

Katedra rozvojových studií

Přírodovědecká fakulta

Univerzita Palackého v Olomouci

Remittance jako nástroj pro rozvoj se zaměřením na subsaharskou Afriku

Diplomová práce

Vedoucí práce: RNDr. Pavel Ptáček, PhD.

Vypracoval: Ing. Bc. Jaromír Harmáček

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a veškeré použité prameny jsem uvedl v seznamu zdrojů a literatury.

V Olomouci dne 6. srpna 2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Ing. Jaromír HARMÁČEK**
Osobní číslo: **R07808**
Studijní program: **N1301 Geografie**
Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**
Název tématu: **Remitence jako nástroj pro rozvoj se zaměřením na subsaharskou Afriku**
Zadávající katedra: **Katedra rozvojových studií**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce se zabývá problematikou remitencí a jejich konsekvencemi pro rozvoj. Cílem práce je analyzovat ekonomické a sociální efekty remitencí v rozvojových zemích, přičemž speciální pozornost bude věnována jejich rozvojovým dopadům v regionu subsaharské Afriky. Osnova práce: Úvod 1. Definice, typologie a determinanty remitencí a. Vymezení a typologie remitencí b. Determinanty výše a forem remitencí c. Motivace remitovat d. Globální vývojové trendy remitencí 2. Ekonomické a sociální efekty remitencí v rozvojových zemích a. Ekonomické efekty remitencí b. Sociální efekty remitencí c. Politické nástroje pro usměrňování remitencí 3. Remitence a jejich rozvojový význam v subsaharské Africe (cca 35-40 stran) a. Aktuální trendy remitencí v subsaharské Africe b. Rozvojové impakty remitencí: africká specifika c. Subsaharská Afrika: remitence nebo rozvojová pomoc? Závěr Přílohy a ostatní náležitosti budou zpracovávány průběžně. Rozsah grafických prací: dle potřeby.
Rozsah základního textu práce: 20.000?25.000 slov

Rozsah grafických prací: dle potřeby
Rozsah pracovní zprávy: 20 - 25 tisíc slov
Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická
Seznam odborné literatury: viz příloha

Vedoucí diplomové práce: **RNDr. Pavel Ptáček, Ph.D.**
Katedra geografie

Datum zadání diplomové práce: **16. listopadu 2007**

Termín odevzdání diplomové práce: **15. května 2009**

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

L.S.

Doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 4. května 2010

Abstrakt

V posledních letech ekonomický a rozvojový význam remitencí dramaticky roste. Je to logický důsledek výrazného zvýšení remitencí proudících do rozvojových zemí. Jenom od roku 2001 se tento objem více než ztrojnásobil. V celkovém vyjádření čistých kapitálových toků do rozvojových zemí zauímají remitence stabilně druhou pozici za přímými zahraničními investicemi.

Tato práce je zaměřena na zkoumání rozvojových efektů remitencí zejména z ekonomického pohledu. Jejím cílem je zmapovat a analyzovat ekonomické a sociální dopady remitencí v rozvojových zemích, přičemž speciální pozornost bude věnována subsaharské Africe.

První část práce je obecná. Úvodní kapitola je zaměřena na vymezení základních pojmů a vazeb, přičemž relativně velký prostor je věnován teoretické analýze motivací remitovat. Druhá kapitola analyzuje ekonomické a sociální efekty remitencí. Zabývá se dopady remitencí jak na mikroúrovni, tak na makroúrovni. Zvláštní pozornost je věnována dopadům remitencí na snižování chudoby. Zmapována jsou také politická opatření a nástroje sloužící k regulaci objemu a forem remitencí.

Rozvojový význam remitencí v subsaharské Africe je zkoumán ve specifické části práce. Analyzovány jsou aktuální trendy remitenčních toků v subsaharské Africe a rozvojové aspekty remitencí s ohledem na subsaharská specifika. Zkoumány jsou zejména ekonomické a sociální dopady remitencí v regionu a možnosti jejich usměrňování prostřednictvím konkrétních politických nástrojů. Závěrečná část diskutuje problematiku vztahu mezi remitencemi a oficiální rozvojovou pomocí (ODA) v regionu.

Klíčová slova:

remittance, migrace, transfery, chudoba, ekonomický růst, rozvoj, subsaharská Afrika

Abstract

There has been a dramatic rise in the economic and developmental importance of remittances in recent years. It is a logical consequence of the growing volume of remittances flowing into the developing world. Indeed, since 2001 this volume has more than tripled. Remittances are also the second-largest source of external capital for developing countries in terms of net capital inflows, right behind the foreign direct investments.

This thesis is focused on researching the developmental effects of remittances from the economic point of view in particular. The aim of the thesis is to analyze economic and social impacts of remittances in developing countries, with special emphasis put on Sub-Saharan Africa.

The opening part of the thesis deals with basic definitions and classifications. Special attention is paid to a theoretical analysis of motivations to remit. Following chapter focuses on the analysis of economic and social effects of remittances both on micro and macro levels, with a special regard to impacts of remittances on poverty reduction.

The final part of the thesis provides an analysis of the importance of remittances in Sub-Saharan Africa. First the current trends of remittances flows in Sub-Saharan Africa are examined, then the developmental aspects of remittances under the specific Sub-Saharan conditions follows. Economic and social effects of remittances within the region and some political measures to regulate them are analysed as well. In the final part there is a discussion on the issue of volumes, efficiency and relationships between the flows of remittances and official development assistance in Sub-Saharan Africa.

Key Words:

remittances, migration, transfers, poverty, economic growth, development, Sub-Saharan Africa

OBSAH

SEZNAM GRAFŮ, TABULEK A SCHÉMÁT	8
SEZNAM ZKRATEK	9
ÚVOD	10
1. DEFINICE, TYPOLOGIE A DETERMINANTY REMITENCÍ.....	12
1.1. VYMEZENÍ A TYPOLOGIE REMITENCÍ.....	12
1.2. ZÁKLADNÍ DETERMINANTY OBJEMU A FOREM REMITENCÍ	14
1.3. MOTIVACE REMITOVAT.....	16
1.3.1. <i>Altruistický motiv</i>	17
1.3.2. <i>Motiv (obchodní) směny, resp. kupování si služeb</i>	18
1.3.3. <i>Strategické motivy remitování</i>	18
1.3.4. <i>Motiv pojištění</i>	20
1.3.5. <i>Rodinné dohody na splácení dluhů: investiční motiv</i>	21
1.3.6. <i>Dědictví jako donucovací prostředek</i>	23
1.3.7. <i>Smíšené motivy</i>	24
1.4. GLOBÁLNÍ VÝVOJOVÉ TRENDY REMITENCÍ	24
2. EKONOMICKÉ A SOCIÁLNÍ EFEKTY REMITENCÍ V ROZVOJOVÝCH ZEMÍCH	30
2.1. EKONOMICKÉ EFEKTY	30
2.1.1. <i>Mikroekonomické dopady remitencí</i>	30
2.1.2. <i>Makroekonomické dopady remitencí</i>	33
2.2. SOCIÁLNÍ EFEKTY REMITENCÍ	37
2.3. POLITICKÉ NÁSTROJE PRO USMĚRŇOVÁNÍ REMITENCÍ.....	39
3. REMITENCE A JEJICH ROZVOJOVÝ VÝZNAM V SUBSAHARSKÉ AFRICE	42
3.1. AKTUÁLNÍ TRENDY REMITENCÍ V SUBSAHARSKÉ AFRICE	42
3.1.1. <i>Subsaharská Afrika v globálním srovnání</i>	42
3.1.2. <i>Regionální distribuce remitencí v subsaharské Africe</i>	46
3.1.3. <i>Remitence do subsaharské Afriky na úrovni jednotlivých států</i>	49
3.2. ROZVOJOVÉ ASPEKTY REMITENCÍ: AFRICKÁ SPECIFIKA.....	52
3.2.1. <i>Specifika subsaharské migrace a její vliv na charakter remitencí</i>	52
3.2.2. <i>Finanční infrastruktura a (ne)formálnost remitencí</i>	55
3.2.3. <i>Ekonomické a sociální dopady remitencí v subsaharské Africe</i>	59
3.2.4. <i>Regulace a nástroje k posilování pozitivních dopadů remitencí</i>	69
3.3. SUBSAHARSKÁ AFRIKA: REMITENCE NEBO ROZVOJOVÁ POMOC?.....	74
3.3.1. <i>Komparace objemů ODA a remitencí v subsaharské Africe</i>	75
3.3.2. <i>Komparace efektivity a efektů s ohledem na subsaharskou Afriku</i>	78
ZÁVĚR.....	82
SEZNAM LITERATURY	84

Seznam grafů, tabulek a schémat

Seznam grafů

Graf 1 – Příliv remitencí ve světě v období 1975–2008	str. 26
Graf 2 – Čisté toky kapitálu do RZ v letech 1999–2008	str. 26
Graf 3 – Největší příjemci remitencí v rámci RZ a TE	str. 27
Graf 4 – Největší příjemci remitencí relativně k HDP	str. 28
Graf 5 – Největší odesílatelé remitencí v roce 2008	str. 29
Graf 6 – Dlouhodobý vývoj přílivu remitencí do Afriky	str. 43
Graf 7 – Vývoj přílivu remitencí do rozvojových regionů	str. 44
Graf 8 – Podíl rozvojových regionů na remitencích do RZ	str. 44
Graf 9 – Podíl remitencí do subsaharské Afriky na remitencích do RZ	str. 45
Graf 10 – Podíl remitencí na HDP v rozvojových regionech	str. 46
Graf 11 – Příliv remitencí do subsaharské Afriky podle regionů	str. 47
Graf 12 – Podíl jednotlivých regionů na remitencích do Afriky	str. 48
Graf 13 – Podíl remitencí na HDP v jednotlivých regionech Afriky	str. 48
Graf 14 – Největší příjemci remitencí v Africe	str. 49
Graf 15 – Největší příjemci remitencí v Africe relativně k HDP	str. 50
Graf 16 – Největší odesílatelé remitencí v Africe	str. 51
Graf 17 – Rozdělení migrantů v afrických regionech	str. 53
Graf 18 – Volatilita kapitálových toků do subsaharské Afriky	str. 59
Graf 19 – (Anti)cyklické chování kapitálových toků do subsahar. Afriky	str. 60
Graf 20 – Remitence do rozvojových zemí podle příjmových skupin	str. 75
Graf 21 – Kapitálové toky do subsaharské Afriky v letech 2003–2008	str. 76
Graf 22 – Podíl ODA na HDP států subsaharské Afriky	str. 77

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Faktory a determinanty a jejich vliv na sklon migrantů remitovat	str. 15
Tabulka 2 – Výhody a nevýhody jednotlivých remitenčních kanálů	str. 58
Tabulka 3 – MTOs: Poplatky za remitence ve Velké Británii	str. 71

Seznam schémat

Obrázek 1 – Základní model remitenčních toků	str. 14
Obrázek 2 – Model použití remitencí a jejich rozvojového dopadu	str. 40
Obrázek 3 – Migrační koridory v Africe	str. 54

Seznam zkratek

AEO	<i>African Economic Outlook</i>	
FDI	<i>Foreign Direct Investment</i>	přímé zahraniční investice
GDP	<i>Gross Domestic Product</i>	hrubý domácí produkt
HDP		hrubý domácí produkt
HNP		hrubý národní produkt
HTA	<i>HomeTown Associations</i>	asociace latinoamerických migrantů v USA
IMF	<i>Internat. Monetary Fund</i>	Mezinárodní měnový fond
JAR		Jihoafrická republika
LDC	<i>Least Developed Countries</i>	nejméně rozvinuté země
MPI	<i>Migration Policy Institute</i>	Institut pro migrační politiku
MTO	<i>Money Transfer Operators</i>	zprostředkovatelé zahraničních peněžních transferů
ODA	<i>Official Develop. Assistance</i>	oficiální rozvojová pomoc
RZ		rozvojové země
SSA	<i>Sub-Saharan Africa</i>	subsaharská Afrika
TE		transformující se ekonomiky

Úvod

V posledních letech se ekonomický a rozvojový význam remitencí zásadně zvyšuje. Je to logický důsledek výrazného růstu objemu remitencí, které proudí do rozvojových zemí. Jenom od roku 2001 se tento objem více než ztrojnásobil. Remitence, tedy finanční a jiné prostředky zasílané migranty ze země zaměstnání zpět do země původu, se tak stávají podstatným zdrojem kapitálu pro rozvojový svět. V celkovém vyjádření čistých kapitálových toků do rozvojových zemí zauímají stabilně druhou pozici za přímými zahraničními investicemi, přičemž v roce 2003 došlo téměř k vyrovnání jejich výše.

Rostoucí objem a význam remitencí upoutal pozornost také akademického a odborného prostředí. Vzniklo relativně mnoho studií a odborných článků, které se snaží zkoumat a hodnotit ekonomické, rozvojové a sociální efekty remitencí. V českém prostředí je však téma remitencí výrazně nedoceněné. Několik málo článků, které se problematice věnují nebo ji zahrnují, se zaměřuje na remitence jako na jeden z důsledků migrace, přičemž až na výjimky nejsou hodnoceny rozvojové efekty a potenciály remitencí.

Tato práce je proto zaměřena na rozvojové efekty remitencí z lehce ekonomického pohledu. Jejím cílem je analyzovat ekonomické a sociální dopady remitencí v rozvojových zemích, přičemž speciální pozornost bude věnována dopadům v regionu subsaharské Afriky. Metodologicky je analýza založena na postupu od obecného zkoumání efektů remitencí ke konkrétním projevům v subsaharské Africe.

V první, obecné kapitole jsou remitence stručně vymezeny a klasifikovány, následně je text zaměřen na hlavní determinanty a faktory ovlivňující objem a formu remitencí, včetně základních motivací migrantů remitovat prostředky zpět do země původu. Poslední část kapitoly se věnuje globálním tokům remitencí a jejich srovnání s ostatními kapitálovými toky do rozvojových zemí. Přiblížení jsou největší příjemci remitencí v absolutním i relativním (ve vztahu k HDP) vyjádření, uvedeni jsou také nejvýznamnější poskytovatelé, se speciálním pohledem na tzv. „jih-jih“ remitence, tedy transakce pocházející a současně proudící do rozvojových zemí.

Druhá kapitola je zaměřená na obecnou analýzu možných ekonomických a sociálních efektů remitencí. Nejprve jsou rozebrány mikroekonomické efekty, tedy vliv remitencí na životní úroveň domácností, rozdělování remitencí mezi spotřebu a úspory a jejich dopady na nerovnosti ve společnosti. Mezi makroekonomické efekty byly zařazeny především dopady remitencí na směnný kurz, platební bilanci

a ekonomický růst. Sociální efekty remitencí jsou reprezentovány zejména vztahem mezi remitencemi a chudobou. Poslední podkapitola je věnována možným politickým opatřením a nástrojům k regulaci objemu a forem remitencí.

Závěrečná kapitola práce se pokouší obecný postup aplikovat na konkrétní rozvojový region, subsaharskou Afriku, která je z hlediska remitencí specifická. Jejich výše je zde ve srovnání s ostatními rozvojovými regiony nízká, čemuž také odpovídá pokrytí problematiky odbornou literaturou. Rozvojový význam remitencí v subsaharské Africe tak bude ukázán na aktuálním vývoji trendů, dále se bude kapitola zabývat africkými specifiky, pokud jde o rozvojové aspekty a efekty remitencí. Poslední část kapitoly se zaměří na komparaci objemů, efektivity a efektů remitencí a oficiální rozvojové pomoci v subsaharské Africe, přičemž se pokusí diskutovat, zda jsou oba zdroje kapitálu v rámci regionu v konkurenčním, nebo spíše komplementárním vztahu.

1. Definice, typologie a determinanty remitencí

Úvodní kapitola ve stručnosti vymezuje a klasifikuje remitence. Zabývá se hlavními determinanty a faktory, které ovlivňují objem a formu remitencí. Relativně velký prostor je v rámci kapitoly věnován problematice základních motivací migrantů remitovat prostředky zpět do země původu. V poslední části kapitoly jsou charakterizovány globální remitenční toky a je provedena jejich komparace s ostatními kapitálovými toky do rozvojových zemí.

1.1. Vymezení a typologie remitencí

Obecně jsou jako (mezinárodní)¹ remitence označovány toky peněz a zboží, které zasílají migranti ze zemí, kde jsou momentálně zaměstnáni, do zemí svého původu. Mezinárodní měnový fond uvádí tři kategorie remitencí, přičemž nejčastěji používanou definicí byla dříve samostatná první kategorie²: (i) remitence pracovníků (*workers remittances*)³; (ii) zaměstnanecké kompenzace (*compensation of employees*)⁴; a (iii) migrační transfery (*migrants' transfers*)⁵.

Také Světová banka ve svých statistikách vychází od roku 2003 z výše uvedeného přístupu IMF, nicméně v desátém vydání svého periodického zpravodajství Migration and Development Brief⁶ explicitně zdůrazňuje, že reportování a statistické zachycování každé ze tří definičních kategorií samostatně se výrazně liší stát od státu. Proto přistoupila k definici remitencí jakožto součtu všech tří kategorií dohromady (stejně jako IMF).⁷ Definiční vymezení remitencí je důležité především proto, že z rozdílného definičního oboru jednoznačně vyplývají konsekvence v podobě různých statistických výstupů. V této práci autor vychází ze statistik Světové banky a Mezinárodního měnového fondu, které používají stejný definiční přístup.⁸

¹ zkoumány bývají především mezinárodní remitence, tj. toky peněz a zboží z jednoho státu do druhého. Nicméně neobvyklé nejsou ani remitence v rámci jednoho státu, kdy migranti remitují z regionu svého současného zaměstnání (zpravidla bohatšího) do regionu svého původu (zpravidla chudšího) – nejčastějším příkladem bývají remitence z městských regionů zpět na venkov

² STOJANOV (2008).

³ pocházejí od pracovníků, kteří zůstávají v zahraničí rok nebo déle

⁴ transakce pocházející od osob, které zůstávají v zahraničí méně než jeden rok

⁵ transfery zboží a financí související s přeshraniční migrací

⁶ WORLD BANK (2009). Migration and Development Brief, vol. 10.

⁷ WORLD BANK (2009: 7). Migration and Development Brief, vol. 10.

⁸ statisticky vzato dochází k mnoha dalším odchýlkám – např. národní statistiky remitencí jsou publikovány centrálními bankami vždy pro jednotlivé fiskální roky, které se ale stát od státu liší, proto Světová banka zachycuje remitence pro kalendářní roky. Tím je zajištěno mezinárodní srovnání, ale pouze „v rámci“ statistik Světové banky. Dalším důležitým zjištěním je skutečnost, že globálně přijaté

Remittance lze klasifikovat např. na základě typu jejich zasílatelů a příjemců, přičemž je identifikováno šest různých typů remitencí:⁹ (1.) osobní vklady nebo investice – transfery určené pro vlastní použití; (2.) transfery v rámci rodiny – transfery prostředků rodinným příslušníkům nebo přátelům do země původu migranta (jedná se o zásadní toky remitencí, pravidelně zasílané prostředky k zabezpečení základních potřeb a spotřeby); (3.) charitativní dary; (4.) kolektivní investice směřované do rozvoje – transfery, které pocházejí od organizací migrantů (tzv. HomeTown Associations – HTAs), směřované do podpory rozvoje komunity v zemích původu; (5.) daně a odvody – povinné odvody vládním nebo veřejným institucím, buď jako určitá část dobrovolných remitencí, nebo ve formě daní získaných od emigrantů v zahraničí; (6.) důchody (starobní) a sociální zabezpečení – transfery od bývalých či současných zaměstnavatelů nebo penzijních fondů v zemích, kde byl či je migrant zaměstnaný.

Konkrétní formy převodu remitencí ze zemí remitujících do zemí přijímajících se v důsledku mnoha faktorů¹⁰ liší a sahají od elektronického převodu peněz v hotovosti prostřednictvím specializovaných finančních institucí, tzv. MTOs (*Money Transfer Operators*, mezi nejznámější patří např. Western Union či MoneyGram), přes bankovní bezhotovostní převody (z účtu na účet, šekově) či neformální převodní systém až po „převody“ skrze osobní kurýry nebo remittance v naturáliích.

V souvislosti s metodami převodu je nutné zmínit problematiku neformálních, resp. neoficiálních remitencí (v anglicky psané literatuře jsou označovány přívlastkem *informal*), které nejsou ve statistikách (viz dále) zachycovány. Do této kategorie remitencí patří především osobní či kurýrní převoz hotovosti přes hranice nebo naturální remittance ve formě spotřebního zboží. Protože odhady objemu neoficiálních remitencí jsou velmi komplikované, jejich výše se výrazně odlišuje, podle různých zdrojů mohou činit cca 10–50 % z celkových remitencí nebo až 35–250 % z celkového objemu remitencí¹¹, přičemž odhady se také zásadně různí pro jednotlivé regiony resp.

remittance se statisticky nerovnájí remitencím globálně odeslaným. Problémy s vykazováním oficiálních remitencí přiměly Světovou banku a Mezinárodní měnový fond v součinnosti s OSN k založení tzv. „Lucemburské skupiny na zlepšení statistik remitencí“, jejímž úkolem je stanovit definici remitencí a aktualizovat Manuál platební bilance vzhledem ke statistickému výkaznictví remitencí. Více viz např. WORLD BANK 2009. Migration and Development Brief, vol. 10.

⁹ CARLING (2005: 12–13).

¹⁰ mezi tyto faktory patří především úroveň finanční infrastruktury v přijímající zemi a důvěra obyvatel ve finanční a bankovní systém, transakční náklady jednotlivých forem převodu, vzdálenost remitenta od přijímající země, apod.

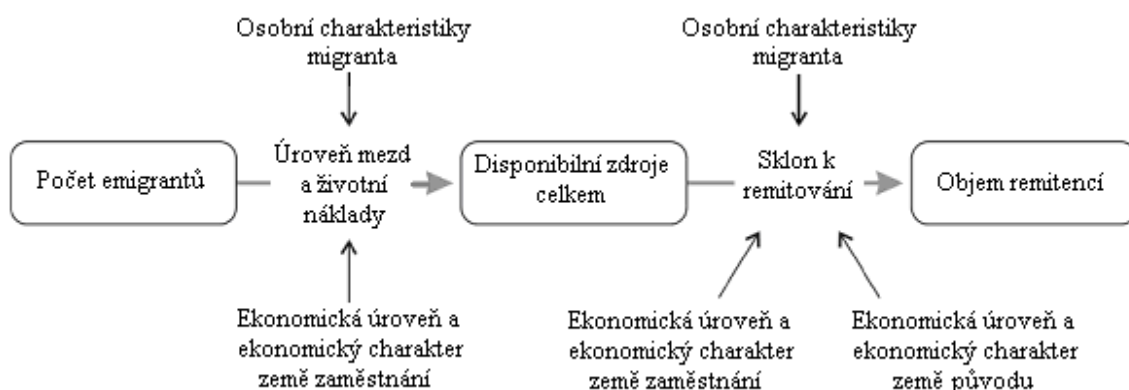
¹¹ RATHA (2003: 171).

konkrétní země. Obecně lze říci, že neoficiálních remitenčních kanálů je využíváno především tam, kde jsou náklady oficiálních transferů příliš vysoké, nebo pokud je oficiální sektor podrozvinutý a nedokáže zajistit bezpečné doručení zaslaných prostředků, popř. pokud nemá migrant v hostitelské zemi k oficiálnímu sektoru přístup (nelegální migrace a práce, prostředky získané kriminální činností, apod.).¹²

1.2. Základní determinanty objemu a forem remitencí

Obecné schéma determinant objemu remitencí od dané populace migrantů znázorňuje tzv. základní model remitenčních toků. Celkové disponibilní zdroje této populace, ze kterých je vždy část remitována, jsou závislé na velikosti populace migrantů a na úrovni jejich mezd a výši životních nákladů v zemi zaměstnání, které jsou ovlivňovány osobními charakteristikami migrantů a ekonomickým charakterem a kondicí země, v níž pracují. Sklon migrantů k remitování (z celkových disponibilních zdrojů) pak určuje, jak velká částka bude remitována, přičemž samotný sklon k remitování je závislý na celé řadě proměnných, jež lze shrnout do třech souborných atributů: charakteristik migrantů a ekonomického charakteru a kondice země původu a země zaměstnání. Schéma tohoto velmi obecného modelu, který může být s minimální variací aplikován vedle makro úrovně (populace migrantů) také na mikroúroveň (migrant – jednatel), je zachyceno na obrázku 1. Sklon migrantů k posílání remitencí je ovlivňován velkým počtem faktorů, které shrnuje následující tabulka 1.

Obrázek 1 – Základní model remitenčních toků

Zdroj: Zpracováno autorem na základě CARLING (2005: 14).

¹² Více informací k metodice odhadů neoficiálních remitencí např. WORLD BANK (2006), kap. 4.

Formy remitencí (oficiální vs. neoficiální; peněžní vs. naturální) jsou ovlivněny mnoha faktory, počínaje úrovní oficiálního měnového kurzu, přes dostupnost, možnosti a ceny oficiálních transferů až po charakter a stabilitu finančního systému v zemi původu či schopnosti místních obyvatel finančních služeb využívat. Je však nutné poznamenat, že v některých případech alternativa k neoficiálním převodům neexistuje, což se týká zejména chudých a velmi odlehlých oblastí v rozvojovém světě. V této souvislosti je také důležité, aby vlády jak země emigrace, tak země původu, podporovaly používání oficiálních cest, jelikož ty jsou bezpečnější a s jejich používáním roste také objem remitovaných prostředků.¹³

Tabulka 1 – Faktory a determinanty a jejich vliv na sklon migrantů remitovat

Skupina faktorů	Faktor	Sklon k remitencím
Charakteristiky migrantů	Záměr návratu	Vyšší u migrantů se záměrem návratu
	Roky v emigraci	Nižší s rostoucí délkou emigrace (výrazně nižší, pokud za nimi emigrují rodinní příslušníci)
	Pohlaví	Vyšší u migrantů-žen
	Rodinný status	Nižší u svobodných migrantů
	Stupeň vzdělání a pracovní pozice	Nižší s rostoucím stupněm vzdělání a vyšší pracovní pozicí
	Finanční situace	Vyšší u migrantů s dostatkem finančních prostředků na pokrytí svých životních nákladů
Vztahy mezi zemí původu a zemí zaměstnání	Reálný mzdový diferenciál	Vyšší s rostoucím diferenciálem
	Směnný kurz	Nižší s nadhodnocenou měnou v zemi původu
	Formy, náklady a rychlost transferu remitencí	Vyšší s rostoucí kvalitou, spolehlivostí a pohodlím a nižšími náklady
Charakteristiky země zaměstnání	Příležitosti pro integraci a usazení se	Vyšší s klesajícími možnostmi integrace a trvalejšího usazení
Charakteristiky země původu	Politická a finanční ohrožení	Nižší s rostoucí nestabilitou a nebezpečím
	Utrpení a strádání v zemi původu	Vyšší v časech krize (např. po přírodních katastrofách, po ekonomických krizích)
	Inkluze emigrantů do společnosti v zemi původu	Vyšší pokud je explicitní naděje na inkluzi
	Ekonomika domácnosti v zemi původu	Vyšší s klesajícím příjmem domácnosti v zemi původu
	Programy podpory	Vyšší, pokud existují dobře navržené vládní programy podpor remitencí

Zdroj: Zpracováno autorem podle CARLING (2005: 16).

¹³ AGUNIAS (2008: 50).

Výše uvedené faktory a determinanty ovlivňují formy remitencí a jejich agregátní objem. Co však způsobuje, že se emigrant rozhodne svými silami získané prostředky v cizím prostředí remitovat zpět do země, kde v danou chvíli nežije? A v jakém množství tyto prostředky zasílá? Jinými slovy, jaké jsou jeho nebo její motivace remitovat? Odpovědi na tyto otázky poskytne následující kapitola.

1.3. Motivace remitovat

Odborná literatura zabývající se remitencemi shodně identifikuje tři základní motivy migrantů remitovat prostředky: jedná se o (i) altruistický motiv (emigranti chtějí zlepšit životní podmínky svých blízkých v zemi původu); (ii) motiv prosazení vlastních zájmů v zemi původu (emigranti remitují prostředky, aby tak upevnili svou pozici v rodinných vazbách a procedurách, např. pokud jde o dědictví či přístup k jiným rodinným zdrojům); (iii) motiv pojištění (migrace a remitence fungují jako strategie rodin pro diverzifikaci příjmů, vyrovnávání spotřeby v čase a snižování rizika chudoby).¹⁴

Základním a zřejmě také nejběžnějším motivem remitovat finanční prostředky je altruismus. Nicméně fakt, že odesílatelé remitencí a jejich příjemci jsou rozdělováni často velkými vzdálenostmi, způsobuje celou řadu dalších možných motivů¹⁵, které však v praxi lze velmi obtížně rozlišovat, nicméně je možné alespoň stanovit na teoretické úrovni základní principy a směry jejich fungování, což je smyslem této kapitoly práce.

Kromě tedy již zmíněného (i) altruistického motivu je velmi častým motiv (ii) obchodní směny, kdy si emigrant v zemi svého původu zasíláním remitencí „kupuje“ služby, jako jsou například ochrana majetku, ochrana příbuzných, apod. Jisté je, že tento motiv je hodně závislý na skutečnosti, kdy (resp. jestli vůbec) má migrant v úmyslu se vrátit do své vlasti.

¹⁴ Viz např. CARLING (2005), RAPOPORT, DOCQUIER (2005), RATHA (2003) a další.

¹⁵ RAPOPORT, DOCQUIER (2005) ve své ekonomické analýze remitencí (Economics of Migrants' Remittances) identifikují šest základních motivů remitovat: altruismus, obchodní směna, dědictví a strategické motivy jako čtyři individuální motivy + pojištění a investiční motivy jakožto (smluvní) ujednání v rámci rodin. Na základě této taxonomie je zpracována tato kapitola.

Za třetí motiv zaslání remitencí bývá považováno (iii) splácení dluhů, které nejčastěji vznikají jako neformální půjčka v rámci rodinných resp. komunitních vztahů na překonání vysokých transakčních nákladů v souvislosti s migrací.¹⁶

Čtvrtým motivem zaslání remitencí je (iv) pojištění, resp. strategie vedoucí k diverzifikaci (a snižování) rizika poklesu rodinných příjmů. Nejčastější je tento případ u venkovských domácností, jejichž příjem je závislý na zemědělské činnosti, tedy de facto na nevypočitatelných přírodních podmínkách. Proto někteří členové domácnosti tendují k migraci do jiných regionů, států, popř. pouze odvětví, a to dokonce i v případě, že mzdy v destinaci nejsou vyšší než v místě původu, pokud je splněna podmínka, že příjmy v místě původu a v místě destinace nejsou z hlediska času v pozitivní korelaci.¹⁷

Dalším motivem remitovat je (v) strategické chování mezi remitentem v destinaci a domácností v zemi původu. Remitent si může prostřednictvím remitencí posilovat své postavení v rámci domácnosti, např. pokud jde o potenciální dědictví a jiné sociální benefity, na druhou stranu také domácnost může prostřednictvím zmíněných sociálních procedur sankcionovat oportunistické chování emigranta. Vzhledem k tomu, že migrant se často nachází velmi daleko od místa svého původu, stává se vzdálenost, jež vede ke zvyšování asymetrie informací na obou stranách, velmi zásadním faktorem vysoce pravděpodobného strategického chování jak migranta v destinaci, tak domácnosti v zemi původu – samozřejmě za předpokladu, že migrant má v úmyslu se v budoucnu vrátit.

1.3.1. Altruistický motiv

Altruistické motivy jsou v literatuře o remitencích nejdéle se objevujícím motivem transferů. Např. Stark (1995) provedl jeho precizní analýzu v modelu jednostranného nebo oboustranného altruismu.¹⁸ Základním předpokladem modelu oboustranného altruismu je skutečnost, že užítky migranta (tj. remitenta) i nemigranta (tj. příjemce remitencí) jsou na sobě vzájemně závislé, resp. že jsou odvozovány z „dobrého pocitu“, který oba hráči (remitent i recipient transferu) vyvozují ze své vlastní spotřeby a z užitku druhého.

¹⁶ Zde je nutné si uvědomit, že migrace bývá velmi často motivována mzdovým diferencíálem. Migrant tedy očekává vyšší příjem, proto je ochoten transakční náklady nést. V kontextu rozvojových zemí jsou však typické nedostatky na trhu s úvěry a dosažení na „standardní“ půjčku, která by náklady migrace zafinancovala, bývá pro migranty naprosto nereálné.

¹⁷ RAPOPORT, DOCQUIER (2005: 10)

¹⁸ tamtéž

Lze tak matematicky dokázat¹⁹, že altruistický transfer se bude zvyšovat s rostoucím příjmem remitenta a stupněm jeho altruismu, zatímco se bude snižovat s rostoucím příjmem nemigranta, a s rostoucím stupněm jeho altruismu. Tento na první pohled zajímavý výsledek má relativně jednoduché vysvětlení – migrant ví, že nemigrantův užitek je remitencemi také snižován (remittance snižují migrantův příjem, resp. spotřebu, která ovlivňuje výši užtku altruistického nemigranta), proto se v modelu oboustranného altruismu bude realizovat nižší objem transferu než v modelu, kde by altruismus byl pouze jednostranný (na straně remitenta).

Nicméně hlavním závěrem altruistického modelu je skutečnost, že transfery se nemohou zvyšovat s rostoucím příjmem jejich recipienta, což nemusí být v souladu se závěry dalších parciálních modelů.

1.3.2. Motiv (obchodní) směny, resp. kupování si služeb

Motiv směny, resp. obchodu, se týká situací, kdy si migrant prostřednictvím remitencí „kupuje“ v zemi svého původu služby např. na ochranu svého majetku, svých příbuzných, apod. Tento motiv zcela jednoznačně signalizuje úmysl pozdějšího návratu migranta. Jsou-li remittance používány k nákupu služeb, je zřejmé, že jejich výše musí ležet mezi tržní cenou těchto služeb v zemi původu a náklady (obětované) příležitosti recipienta.

Analýza tohoto motivu (například Cox 1987), která předpokládá hráče bez altruismu, ukazuje, že velikost přijatých transferů se z pohledu recipienta zvyšuje s rostoucí nabídkou služeb, ale reaguje nejednoznačně na exogenní nárůst recipientova příjmu před transferem.²⁰ Klíčovou predikcí modelu je tak jiný závěr než u modelu altruistického, tedy že s rostoucím příjmem recipienta může (ale nemusí) dojít ke zvýšení objemu přijatých remitencí, pochopitelně za předpokladu, že požadovaná minimální kompenzace (resp. cena) ze strany recipienta je nižší než maximální částka, kterou je remitent ochoten zaplatit (jinak by k transakci vůbec nedošlo).²¹

1.3.3. Strategické motivy remitování

Výše zmíněné motivy nebraly v úvahu informační asymetrii, jež je pro analýzu strategického chování klíčová. Ve spojitosti s remitencemi se vyskytují dvě její základní

¹⁹ RAPOPORT, DOCQUIER (2005: 12)

²⁰ COX (1987)

²¹ RAPOPORT, DOCQUIER (2005: 13–15)

formy: (i) odhady produktivity práce migrantů v destinaci ze strany zaměstnavatelů; (ii) informační zvýhodnění recipientů, pokud jde o vývoj ekonomiky země původu, což může vzhledem k pojišťovacímu charakteru remitencí vést k morálnímu hazardu ze strany recipientů.²²

Strategické motivy remitování jsou na rozdíl od dříve zmíněných specifické pro kontext migrace. Remitence jsou zde vnímány jednak jako příčina, a jednak jako důsledek migrace, přičemž částečně vytváří strategickou interakci, jejímž důsledkem je pozitivní selekce migrantů. Schopnosti migrantů, a tím jejich individuální produktivita práce, totiž nejsou v realitě velmi dobře pozorovatelné, tudíž je vysoce pravděpodobné, že ze strany zaměstnavatelů bude docházet ke statistické diskriminaci (např. že všichni cizí pracovníci budou považováni za stejně produktivní). Protože migrující pracovníci mají zájem na co nejvyšší hodnocení jejich produktivity ze strany zaměstnavatelů (od které se odvíjí jejich příjmy), vytváří se zde prostor pro vzájemná kooperativní ujednání mezi produktivnějšími a méně produktivními pracovníky v zemi původu. Obě skupiny mohou tendovat k migraci, ale první skupina se prostřednictvím remitencí bude snažit působit na druhou skupinu, aby nemigrovala a nesnižovala tak průměrnou produktivitu migrantů pracujících v zahraničí. Musí však platit, že po takové transakci si polepší obě strany (jak pracovníci doma, tak migranti v zahraničí).

Prostřednictvím „strategických“ remitencí je tedy možné dosáhnout oboustranně výhodného vztahu mezi produktivními a neproduktivními pracovníky. Tento přístup má však také své slabé stránky. Především je to snaha každého méně produktivního pracovníka stát se ve skupině migrantů s vyšší produktivitou „černým pasažérem“, čímž nový migrant „zadarmo a okamžitě“ docílí dosažení vyššího příjmu, který odpovídá vyšší produktivitě. Další kritiku této teorie představují např. Docquier a Rapoport (1998)²³, kteří tvrdí, že zaměstnavatelé v zemi destinace by pro výše uvedené rozlišování produktivity práce migrantů museli mít znalosti antropologie, což není příliš pravděpodobný předpoklad.

I přes tyto slabé stránky strategické motivy generují zajímavé predikce ohledně migrace a chování remitencí:²⁴ (i) migrace je selektivní již od počátku, přičemž selektivita a migrace jsou pozitivně korelovány; (ii) remitence jsou cíleny do země

²² RAPOPORT, DOCQUIER (2005: 16)

²³ RAPOPORT, DOCQUIER (1998)

²⁴ RAPOPORT, DOCQUIER (2005: 18)

původu na ty skupiny lidí, které mají sílu a moc generovat příjmy; (iii) remitenční toky skončí, jakmile jsou produktivnější pracovníci identifikováni.

Podle matematického modelu strategických motivů remitování²⁵ poroste objem remitencí s příjmem migranta a bude klesat s rostoucím příjmem recipienta, což je v souladu se závěry modelu altruistického. Právě tato shoda závěrů a ještě nedávne vynechávání strategického motivu z analýz vedlo k přeceňování vlivu altruismu na chování remitencí.

1.3.4. Motiv pojištění

Model zkoumající motiv pojištění nadále předpokládá strategické chování obou stran a chápe remitence jako výsledek sociálních a rodinných vztahů a vazeb. Zejména v kontextu nedokonalých úvěrových trhů, což je typické zejména pro rozvojové země, bývají remitence součástí implicitních a často neformálních kontraktů mezi migrantem a jeho rodinou. Tyto kontrakty umožňují rodině prostřednictvím migranta resp. remitencí dosáhnout vyššího, resp. v čase stabilnějšího příjmu.

Pro chudé rozvojové země je typické, že podstatná část populace (často většina) získává své příjmy v primárním sektoru, nejčastěji v zemědělství, které je silně závislé na velmi proměnlivém faktoru – počasí. Vzhledem k imobilitě půdy a stabilní úrovni technologií (charakteristický rys rozvojových ekonomik) je volatilita příjmů zemědělské populace v rozvojových zemích významným elementem. Tato situace je dále zhoršována nefunkčními trhy s úvěry, včetně pojistných produktů, což vede domácnosti ke strategickému migračnímu chování a vytváření různých dohod v rámci rodin a mezi rodinami navzájem s cílem zajištění stabilnějších příjmů. Strategické migrační chování domácností zahrnuje alokaci jednoho nebo více členů domácnosti mimo sektor zemědělství prostřednictvím urbánní nebo zahraniční migrace.²⁶ Vzhledem k tomu, že urbánní a zahraniční pracovní místa a příjmy z nich plynoucí nejsou korelovány s vývojem zemědělských příjmů v zemi původu, migranti mohou zasíláním remitencí „pojistit“ zbývající členy rodiny vůči zásadním propadům příjmů.

Podmínkou fungování uvedeného mechanismu je jeho vynutitelnost, které bývá v realitě dosahováno jednak „automaticky“ – vzhledem k (většinou) relativně vysokému stupni altruismu v rámci rodiny, a jednak také kvůli „vhodnému“ výběru migrantů

²⁵ RAPOPORT, DOCQUIER (2005: 21)

²⁶ Členové domácnosti mohou být také alokováni do sektoru zemědělství, např. v zahraničí nebo v jiném regionu země původu, ale nesmí zde existovat pozitivní korelace s vývojem příjmů v místě původu.

domácností, tj. migrantů kombinujících vysoký příjmový potenciál a dostatečnou míru loajality k rodině.²⁷ V neposlední řadě může rodina sankcionovat oportunistické chování migranta celou řadou odvetných opatření – například ztrátou prestiže v rodině či komunitě, ostrakizací, popřením závazků solidarity rodiny k migrantovi, odepřením dědictví nebo návratu do místa původu.

Altruistický motiv a motiv pojištění se shodují v predikcích ohledně směru působení výše příjmu před transferem na objem remitencí. Pokud však jde o časový faktor zasílání remitencí, podle pojišťovacího motivu jsou migrace a s ní spojené remitence nejpravděpodobnější v době, kdy stabilita příjmů v místě původu klesá, což znamená, že remitence budou zasílány nepravidelně. Zatímco na základě altruistického motivu lze předpokládat pomalý a postupný pokles remitencí v čase (vlivem slábnoucích vazeb mezi migrantem a rodinou), motiv pojištění implikuje stabilní objem remitencí po určitou dobu (volatilita příjmů v zemi původu) a pak jeho náhlý a strmý pád.²⁸

Pokud jde o dopady bohatství rodin na objem remitencí, čistě altruistický model předpokládá vysoký objem remitencí do domácností s nízkou úrovní bohatství, zatímco motiv pojištění implikuje opak především ze dvou důvodů: (1) migrace se více vyplatí bohatším domácnostem (z hlediska pojištění, protože mají více co ztratit); (2) větší bohatství implikuje vyšší vyjednávací sílu rodiny, která si tak může ve vztahu k migrantovi v rámci ujednání vymoci lepší podmínky, tj. vyšší remitence.

Posledním rozdílným bodem mezi altruistickým motivem a motivem pojištění je vliv počtu migrantů v rodině na velikost remitencí. Podle altruistického motivu by počet migrantů měl vést ke snížení objemu remitencí každého z nich (jedná se o dokonalé substituty), na druhé straně podle motivu pojištění (v rámci rodinných ujednání) k poklesu remitencí žádného z nich nedojde vzhledem k existenci kontraktu mezi každým migrantem a rodinou.

1.3.5. Rodinné dohody na splácení dluhů: investiční motiv

Investiční motiv vysvětluje remitence jako formu splácení neformálních rodinných půjček, které poskytla rodina migrantovi např. na pokrytí migračních nákladů. Tento motiv předpokládá, že implicitní rodinné kontrakty se zaměřují spíše na

²⁷ CARLING (2005)

²⁸ RAPOPORT, DOCQUIER (2005: 23–25)

zvyšování rodinných příjmů, než na snižování příjmových nejistot (motiv pojištění), v podstatě se tedy jedná o investici rodiny „do migranta“, přičemž remitence lze považovat za určitou formu „dividendy“.

Pokud jsou investice rodin základní motivací migrace jejích členů, pak lze předpokládat, že rodiny budou migranty vysílat, dokud to povede ke zvyšování rodinných příjmů. Na druhé straně jsou výrazným omezením relativně vysoké náklady migrace, které počet migrantů limitují, přičemž lze předpokládat, že bohaté rodiny budou vysílat více migrantů, což bude znamenat efekty na příjmové nerovnosti (viz další kapitola práce).

Příležitost migrace bude vzhledem k vyšším mzdovým diferenciacím lákavější pro chudé rodiny, ty však nebudou schopny pokrýt relativně vysoké migrační náklady. Také v relativně bohatších rodinách nastane rozdíl mezi optimálním a skutečným počtem migrantů, protože maximální počet migrantů, které si rodina může „dovolit“, bude limitován výší migračních nákladů a úrovní minimální spotřeby nutné k přežití (tj. část příjmu rodiny, která musí být spotřebována, čímž nemůže být poskytnuta na krytí migračních nákladů). Reálný počet migrantů v rámci rodiny tak bude představovat vždy minimální počet mezi optimem a maximem, které si rodina může dovolit.²⁹

Matematicky relativně složitý model rodinných investic do migrace (viz např. RAPOPORT, DOCQUIER (2005: 28–31) ukazuje zajímavé predikce vztahu mezi množstvím přijatých remitencí na každého člena domácnosti a úrovní jejich příjmu (před transferem). Výsledkem je inverzní U-křivka. Tento vztah mezi přijatými remitenkami a průměrným příjmem domácnosti před transferem, což je hlavní závěr investičního modelu, byl potvrzen celou řadou empirických studií vztahu migrace a nerovností.

Na rozdíl od motivu obchodní směny³⁰, investiční motiv předpokládá pozitivní efekty rostoucí nezaměstnanosti v zemi původu na výši remitencí, protože vzdělání představuje pojištění proti nezaměstnanosti, přičemž její růst hodnotu vzdělání zvyšuje. Tím jsou ovlivněny podmínky pro poskytnutí rodinné půjčky migrantovi (cena vzdělání je vyšší), což později vyústí ve vyšší remitence (vyšší splátky půjčky).

²⁹ RAPOPORT, DOCQUIER (2005: 30)

³⁰ Motiv obchodní směny předpokládá, že nezaměstnanost v zemi původu snižuje vyjednávací sílu rodiny a jednotlivců, kteří nemigrují, a tudíž se objem remitencí snižuje (jakožto formy kompenzačního poplatku za to, že doma zůstávají méně produktivní skupiny a nesnižují tak průměrnou produktivitu migrantů v zahraničí)

1.3.6. Dědictví jako donucovací prostředek

Snad pouze s výjimkou situace dokonalého altruismu, kdy se všichni hráči na výši transferu shodnou, je pravděpodobný vznik nějaké formy specifických ujednání či kontraktů mezi remitenty a recipienty. V realitě navíc faktor času (remittance jsou placeny později, až po investici do migrace) a vzdálenosti (migrace se nezdědíka realizuje na velké vzdálenosti) ve vztahu k remitování přímo svádí k oportunistickému chování migrantů. Základní otázkou tedy je, jak zajistit, aby remitent zasílal dohodnutou výši transferu.

Rodiny mají dva základní mechanismy na svou obranu proti oportunistickému chování svých migrantů. Jsou jimi tresty a sociální normy, ačkoliv velmi často první vyplývá z druhého. Na úrovni rodiny jsou nejobvyklejšími tresty odnětí práv „neloajálních“ migrantů, pokud se týká dědictvích možností nebo možnosti návratu.³¹ Teorii s ohledem na remittance rozpracoval např. Hodinott (1994)³², který vycházel z předpokladu, že od každého migranta očekává domácnost určitý minimální objem remitencí. Rodiče pak mohou své potomky motivovat k zasílání většího objemu prostředků nabízením „odměny“ v podobě většího podílu na dědictví. V tomto pohledu by se pak remittance mohly jevit jako (investiční) strategie migrantů zajišťujících si podíl na rodinném majetku a jako vynucovací prostředek rodin k zajištění remitenčních toků.

Pokud by rodina měla mezi potomky více migrantů, mohl by jejich konkurenční vztah směrem k dědictví vést ke zvyšování objemu (rodinou) přijatých remitencí. Remittance na migranta by se totiž zpočátku (s počtem migrantů) zvyšovaly (konkurence k dědictví), ale poté by začaly s klesající pravděpodobností získání dědictví klesat. V roce 2002 sumarizoval de la Brière (2002)³³ základní predikce dědictvého motivu: objem remitencí roste v závislosti na (a) na množství a hodnotě majetku domácnosti, jež je určen k dědictví; (b) na rostoucí pravděpodobnosti dědictví; (c) růstu příjmů migranta; a klesá s (d) rostoucí averzí migranta k riziku (za předpokladu, že dědictví je relativně riziková strategie získávání bohatství).

³¹ z ekonomického hlediska lze odkázat na teorii strategického dědictví (Bernheim, Schleifer, Summers), jejímž centrálním bodem je předpoklad, že rodiče používají dědictví k monitoringu chování svých dětí, přičemž jej alokují mezi sourozence na základě jejich relativního zájmu směrem k nim

³² HODINNOTT (1994)

³³ de la BRIÈRE (2002)

1.3.7. Smíšené motivy

Různí jednotlivci mohou mít různé motivace k remitování, stejně jako různé motivace mohou existovat u jednoho individua. Tato komplexnost je již delší dobu uznávána empirickou literaturou, a v poslední době také literaturou teoretickou. Většina literatury činí v této souvislosti společné závěry, že altruistický motiv, pokud je jeho rozsah významný, zakrývá existenci jiných motivů, které se tak mohou stát nerelevantními či neodhalitelnými. Například pokud je altruistický motiv transferu mezi migrantem a potenciálním migrantem (s nižší produktivitou) v zemi původu dostatečně velký, resp. větší než velikost transferu potřebná pro dosažení pozitivní selekce v rámci migrace, rozhodne se potenciální migrant s nižší produktivitou nemigrovat i bez strategického motivu při transferu remitencí.

V realitě se motivy remitování prolínají a působí v různých kombinacích a souvislostech, jejichž přesná kompozice závisí na mnoha různých faktorech, liší se podle času a místa a v realitě je velmi obtížně odhalitelná. Rozlišování mezi různými motivy je tak v praxi velmi obtížné až nereálné, často totiž vyžaduje data, která nejsou jednoduše dostupná.

1.4. Globální vývojové trendy remitencí

První dekáda nového století je charakteristická zásadním nárůstem objemu remitencí v celosvětovém měřítku. Podle aktuálních odhadů Světové banky pro rok 2008 (z července 2009)³⁴ se jejich celková výše vyšplhala v tomto roce na úroveň 433 mld. USD, což činí téměř trojnásobek ve srovnání s rokem 2001 (cca 147 mld. USD)³⁵, přičemž do rozvojových zemí v uplynulém roce 2008 plynulo asi 75 % objemu globálních remitencí (328 mld. USD), což je více než trojnásobný nárůst oproti roku 2001 (cca 94,5 mld. USD).³⁶ Dlouhodobý vývoj objemu globálních remitencí a podílu „rozvojových“ remitencí na nich ukazuje graf 1.

Podle odhadů Světové banky pozitivní vývoj v důsledku světové ekonomické krize v roce 2009 nepokračoval, původně se očekával propad remitencí do rozvojových zemí o 7,3 %, přičemž k zásadnímu zpomalení růstu došlo již v závěrečném čtvrtletí

³⁴ WORLD BANK (2009). Migration and Development Brief, vol. 10.

³⁵ WORLD BANK (2009). Remittances data, July 2009.

³⁶ WORLD BANK (2009). Remittances data, July 2009.

roku 2008, s různými regionálními rozdíly.³⁷ Podle nejaktuálnějších dat Světové banky (listopad 2009) však pokles světových remitencí v důsledku krize nebyl tak výrazný, jak se zprvu čekalo.³⁸

Nicméně bez ohledu na krizi by ve střednědobém období měl pozitivní vývoj objemu globálních i „rozvojových“ remitencí pokračovat, a to především díky neustálému počtu zvyšování mezinárodních migrantů, mezi nimiž se zvyšuje podíl dočasných a méně vzdělaných osob, které obecně mají vyšší sklon k remitování. Kladné dopady na vývoj remitencí mohou mít také vládní politiky, více k tomuto tématu viz poslední část tohoto textu.

Za výrazným nárůstem globálních remitencí v současné dekádě stojí kombinace několika faktorů, mezi nejvýznamnější patří: (i) podstatné snížení nákladů oficiálního remitování (podle Světové banky v některých koridorech až o 60 %)³⁹, důsledkem je postupný přesun remitencí od neoficiálních k oficiálním, tj. od statisticky nezachytitelných k vykazovatelným; (ii) depreciační dolaru vůči ostatním hlavním měnám, která významně zvýšila dolarovou hodnotu nedolarových remitencí; (iii) zlepšený sběr dat a statistické metody; (iv) zvýšená bezpečnostní opatření v rozvinutých zemích (především po září 2001), kdy nelegální migranti obecně tendují ke zvyšování objemu svých remitencí (zřejmě ze strachu z odhalení a následného vyhoštění zpět do země původu).

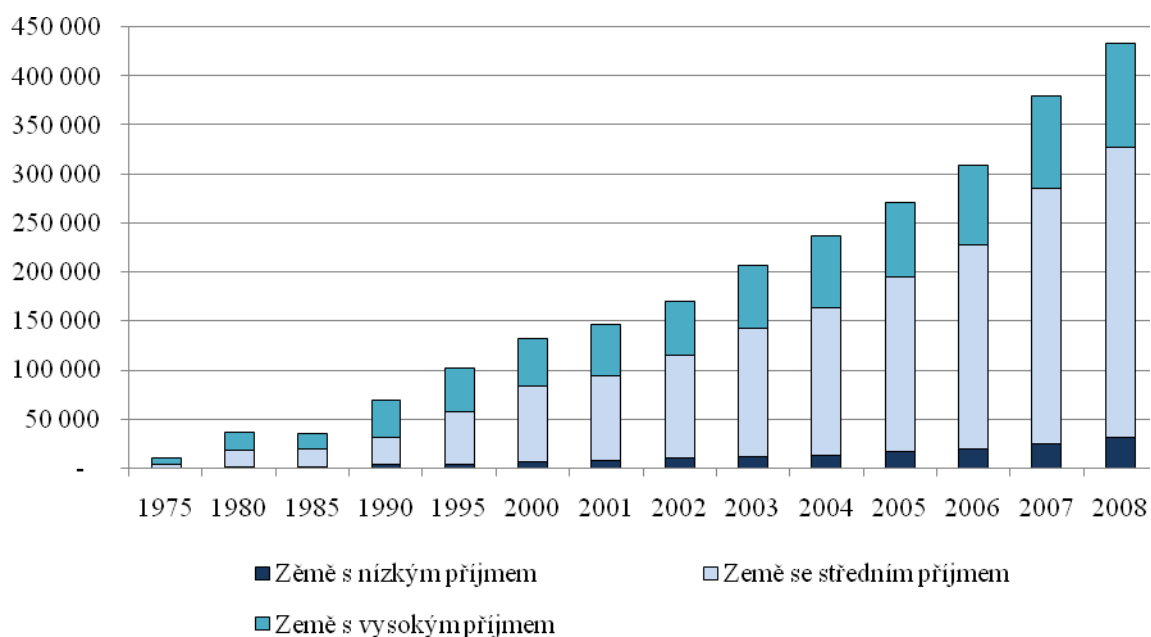
Důležitost remitencí jakožto zdroje zahraničního kapitálu pro rozvojové země ukazuje graf 2. Remitence do rozvojových zemí převyšují toky portfoliových investic, celkové úvěrové toky (oficiální + soukromé; kromě roku 2007) a stabilně také objem oficiální rozvojové pomoci (ODA), tedy hlavního nástroje mezivládní rozvojové spolupráce. V roce 2003 výše remitencí dokonce atakovala hlavní zdroj zahraničního kapitálu v rozvojových zemích – přímé zahraniční investice (FDI).

³⁷ v závěru roku 2008 došlo k největšímu poklesu remitenčních toků do zemí Latinské Ameriky, zřejmě v důsledku krize stavebního sektoru v USA. Na druhé straně objem remitencí do jižní a východní Asie se vyvíjel stabilně. Viz WORLD BANK (2009).

³⁸ WORLD BANK (2009). Migration and Development Brief, vol. 11.

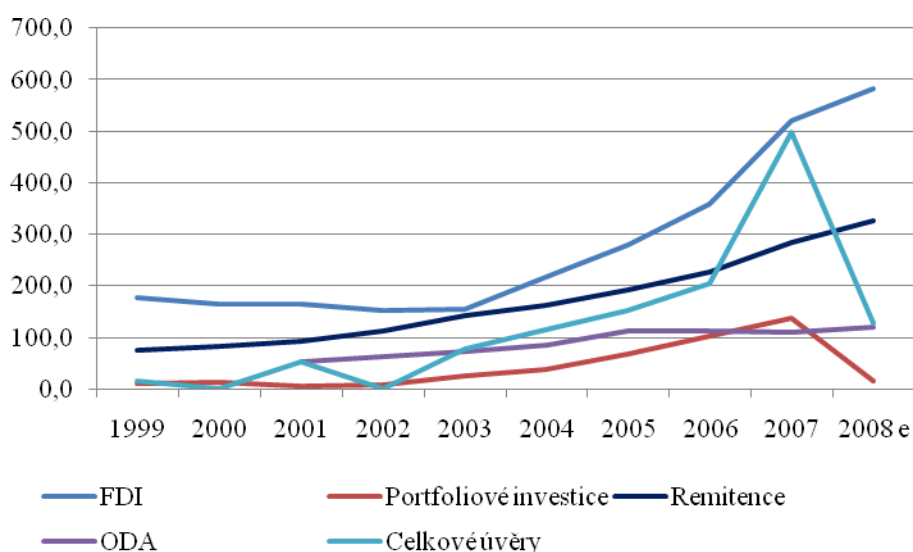
³⁹ WORLD BANK (2006: 92)

Graf 1 – Příliv remitencí ve světě v období 1975–2008 (mil. USD)

Zdroj: Vytvořeno autorem podle WORLD BANK (2009): Remittances data, July 2009.

Graf 2 – Čisté toky kapitálu do RZ v letech 1999–2008 (mld. USD)

Zdroj: Vytvořeno autorem na základě dat: (i) WORLD BANK (2009). Global Development Finance 2009. (ii) OECD (2009). OECD Stat Extracts – ODA by Donor.

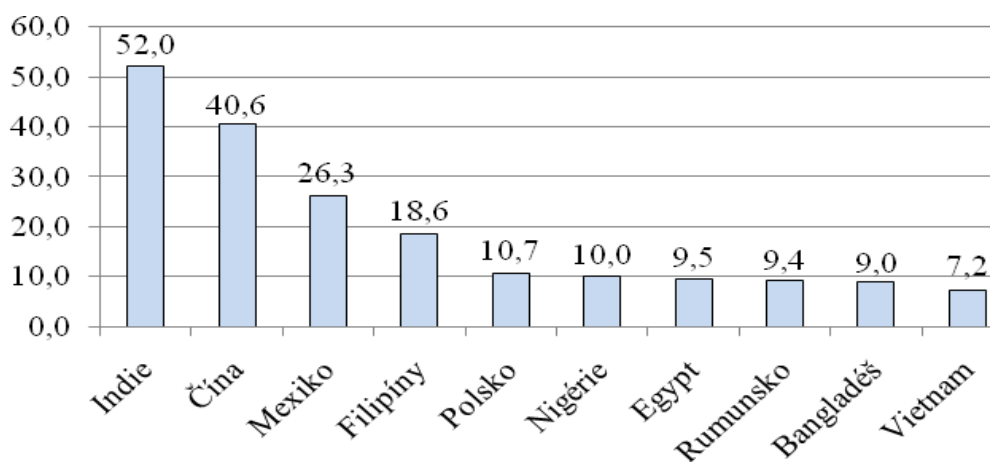
Relevance remitencí se pochopitelně regionálně i stát od státu liší. Tak např. v roce 2004 převyšovaly remitence ve 36 zemích součet všech ostatních veřejných a soukromých kapitálových toků. Ve 28 zemích byly remitence vyšší než příjmy z nejdůležitější exportní komodity a ve 12 případech remitence dokonce přesáhly

celkové exportní příjmy – to se týkalo např. Albánie, Srbska, Bosny a Hercegoviny, Nepálu, Libanonu, apod.⁴⁰ Zkoumání důležitosti remitencí v jednotlivých zemích resp. regionech rozvojového světa by bylo jistě velmi zajímavé, z důvodu limitovaného rozsahu je však text v této kapitole omezen pouze na charakteristiku souhrnných remitenčních toků.

Mezi největšími příjemci v absolutním měřítku (celkový objem přijatých remitencí) dominují velké lidnaté země, mezi nimi některé rozvinuté.⁴¹ Graf 3 se zaměřuje na největší recipienty remitencí z řad rozvojových a transformujících se zemí. Podíl remitencí na HDP pro tyto země však zřídka přesahuje 5 %, výjimkou je Bangladéš (18,2 %) a Egypt (9,3 %).

Zásadní ekonomické efekty však mají remittance v zemích, kde je jejich podíl významný relativně, tedy např. v poměru k HDP, nebo per capita. V tomto kontextu se jedná téměř výhradně o rozvojové země menší velikosti. Nejvýznamnější příjemce remitencí v poměru k HDP ukazuje graf 4.

Graf 3 – Největší příjemci remitencí v rámci RZ a TE (2008; mld. USD)

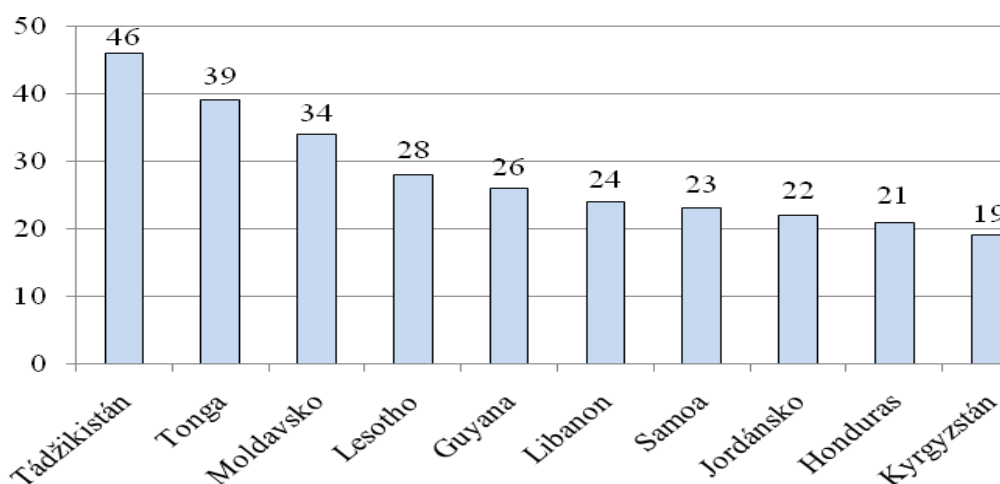

Zdroj: Vytvořeno autorem podle WORLD BANK (2009). *Migration and Development Brief*, vol. 10.

⁴⁰ WORLD BANK (2006: 88–89)

⁴¹ např. celkově pátá je Francie, šesté Španělsko a sedmé je Německo, dále např. Belgie nebo Velká Británie

Graf 4 – Největší příjemci remitencí relativně k HDP (2008, v %)

Zdroj: Vytvořeno autorem podle WORLD BANK (2009). *Migration and Development Brief*, vol. 10.

Naopak mezi hlavní zdrojové země remitencí patří zejména rozvinuté ekonomiky. Roste však podíl rozvojových zemí coby zdrojových států (24 % remitencí v roce 2008 bylo odesláno z rozvojových zemí, oproti 10 % v roce 2001).⁴² Skutečný podíl remitencí pocházejících z rozvojových zemí však může být vyšší, než oficiální čísla ukazují, a to především z důvodů nekvalitního sběru dat a statistické metodologie. Graf 5 ukazuje dvacet nejvýznamnějších poskytovatelů remitencí v roce 2008, na 17. místě se „umístila“ ČR.

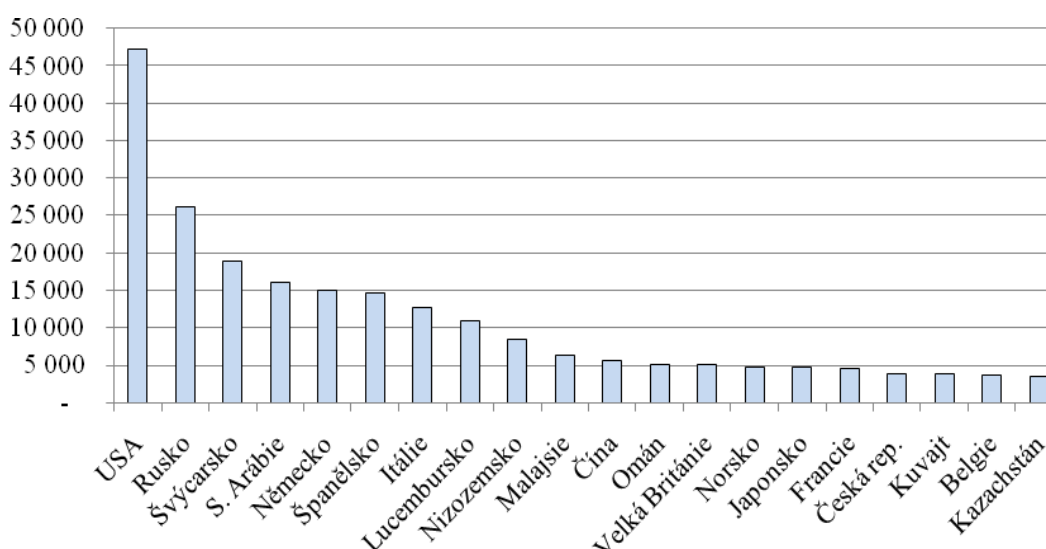
Mezi dvacítkou největších poskytovatelů remitencí je podle oficiálních statistik pro rok 2008 (viz graf 5) mimo Rusko také šest rozvojových zemí – Saúdská Arábie, Malajsie, Čína, Omán, Kuvajt a Kazachstán.⁴³ Mezi významné poskytovatele remitencí patří také Indie nebo Jihoafrická republika, to však zatím nereflektují oficiální statistické zdroje – podle Světové banky je to zřejmě způsobeno problémy ve sběru dat a statistickém výkaznictví.⁴⁴

⁴² vlastní výpočty na základě dat WORLD BANK (2009): Remittances data, July 2009.

⁴³ Podle klasifikace Světové banky by se jednalo pouze o tři rozvojové země (Čína, Malajsie, Kazachstán), protože všechny tři arabské země řadí banka do kategorie zemí s vysokým příjmem.

⁴⁴ WORLD BANK (2006: 90)

Graf 5 – Největší odesílatelé remitencí v roce 2008 (mld. USD)

Zdroj: Vytvořeno autorem podle WORLD BANK (2009): Remittances data, July 2009.

Světová banka odhaduje, že podíl remitencí „jih–jih“ (remitence mezi rozvojovými zeměmi) na celkovém objemu remitencí dále poroste. Podle uvedené studie totiž hraje významnou roli v objemu mezinárodních remitencí délka společné hranice s vyspělejším sousedem, právě zde pak existují nejvýraznější migrační tlaky a vznikají relevantní migrační koridory (faktor geografické i ekonomické dostupnosti).⁴⁵ Např. Migration Policy Institute (MPI) uvádí, že 70 % migrantů ze subsaharské Afriky neopustí kontinent, dvě třetiny migrantů z východní Evropy a střední Asie zůstává v rámci regionu, podobně jako polovina migrantů z jihovýchodní Asie. Vzhledem k tomu, že mezinárodní migrace je základní podmínkou vzniku a nárůstu mezinárodních remitencí, vytváří výše uvedené závěry významné předpoklady pro další růst podílu „jih–jih“ remitencí.

⁴⁵ WORLD BANK (2006: 91)

2. Ekonomické a sociální efekty remitencí v rozvojových zemích

Studium ekonomických efektů (ale i předpokladů a faktorů) remitencí by vydalo na samostatnou rozsáhlou studii. Následující kapitola uvádí pouze indikativní přehled, základní vazby a stručnou charakteristiku ekonomických efektů remitencí jak na mikro úrovni (domácnosti, popř. lokální komunity), tak na makro úrovni (státy). Ekonomické efekty jsou doplněny o vztah remitencí a chudoby v části věnované především sociálním dopadům remitencí. Poslední subkapitola je věnována politickým nástrojům a možnostem usměrňování a „řízení“ remitencí.

2.1. Ekonomické efekty

Ekonomické efekty remitencí jsou významné zejména na úrovni domácností, kde znamenají okamžité zvýšení příjmu recipienta. Tento efekt se dostavuje vždy, když je remitovaná částka přijata. To má své velmi významné konsekvence pro boj s chudobou (viz kapitola 2.2.). Mezi další významné mikroekonomické efekty remitencí patří problematika rozdělování remitencí mezi spotřebu a úspory a jejich dopady na příjmové nerovnosti ve společnosti.

Na rozdíl od efektů remitencí na mikro úrovni, které se dostavují téměř vždy (byť často v omezené míře), mají remitence své makroekonomické efekty pouze tehdy, jsou-li z hlediska národní ekonomiky velmi významné (cca 5–10 % HDP), resp. koncentrované do krátkého časového úseku nebo geografického regionu země.⁴⁶ Mezi nejčastěji zkoumané dopady remitencí v makro rovině lze řadit především jejich efekty na měnový kurz, platební bilanci a ekonomický růst.

2.1.1. Mikroekonomické dopady remitencí

Na mikroúrovni remitence **přímo zvyšují příjmy** domácností a tím také bezprostředně ovlivňují jejich **životní standard, resp. chudobu**⁴⁷, přičemž kauzalita mezi chudobou a remitencemi je vzájemná (vzhledem k altruistické motivační složce posílání remitencí). Přestože literatura 80. a 90. let zdůrazňovala, že velmi záleží na

⁴⁶ LOSER, LOCKWOOD, MINSON, BALCAZAR (2006)

⁴⁷ remitence ovlivňují chudobu resp. životní úroveň domácností také prostřednictvím svých makroekonomických dopadů, především z hlediska vztahu k ekonomickému růstu, inflaci, měnovým kurzům nebo přílivu zahraničního kapitálu.

způsobu a efektivitě použití remitencí a spíše zaujímala negativní stanoviska k jejich rozvojovým dopadům (remitence měly být domácnostmi „prohospodařeny ve spotřebě“), dnes se má za to, že remitence mají pro boj s chudobou na úrovni jednotlivých rodin a domácností, popř. malých lokálních komunit, vesměs pozitivní a statisticky významný efekt, bez ohledu na způsob použití.⁴⁸ Více viz kapitola 2.2.

Remitence způsobují také **nepřímé mikroekonomické dopady na příjmy domácností**, a to skrze (i) změnu nabídky práce v zemi původu (remitence vyvolávají tendenci k poklesu nabídky práce ze strany domácností)⁴⁹; (ii) uvolnění kapitálových omezení a zlepšení v přístupu k pracovnímu kapitálu; (iii) multiplikační efekty, které se projevují především na lokální a regionální úrovni, kdy výdaje recipientů remitencí generují příjmy pro ostatní obyvatele. Nejvýznamnější je v tomto ohledu role remitencí při zpřístupňování pracovního kapitálu pro domácnosti v rozvojových zemích, které jinak čelí zásadním kapitálovým omezením. Remitence jsou pro domácnosti relativně stálým finančním tokem, který (vedle možného přímého investičního použití) zvyšuje jejich úvěruschopnost ze strany formálního finančního sektoru. Např. podle Mishra (2005) růst remitencí o 1 % ve 13 karibských státech zvýšil soukromé investice v těchto zemích o 0,6 % (vše vztaženo relativně k GDP).⁵⁰

Jednou z nejspornějších a současně nejvíce diskutovaných ekonomických otázek, které se týkají remitencí, je **použití resp. rozdělení remitencí mezi spotřebu a úspory (resp. investice)**. Zatímco spotřebované remitence znamenají pouze lokální a často nevýznamné ekonomické dopady (prostřednictvím multiplikačního efektu), investované remitence do místních ekonomických aktivit a podnikatelských činností, resp. remitence uspořené v oficiálních institucích (tj. investice „někoho jiného“), mohou mít (podle agregátního objemu toků) významný vliv na zaměstnanost, ekonomický růst a dlouhodobý rozvoj země. Je však nutné dodat, že investiční použití remitencí je v současnosti oproti spotřebě mnohem méně významné (cca 20 %).⁵¹

Obecně lze usuzovat, že míra investice z remitencí bude vyšší, pokud (i) domácnosti remitence vnímají jako přechodné zdroje; (ii) odesílatel podmiňuje remitence tímto účelem použití; (iii) remitence jsou cílené na osoby, které mají vyšší sklon k úsporám/investicím (např. ženy); (iv) remitence jsou domácnostmi ukládány na

⁴⁸ CARLING (2005: 31)

⁴⁹ GHOSH (2005)

⁵⁰ WORLD BANK (2006)

⁵¹ CARLING (2005: 32)

zvláštní investiční účty. Na druhé straně, pokud jsou remitence cíleny chudým domácnostem, které stěží uspokojují své životní potřeby, nebo pokud domácnosti čelí úvěrovým omezením v čase negativních šoků, budou remitence spíše spotřebovány než uspořeny (resp. investovány).⁵² Je navíc zřejmé, že investiční použití remitencí poroste s kvalitou investičního prostředí v zemi a s rozsahem investičních příležitostí pro domácnosti resp. malé a střední podniky. V opačném případě budou remitence spíše spotřebovány, resp. investovány do rozvoje lidského kapitálu.⁵³

Zásadní roli hrají remitence ve vztahu k udržování **stability spotřeby** domácností, a to především v chudých rozvojových zemích. Vzhledem k tomu, že tyto domácnosti nemají přístup k základním finančním produktům (úvěry, pojištění, apod.), jsou velmi zranitelné negativními šoky (viz jedna z motivací pro posílání remitencí – pojištění – v první kapitole textu). Remitence jakožto relativně stálý tok finančních prostředků umožňuje domácnostem vyrovnávat úroveň spotřeby v čase.

Vliv migrace a remitencí na **trh práce** v zemi původu je komplikovanou otázkou, která vyžaduje zásadní zkoumání. Pokud jde o domácnosti, příjem remitencí většinou redukuje jejich ochotu nabízet práci, na druhé straně může iniciovat a podporovat podnikatelské aktivity a sebezaměstnávání. To se však podle výsledků současných výzkumů příliš neděje.

Podle Světové banky nelze žádné zásadní závěry učinit, pokud jde o efekty remitencí na **příjmovou nerovnost** ve společnosti, jelikož významnou roli zde hraje původ migrantů: pokud se rekrutují z méně chudých skupin obyvatelstva, remitence přispívají ke zvyšování nerovností ve společnosti; pokud migranti pocházejí spíše z chudších rodin, remitence rozdíl ve společnosti snižují.⁵⁴ Tato selektivita migrace je komplexní otázkou a je podmíněna řadou geografických, historických i ekonomických faktorů.

Přestože existuje řada studií s nejednoznačnými závěry ohledně efektů remitencí na příjmovou nerovnost ve společnosti, je pozorována tendence, že nové remitence

⁵² WORLD BANK (2006: 123).

⁵³ remitence velmi často slouží k financování vzdělání, zdravotní péče a zlepšení hygienických podmínek. Mají tedy vliv na dlouhodobé formování lidského kapitálu. Také zvýšená spotřeba přímo přispívá ke zlepšení životních podmínek a snížení chudoby a vede k oživení poptávky a stimulaci trhů. Navíc i část spotřebních výdajů lze považovat za investice – do lidského kapitálu a zdraví (školní potřeby, léky apod.). Přesto se však většina remitencí (až 80 %) i nadále používá na pokrytí základních životních potřeb (CARLING 2005: 32)

⁵⁴ WORLD BANK (2006: 122)

v krátkém období příjmové rozdíly ve společnosti spíše zvyšují, protože jsou podmíněny (novou) mezinárodní migrací, která je spojena s relativně vysokými fixními náklady, jež vylučují z participace skupiny obyvatel více postižené chudobou. V dlouhém období jsou však první generací migrantů vybudovány migrační vztahy a sítě, které náklady migrace podstatně snižují (významným faktorem zde stále zůstává vzdálenost země migrace od země původu) a umožňují participaci také chudším skupinám obyvatel – dopady na příjmové nerovnosti jsou tedy v dlouhém období spíše neutrální (což je nyní typické v zemích s dlouhou migrační historií).⁵⁵ Remitence také mohou mít sekundární efekty na příjmové nerovnosti, bez ohledu na jejich okamžitou distribuci. Pokud je význam remitencí v ekonomice relevantní, mohou vést ke změně relativních cen a tím sekundárně benefitovat vlastníky různých aktiv (např. nemovitostí), jejichž cena se v důsledku rostoucí poptávky zvyšuje.⁵⁶

2.1.2. Makroekonomické dopady remitencí

Vzhledem k vysokému podílu remitencí na HDP v některých rozvojových zemích (viz kapitola 1.4.) se mohou významně projevovat makroekonomické efekty remitencí. Remitence mají přímé dopady na měnový kurz, úrokovou míru a platební bilanci (v zemi původu), a nepřímé dopady na makroekonomické veličiny (ekonomický růst, inflace). Remitence také patří k významnému zdroji zahraniční měny a mohou výrazně ovlivňovat přístup země k zahraničnímu kapitálu, přičemž pro ni neznamenaají žádné budoucí finanční závazky.

Základní charakteristikou remitenčních toků z makro pohledu je jejich **relativní stabilita** a **anticyklický potenciál**, který je v podstatě přenesením altruistické motivace remitencí na makro úroveň – remitence skutečně rostou v dobách těžkých časů v zemi původu, ať už z důvodu ekonomického poklesu, nebo v důsledku přírodních katastrof. Fungují tak jako neformální „stabilizační fondy“, čímž pomáhají chudé země izolovat od šíření ekonomických šoků.⁵⁷ Pokud jsou ale remitence posílány do země původu pro investiční účely, chovají se spíše procyklicky.⁵⁸

Pro řadu rozvojových zemí je zásadní, že remitence mohou **výrazně zvýšit jejich úvěruschopnost** na mezinárodním trhu a tím posílit přístup k zahraničnímu

⁵⁵ GHOSH, B. (2006: 76)

⁵⁶ CARLING (2005: 31)

⁵⁷ LOSER, LOCKWOOD, MINSON, BALCAZAR (2006: 12)

⁵⁸ WORLD BANK (2006: 100)

kapitálu. Zahrnutí remitencí do jmenovatele základního ukazatele zadlužení (dluh/export) v případech některých zemí má zásadní dopad na zvýšení ratingu – např. rating Libanonu a Haiti se po zahrnutí remitencí zvýšil o dva stupně.⁵⁹ Některé rozvojové země (např. Brazílie, Mexiko nebo Turecko) v poslední době používají budoucí toky remitencí jako kolaterál k získání prostředků na mezinárodním trhu kapitálu (tzv. **sekuritizace**). Světová banka v roce 2005 odhadovala, že tímto způsobem by rozvojové země mohly získat přístup ke kapitálu ve výši 9 mld. USD, včetně 3 mld. pro země s nízkým příjmem.⁶⁰

Ve vztahu ke **směnnému kurzu** může příliv remitencí vyvolat jeho zhodnocení (apreciaci), což má za následek snížení konkurenceschopnosti exportů země a zhoršení běžného účtu platební bilance. K tomuto efektu v zásadní míře dochází především v zemích, kde remitence tvoří podstatnou část přílivu zahraniční měny. Vzhledem k dlouhodobé relativní stabilitě přílivu remitencí však efekty tzv. „holandské nemoci“⁶¹ nejsou tak významné jako v souvislosti s vývozem nerostného bohatství a jiných cyklických toků.

Na straně druhé na velikost přílivu remitencí má vliv chování měnového kurzu. Podle jednoduché logiky reálné kupní síly remitencí v zahraniční měně by bylo lze očekávat, že pokud domácí měna apreciuje, vzniká tlak na růst remitencí (protože jejich kupní síla doma klesá). Ze stejného důvodu by při depreciaci domácí měny měly remitence klesat. Ve skutečnosti je to přesně naopak: depreciace domácí měny „zlevňuje“ pro remitence v zahraniční měně zboží a umožňuje tak poskytovat větší pomoc, činit větší investiční akce, apod. Proto je velmi pravděpodobné, že remitence s poklesem hodnoty domácí měny porostou. Naopak, pokud dojde k apreciaci domácí měny, stane se pomoc v zemi původu dražší a z tohoto důvodu je pravděpodobný pokles remitencí.⁶²

⁵⁹ WORLD BANK (2006: 102)

⁶⁰ GHOSH, B. (2006: 55–56)

⁶¹ holandská nemoc je jev vyvolaný silným a kontinuálním přílivem zahraniční měny do země původu – ať už prostřednictvím stálého významného exportu určité komodity (např. ropa v ropných ekonomikách, zlato apod.), nebo z jiného důvodu (např. vysoký podíl ODA v ekonomice). Příliv zahraniční měny vyvolá apreciaci měny domácí (tj. posílení domácí měny vůči zahraniční měně, které je v zemi nadbytek). Silnější domácí měna ale zdražuje domácí zboží v zahraničí, tj. snižuje se konkurenceschopnost ostatního exportovaného zboží (zboží způsobující tento jev je ale stále exportováno, protože je po něm vysoká poptávka – typicky již zmíněná ropa, drahé kovy, drahé kameny apod.). Holandská nemoc je typická pro ropné ekonomiky a jiné země závislé na exportu jedné a ve světě výrazně poptávané komodity.

⁶² LOSER, LOCKWOOD, MINSON, BALCAZAR (2006: 16)

Neméně zajímavé jsou efekty remitencí na **úrokovou míru**. Pokud jsou remittance dostatečně vysoké a příjemci remitencí mají vyšší sklon k úsporám než ostatní ekonomické subjekty, budou úrokové míry klesat v důsledku rychlého růstu úspor. Zvýšení úspor prostřednictvím remitencí má tlumící efekty na již zmíněnou holandskou nemoc, protože nižší úroková míra povede k poklesu přílivu kapitálu a měnový kurz tak bude tlačěn k depreciazi, která jde proti obecnému dopadu přílivu remitencí na měnový kurz (apreciace).

Dopady remitencí na **dlouhodobý ekonomický růst** jsou nejasné, spíše nepřímé, víceméně lokální a regionální, k celkovému rozvoji ekonomiky přispívají velmi omezeně. Remittance mohou podporovat ekonomický růst i rozvoj do jisté míry tím, že financují investice do lidského kapitálu (vzdělání, zdraví) a do malého podnikání. Remittance také přispívají k odstraňování úvěrových limitů a uvolňují přístup domácností ke kapitálu, který může akcelarovat ekonomický rozvoj.

Relativně významný může být za určitých podmínek multiplikační efekt remitencí na celkový ekonomický produkt země. Multiplikační efekt roste s velikostí výdajů na domácí zboží a služby. Jeho analýzy např. v Řecku, Egyptu, Mexiku či Pákistánu ukazují, že multiplikační efekty na HNP mohou dosáhnout poměru až 1:2 nebo 1:3, tj. že remittance ve výši 1 mil. USD zvýší HNP země o více než 2 mil. USD. Remittance v Bangladéši mají podle odhadů multiplikační efekt 3,3 na HNP, 2,8 na spotřebu a 0,4 na investice. V Latinské Americe byl v roce 2002 celkový multiplikační efekt podle Meziamerické rozvojové banky 1:3.⁶³ Důležitou podmínkou pro pozitivní dopady remitencí na ekonomický růst jsou zdravé makroekonomické politiky, politická stabilita, vhodné investiční prostředí včetně efektivní byrokracie a finančního systému. Tyto podmínky remittance samy o sobě pochopitelně nevytvoří, tento „úkol“ tak zůstává především na vládách jednotlivých rozvojových zemí.

Příliv remitencí však může ekonomický růst a dlouhodobý rozvoj přijímající země komplikovat, mezi hlavní faktory patří odchod kvalifikované pracovní síly do zahraničí. Remittance mají také negativní vliv na nabídku práce recipientských domácností⁶⁴, navíc primární použití remitencí je stále směřováno do spotřeby, splácení dluhů a osobních investic.⁶⁵

⁶³ GHOSH, B. (2006: 67)

⁶⁴ Tyto negativní efekty pro rozvojové země jsou ještě zdůrazněny únikem lidského kapitálu do zahraničí (remittance jsou podmíněny migrací). Na druhé straně např. Ratha v této souvislosti tvrdí, že remittance

Remitence jsou součástí běžného účtu **platební bilance** (jedná se o dobrovolné jednostranné transfery ze zahraničí). Často kryjí významnou část deficitu obchodní bilance, popř. přispívají k mírným přebytkům běžného účtu platební bilance.⁶⁶ Příliv remitencí má však současně také negativní dopady na obchodní bilanci. Remitence totiž zvyšují kupní sílu obyvatelstva, což má za následek růst domácí poptávky, v důsledku čehož dochází k nárůstu importů, současně je také vzhledem k apreciaci domácí měny vytvářen tlak na pokles exportů.

Celkový efekt remitencí na platební bilanci je nejasný, jejich příliv (a tedy pozitivní vliv na běžný účet) bude pravděpodobně kompenzován zhoršením obchodní bilance v důsledku zvýšených importů (jako výsledek rostoucí poptávky po domácím i zahraničním zbožím) a snížených exportů (zdražení vlivem aprece domáci měny).⁶⁷

Příliv remitencí do chudých rozvojových zemí s sebou přináší také **jistá rizika a negativa**. Jedním z nich může být vytvoření vysoké závislosti ekonomiky na remitencích, která vede k odkládání nutných strukturálních reforem, což velmi jasně ukazuje případ zemí východního Středomoří v 60. a 70. letech minulého století. Vysoká závislost také znamená velkou zranitelnost ekonomiky náhlými výkyvy v tocích remitencí, například v důsledku ekonomického poklesu či politické nebo vojenské krize v zemi emigrace (modelovým příkladem je třeba krize v Perském Zálivu na počátku 90. let minulého století).

Remitence jsou sice stabilnější než ostatní kapitálové toky, ale jejich stabilita není absolutní. Samotné anticyklické chování remitencí obsahuje potenciální riziko: remitence tendují k růstu, když domácí ekonomika klesá, čímž přispívají ke stabilitě jejího výstupu. Na druhé straně pokud by došlo k náhlému strmému poklesu remitencí v důsledku nějakého šoku (ať už v ekonomice domácí, nebo v zemi emigrace), bude to mít negativní dopad na stabilitu produktu. Navíc remitence jsou skutečně stabilní v agregátním vyjádření, ovšem jejich toky do jednotlivých (především rozvojových) zemí někdy vykazují z různých důvodů značnou volatilitu a nepředvídatelné chování. Např. v Africe dosahovala míra rozptylu od průměrných ročních toků remitencí v letech

z větší části kompenzují ztrátu ekonomického výstupu v důsledku emigrace kvalifikovaných pracovních sil. (RATHA, 2003) Navíc pokud emigrují nekvalifikované pracovní síly s cílem uniknout nezaměstnanosti, je výsledkem migrace pro rozvojové země čistý zisk.

⁶⁵ JONGWANICH (2007: 6)

⁶⁶ LOSER, LOCKWOOD, MINSON, BALCAZAR (2006: 11)

⁶⁷ LOSER, LOCKWOOD, MINSON, BALCAZAR (2006: 12)

1980 až 1999 od 17 % v Egyptě, přes 50 % v Kamerunu, Kapverdách či Nigeru, až po hodnoty okolo 100 % v Botswaně, Ghaně, Lesothu či Nigérii.⁶⁸

Pokud jsou remitence vydávány neproduktivně, zvyšují poptávku a mohou působit na růst cenové hladiny. V některých zemích remitence způsobily růst poptávky po nemovitostech a půdě, jež vytvářela relativně významné inflační tlaky. V neposlední řadě, jak již bylo zmíněno, pokud je příliv remitencí skutečně velký v ekonomice, kde je jejich podíl na HDP vysoký, způsobuje apreciaci měnového kurzu, která následně vede ke zhoršení bilance zahraničního obchodu vlivem poklesu exportů a nárůstem importů.

2.2. Sociální efekty remitencí

Mezi nejvýznamnější sociální dopady remitencí (spíše z ekonomického než sociologického hlediska) patří jejich vliv na chudobu. Empirické výzkumy efektů remitencí na chudobu jsou relativně rozsáhlé a ukazují na negativní a statisticky relativně významný vztah mezi oběma proměnnými – tedy nárůst remitencí vede ke snižování chudoby.

Ve své studii z roku 2003 Adams a Page zkoumali na vzorku 74 zemí s nízkým a středním příjmem vztah mezi podílem remitencí na HDP a počtem lidí žijících pod hranicí chudoby. Podle této studie má výše remitencí silný statistický efekt na snižování chudoby: v průměru platí, že 10% nárůst podílu remitencí na HDP země vede ke snížení počtu lidí žijících pod hranicí chudoby o 1,6 %.⁶⁹ Podle další studie těchto dvou autorů, která porovnává národní hranice chudoby se středním příjmem a Giniho koeficientem, vede zvýšení remitencí jednoho migranta o 10 % k poklesu podílu lidí žijících pod hranicí chudoby o 3,5 %.⁷⁰

Silnou vazbu mezi remitencemi a chudobou (ať už měřenou jako počet lidí žijících pod hranicí chudoby nebo jako „poverty gap“)⁷¹ potvrdila také studie Mezinárodního měnového fondu, podle níž zvýšení podílu remitencí na HDP v průměru o 2,5 procentního bodu je spojeno s poklesem podílu lidí žijících v chudobě o 0,5 procentního bodu.⁷² Světová banka na základě průzkumů domácností v rozvojových

⁶⁸ GHOSH, B. (2006: 64)

⁶⁹ ADAMS, PAGE (2003)

⁷⁰ ADAMS, PAGE (2005)

⁷¹ Absolutní „poverty gap“ je rozdíl mezi příjmem domácnosti (nebo jednotlivce) pod hranicí chudoby a touto hranicí chudoby. Relativní „poverty gap“ je vyjádřena jako procento hranice chudoby.

⁷² GHOSH, B. (2006: 74)

zemích doplňuje, že remitence mohou mít podstatné dopady na zmírňování hloubky a vážnosti chudoby těch „nejchudších z nejchudších“, přičemž tento fakt lze obtížně zachytit, neboť remitence nemají sílu tyto skupiny z chudoby zcela „statisticky vytáhnout“.⁷³

Jongwanich (2007) analyzoval dopady remitencí na ekonomický růst a redukcii chudoby v zemích jihovýchodní Asie a Tichomoří. Výzkum ukázal silný vliv remitencí na snižování chudoby prostřednictvím zvyšování důchodu recipientů, vyrovnávání spotřeby v čase a odstraňování kapitálového omezení pro chudou populaci.⁷⁴ Na druhé straně výsledky studie indikují pouze malý vliv remitencí na ekonomický růst, především skrze zvýšení domácích investic a investic do lidského kapitálu, jež byly umožněny přílivem remitencí ze zahraničí.

Literatura zkoumající dopady remitencí na chudobu je skutečně rozsáhlá⁷⁵ a vesměs se shoduje v tom, že remitence mají statisticky významný dopad na snižování chudoby v rozvojových zemích. Hlavním přenosným mechanismem je přímý nárůst příjmu recipienta – transfer v hodnotě 200 USD zvýší příjem recipienta přímo o tuto částku⁷⁶, bez dalších nákladů (ty hradí většinou odesílatel remittance). Přesně o tento obnos je také recipient méně chudý. Pokud je hranice absolutní chudoby definována jako 1 resp. 1,25 USD na osobu a den, pak 200 USD jako průměrná výše jedné remittance⁷⁷ může roční příjem recipienta často až zdvojnásobit.

V tomto kontextu se pak nelze podívat nad ostatními sociálními dopady remitencí, které jsou spíše negativní. Patří mezi ně například (i) riziko vzniku morálního hazardu mezi příjemci remitencí, které vyplývá ze situace asymetrické informovanosti migranta a recipienta (analogie vztahu „principal – agent“); (ii) závislost příjímajících domácností na remitencích; (iii) pokles motivace pracovat, resp. snižování nabídky práce, což má své zásadní ekonomické resp. sociální dopady (pokles ekonomického růstu resp. sociální negativa plynoucí z dlouhodobé nezaměstnanosti, např. kriminalita); (iv) podpora nežádoucí společenské stratifikace a vznik „sousedské nevraživosti“ vyplývající z růstu nerovností ve společnosti (týká se těch ekonomik, kde remitence

⁷³ WORLD BANK (2006: 121)

⁷⁴ JONGWANICH (2007)

⁷⁵ rozsáhlá rešerše literatury a zdrojů viz např. ANYANWU, ERHIJAKPOR (2008: 14–18)

⁷⁶ MORÉ (2005)

⁷⁷ RATHA (2003)

dlouhodobě působí na růst rozdílů).⁷⁸ Ze sociologického hlediska by bylo jistě zajímavé studovat dopad mezinárodní migrace a remitencí na rodinné vazby mezi emigranty a ostatními členy rodiny, kteří zůstávají v zemi původu.

2.3. Politické nástroje pro usměrňování remitencí

I přes výše uvedená negativa v poslední době přece jen převažuje pozitivní hodnocení efektů remitencí na ekonomiky a rozvoj zemí třetího světa. Proto jsou vládám rozvojových i rozvinutých zemí ze strany ekonomů, mezinárodních vládních i nevládních organizací doporučovány postupy a nástroje, které by měly příliv remitencí do rozvojových zemí stimulovat. Druhou skupinou nástrojů jsou pak opatření, která by měla působit na usměrňování použití remitencí do investic na rozvoj domácnosti, komunity, regionu, resp. celé ekonomiky.

Nástroje, které se snaží ovlivnit **použití remitencí** určitým způsobem, bývají součástí obecného přístupu země původu k diaspoře svých migrantů v zahraničí, která je často považována za zdroj finančních toků, ekonomických příležitostí, transferu technologií a moderních přístupů, kulturního vlivu či dobré image země původu. Některé země proto aktivně podporují své diaspory v zahraničí. Reakce odesílatelů i příjemců remitencí na nástroje pokoušející se o regulaci účelu jejich používání jsou velmi citlivé, proto je jejich výběr a mix nutné volit obezřetně, aby nedošlo k poklesu remitencí nebo jejich úniku do neoficiálních sfér. Příkladem může být požadavek vietnamské vlády, aby 30 % remitovaných částek směřovalo do vládních fondů – toto ustanovení bylo nutné velmi rychle zrušit pro jeho negativní dopad. Podobně tomu bylo s návrhem na 15% zdanění remitencí na Srí Lance.⁷⁹

Dva výše uvedené příklady ilustrují nejčastější nástroje, jejichž efekt je spíše negativní – jedná se o makroekonomické fiskální, resp. monetární intervence. Patří mezi ně (i) zdaňování remitencí s úmyslem „rozvojových“ investic vlády, jejichž výsledkem je pokles objemu remitencí; nebo (ii) boj s apreciací měnového kurzu, kdy výsledkem může být pouze dlouhodobě vyšší úroková míra, která brzdí ekonomický růst.⁸⁰ Naopak mezi preferované nástroje vedoucí k podpoře investičního charakteru remitencí patří zvláštní investiční programy pro migranty určené k financování konkrétních

⁷⁸ AGUNIAS (2006: 54)

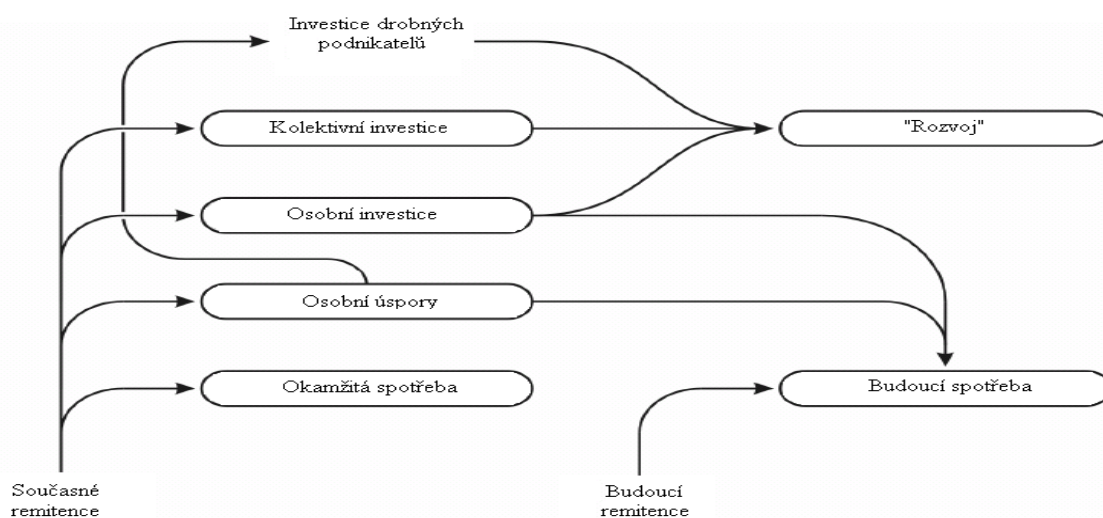
⁷⁹ WORLD BANK (2006)

⁸⁰ LOSER, LOCKWOOD, MINSON, BALCAZAR (2006: 11)

rozvojových projektů, možnost nákupu půdy za zvýhodněné ceny či možnost investovat do výrobních kapacit.⁸¹

Účelnost podpory investičního používání remitencí vysvětluje níže uvedený model. Pokud jsou současné remittance spotřebovány, budoucí spotřeba bude financována budoucími remittencemi (nebo pochopitelně jiným zdrojem příjmů). Pokud ale budou současné remittance uspořeny nebo investovány, mohou přispět k financování budoucí spotřeby.

Obrázek 2 – Model použití remitencí a jejich rozvojového dopadu

Zdroj: Vytvořeno autorem podle CARLING (2005: 35).

Pokud budou remittance spořeny ve finančních institucích, zvýší se dostupnost úvěrů, což umožní investorům realizovat investiční akce, které mohou mít pozitivní efekty na dlouhodobý rozvoj země. V této souvislosti je však pravděpodobné, že privátní investoři se zaměří na akce s potenciálním vysokým výnosem, které mohou být odlišné od akci s vysokým rozvojovým efektem. Na rozdíl od těchto soukromých investic, kolektivní investice do rozvojových projektů přímo podporují rozvoj celé komunity.

Pokud jde o **regulaci objemu remitencí**, vlády přijímající i remitující země by se měly zaměřit na co největší redukci nákladů spojených s transferem prostředků. Mezi další nástroje na podporu přílivu remitencí patří např. daňové prázdny, vyšší úrokové míry na vklady či nezdanění úroku z vkladu.

⁸¹ DE LUNA MARTÍNEZ (2005: 7)

Světová banka rozděluje nástroje pro regulaci remitencí na opatření, která by měla učinit přijímající země, a na opatření, která by měla učinit země remitence odesílající.⁸² Do první skupiny jsou řazeny následující nástroje: (i) zdaňování remitencí – většina zemí světa tento nástroj dnes nepoužívá; (ii) preferenční celní a cestovní zacházení pro migranty, kteří domů posílají nebo s sebou přivážejí remitence v podobě zboží a vybavení; (iii) uvolnění státních kontrol devizových a zahraničních kapitálových operací a možnost pro domácí banky operovat v zahraničních měnách a na zahraničních trzích; (iv) umožnění obyvatelům držet na účtech finanční prostředky v zahraniční měně; (v) vydávání identifikačních dokladů migrantům (např. jejich ambasádami v zahraničí) bez ohledu na legální status tak, aby měli přístup ke službám bank a finančních společností; (vi) podpora diaspor emigrantů a jejich asociací (tzv. *home-town associations, HTAs*) v zahraničí, protože diaspora většinou velmi významně podporuje rozvoj komunit v zemích původu prostřednictvím kolektivních remitencí, které bývají účelově vázané na ekonomické nebo sociální investiční projekty.

Mezi opatření na straně odesílatelských států řadí Světová banka (i) imigrační zákony a procedury – nástroje regulující velikost, typ a charakter migrace ovlivňují také chování remitenčních toků; (ii) bankovní a finanční operace – lepší přístup migrantů k finančním a bankovním službám v zemích emigrace a větší konkurence mezi finančními institucemi bude tlačit na snižování cen peněžních transferů, což má pozitivní vliv na růst oficiálních remitencí; (iii) akceptování ID dokladů migrantů (vydávaných např. jejich ambasádami); (iv) podpora HTAs – vlády např. v USA, Francii či JAR uznávají rozvojový potenciál HTAs pro země (jejich) původu a tudíž jejich činnost podporují.

⁸² WORLD BANK (2006: 93)

3. Remittance a jejich rozvojový význam v subsaharské Africe

Předchozí kapitoly se zabývaly problematikou remitencí z obecného pohledu. Následující kapitola práce je zaměřena na remittance v subsaharské Africe. Její první část se zabývá aktuálními trendy v oblasti remitencí v subsaharské Africe, srovnává jejich objem se severní Afrikou i s ostatními rozvojovými regiony světa, přibližuje největší recipienty i regionální distribuci remitencí v subsaharské Africe.

Druhá část kapitoly se věnuje specifikám remitencí v subsaharské Africe, zejména jejich rozvojovým aspektům. Zkoumán je ekonomický význam remitencí a některé jejich ekonomické dopady ve státech subsaharské Afriky. V oblasti sociální se kapitola věnuje dopadům remitencí na snižování chudoby, včetně možností, jak efektivnost remitencí v rozvoji ještě zvýšit. Poslední část kapitoly porovnává jejich rozvojové dopady s efekty oficiální rozvojové pomoci s ohledem na region subsaharské Afriky.

3.1. Aktuální trendy remitencí v subsaharské Africe

3.1.1. Subsaharská Afrika v globálním srovnání

Remittance představují významný tok kapitálu do rozvojových zemí a regionů, Afriku včetně její subsaharské části nevyjímaje. Podle Světové banky⁸³ v roce 2008 dosáhla výše oficiálně vykazovaných remitencí přijatých africkými státy necelých 41 mld. USD. V této souvislosti je však nutné poznamenat, že oficiální statistiky remitencí zejména v subsaharské Africe jsou s největší pravděpodobností velmi zásadně podhodnocené (viz dále).

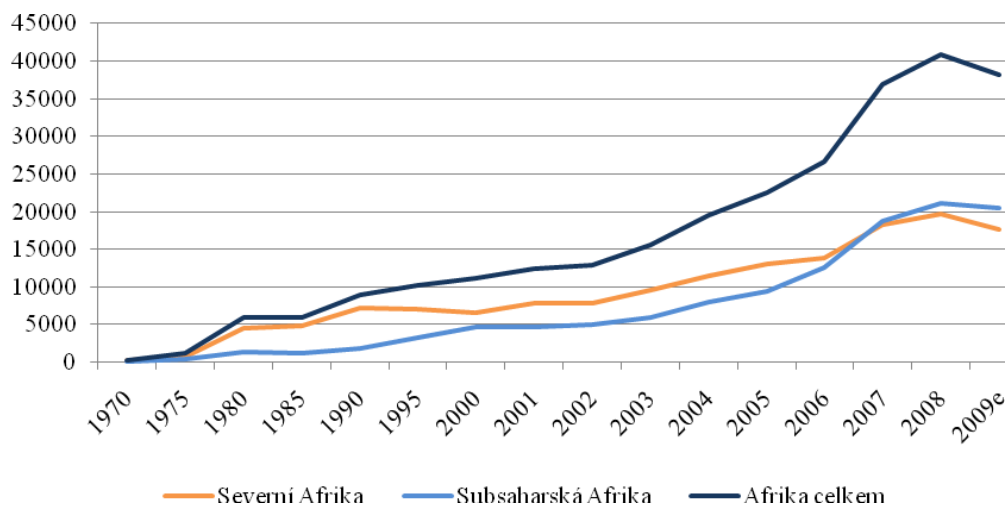
Vývoj objemu oficiálně vykazovaných remitencí proudících do Afriky od roku 1970 do roku 2008 (s odhadem pro rok 2009) znázorňuje graf 6. Podobně jako u ostatních rozvojových regionů je i v Africe patrný trend výrazného růstu objemu remitencí, a to především od začátku první dekády aktuálního století. Je to jednak důsledek reálného nárůstu objemu remitencí, jednak také ale zlepšujících se metod sběru dat a statistického vykazování či relativního poklesu nákladů formálních transferů (oficiálních transferů se pak využívá více na úkor neformálního sektoru). Očekávaný

⁸³ WORLD BANK (2009): Remittances Data, November 2009.

pokles remitencí pro rok 2009 je důsledkem celosvětové ekonomické krize, nicméně první odhady nejsou zdaleka tak katastrofické, jak bylo původně předpokládáno.⁸⁴

Graf 6 také ukazuje vývoj toků do subsaharské a severní („arabské“) Afriky. Zhruba polovinu z oficiálně vykazovaných remitencí (21,1 mld. USD) v roce 2008 tvořily toky do osmačtyřiceti států subsaharské Afriky, zbytek do pětice severoafrických zemí⁸⁵, přičemž teprve od roku 2007 převažuje objem remitencí směřující do subsaharské Afriky. Tato relativní disproporce je dána skutečností, že velká část migrantů ze severoafrických zemí odchází za prací do Evropy nebo do států Blízkého východu, zatímco většina migrantů ze subsaharské části zůstává v rámci Afriky.⁸⁶ Severoafričtí migranti dosahují v Evropě i v ropných státech Blízkého východu významně vyšších výdělků a jimi zasílané remitence jsou proto výrazně větší než u migrantů ze subsaharské Afriky.

Graf 6 – Dlouhodobý vývoj přílivu remitencí do Afriky (mil. USD)

Zdroj: Vytvořeno autorem podle *WORLD BANK (2009): Remittances data, Nov. 2009.*

Často bývá uváděno⁸⁷, že oficiální údaje pro příliv remitencí do subsaharské Afriky jsou ve srovnání s ostatními rozvojovými regiony výrazně nižší. Graf 7 ukazuje objem remitencí proudících do rozvojových regionů od roku 1970 do roku 2008,

⁸⁴ WORLD BANK (2010): Migration and Development Brief, vol. 11.

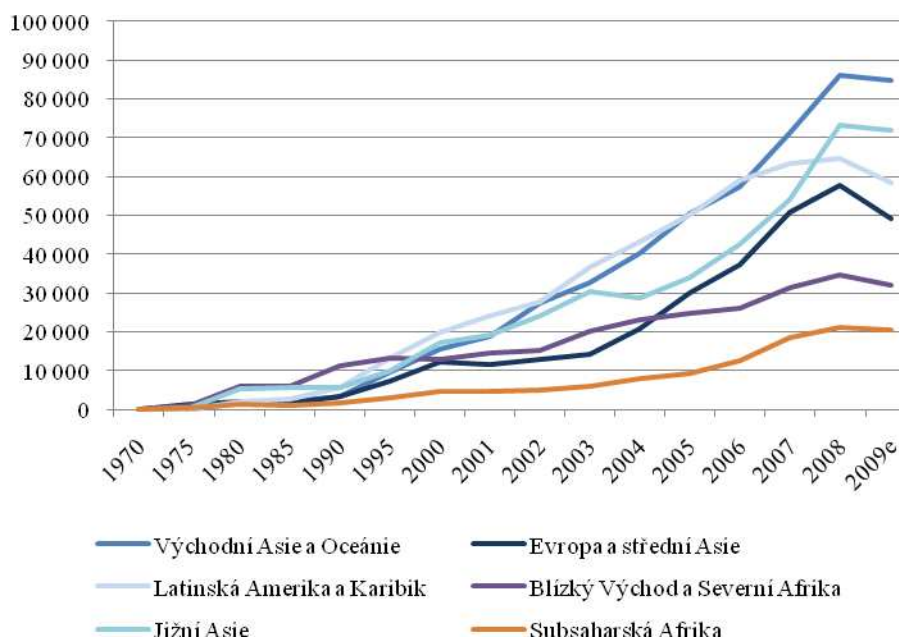
⁸⁵ za subsaharskou část Afriky je v práci považováno 48 afrických zemí, tj. všechny africké státy mimo Egypt, Libyi, Tunisko, Alžírsko a Maroko.

⁸⁶ ADEPOJU (2008), LUCAS (2006) a další.

⁸⁷ SALISU (2005), ANYANWU, ERHIJAKPOR (2008), GUPTA, PATTILLO, WAGH (2007) apod.

s odhady pro rok 2009. Z grafu je patrné, že subsaharská Afrika se na globálním přílivu remitencí podílí ze všech rozvojových regionů nejméně.

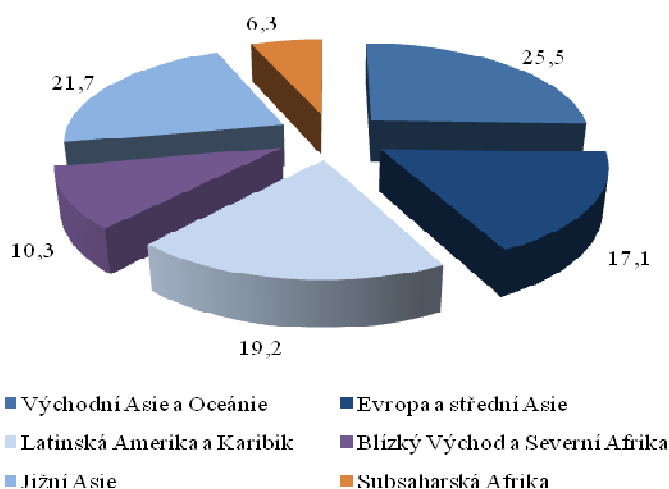
Graf 7 – Vývoj přílivu remitencí do rozvojových regionů (mil. USD)

Zdroj: Vytvořeno autorem podle WORLD BANK (2009): Remittances data, Nov. 2009.

Graf 8 ukazuje podíly jednotlivých rozvojových regionů na přílivu globálních remitencí v roce 2008 – díl subsaharské Afriky je výrazně nejmenší, pouze 6,3 %.

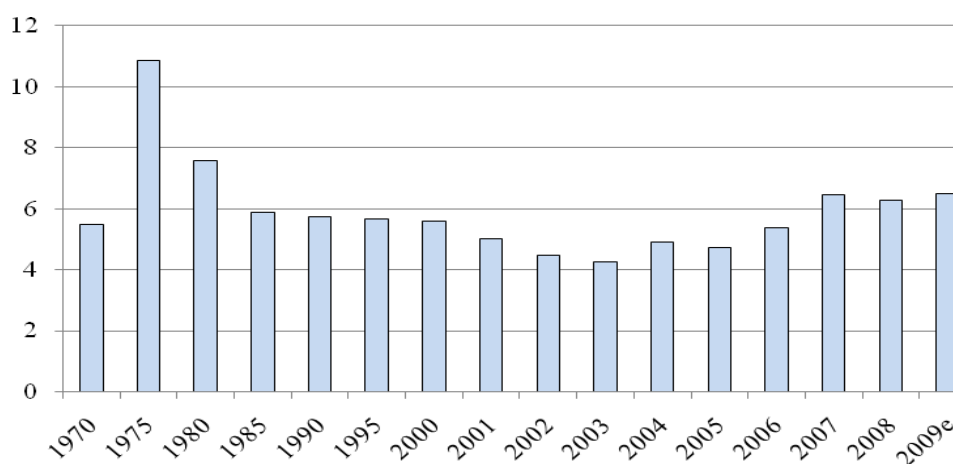
Graf 8 – Podíl rozvojových regionů na remitencích do RZ (v %, 2008)

Zdroj: Vytvořeno autorem podle WORLD BANK (2009): Remittances data, Nov. 2009.

Nicméně neprokázala se tvrzení, že remittance do subsaharské Afriky rostou pomaleji než do ostatních rozvojových regionů, tedy že podíl subsaharské Afriky na globálním přílivu remitencí do rozvojového světa klesá. Ve skutečnosti je totiž tento podíl dlouhodobě vcelku stabilní, od 80. let se pohybuje průměrně v okolí 5 %. Od roku 2006 je tento podíl zhruba 6 %. To ilustruje graf 9. Pokud by navíc byly započítány remittance do severní Afriky, pak Afrika jako celek by se v aktuální dekádě podílela na přílivu remitencí mezi 11 až 13 % (v 80. a na počátku 90. let to bylo kolem 30 % pro celou Afriku).

Graf 9 – Podíl remitencí do subsaharské Afriky na remitencích do RZ (v %)

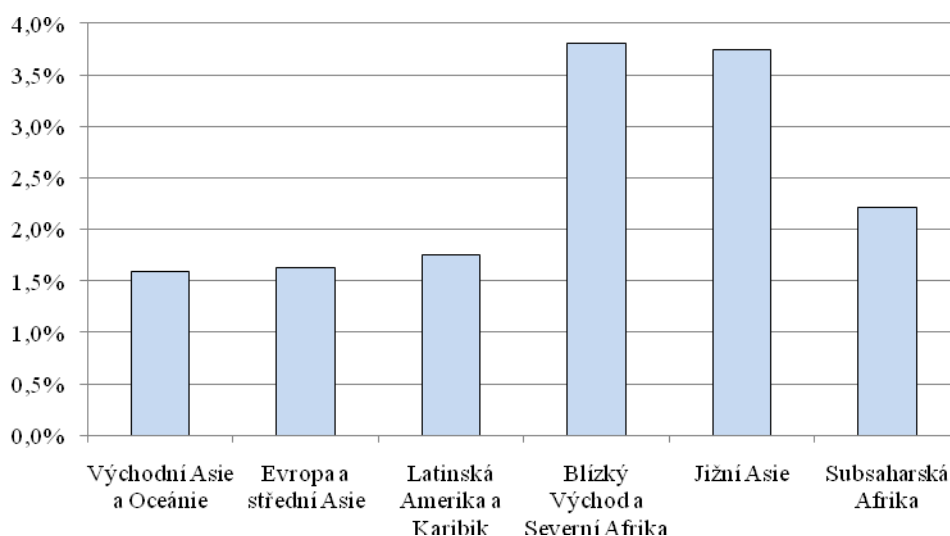
Zdroj: Vytvořeno autorem podle *WORLD BANK (2009): Remittances data, Nov. 2009.*

Zatímco v absolutních srovnáních nedosahuje subsaharská Afrika úroveň ostatních rozvojových regionů, při relativním srovnávání (podíl remitencí na HDP) jsou výsledky pro subsaharskou Afriku mnohem příznivější. Remittance se na subsaharském HDP podílejí 2,2 %, což je více než ve východní Asii, Latinské Americe a východní Evropě a střední Asii. Před subsaharskou Afrikou se umístily pouze jižní Asie a Blízký východ a severní Afrika. V obou těchto regionech dosahují remittance téměř 4% podílu na HDP. Výše uvedené přehledně znázorňuje graf 10.

V této souvislosti je ale nutné brát v úvahu, že sběr dat a statistické zachycování remitencí v subsaharských státech je stále hodně slabé, neúplné a nekvalitní (byť v posledních letech dochází ke zlepšování). Asi polovina států remittance na svých

účtech v platební bilanci vůbec nezachycuje⁸⁸, zbytek statistik je většinou velmi slabé kvality.⁸⁹ Významné proto budou v subsaharské Africe remitence neformální (převoz přes hranice apod.) a také statisticky nezachycené (tj. v důsledku nedostatečného sběru dat).⁹⁰ Globální pozice subsaharské Afriky, pokud jde o remitence, by tedy mohla být ještě výraznější. Je však velmi obtížné odhadnout o kolik – je totiž téměř nemožné vypočítat objem neformálních remitencí. V úvodní kapitole práce bylo uvedeno, že neformální remitence mohou tvořit 30 až 250 % oficiálních remitencí, přičemž pro subsaharskou Afriku se nejčastěji odhaduje 60–75 %.⁹¹ Této problematice bude ještě věnován prostor.

Graf 10 – Podíl remitencí na HDP v rozvojových regionech (v %)

Zdroj: Vytvořeno autorem podle WORLD BANK (2009): Remittances data, Nov. 2009.

3.1.2. Regionální distribuce remitencí v subsaharské Africe

Regionálně vzato je nejvýznamnějším příjemcem remitencí v Africe její severní region, který je tvořen pětici arabských států – Egyptem, Libyí, Tuniskem, Alžírskem a Marokem. Dlouhodobě dosahoval více než 50% podílu na afrických remitencích,

⁸⁸ remitence ve statistikách Světové banky jsou velmi často počítány jako reziduální statistika, spolehlivost dat Světové banky tedy rozhodně nelze považovat za absolutní.

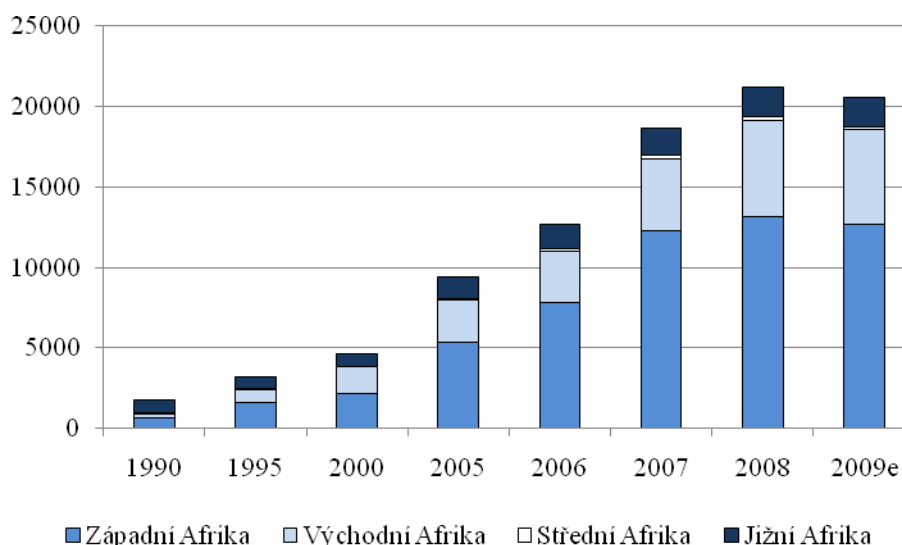
⁸⁹ SANDER, MAIMBO (2003: 6)

⁹⁰ podobně také nejsou statisticky zachycované domácí remitence, nejčastěji proudící z městských oblastí na venkov. Ačkoliv jsou tyto remitence objemově výrazně nižší než remitence mezinárodní, jejich kumulativní efekt může být pro africké domácnosti velmi podstatný – to však dosud nebylo spolehlivě potvrzeno, v afrických podmínkách se touto problematikou výzkum téměř nezabývá.

⁹¹ GUPTA, PATTILLO, WAGH (2007: 4)

v roce 2008 činil jeho podíl 48,2 % (viz graf 6). V rámci subsaharské části je nejvýznamnějším příjemcem region západní Afriky, následovaný východní Afrikou, jižní Afrikou a střední Afrikou.⁹² Podíl jednotlivých regionů na celkových absolutních tocích remitencí do subsaharské Afriky (tj. bez severní Afriky) ve vybraných letech v rozmezí 1990 až 2008 (s odhadem pro rok 2009) ukazuje graf 11.

Graf 11 – Příliv remitencí do subsaharské Afriky podle regionů (mil. USD)

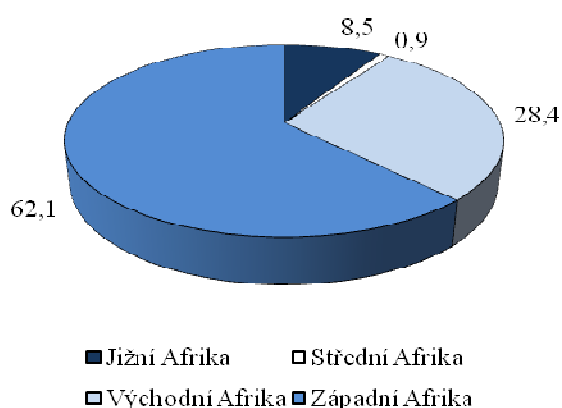

Zdroj: Vytvořeno autorem podle *WORLD BANK (2009): Remittances data, Nov. 2009.*

Graf 12 znázorňuje podíl jednotlivých regionů na remitencích do subsaharské Afriky v roce 2008. Region střední Afriky dosahuje v obou případech (graf 11 a 12) zanedbatelných hodnot, což je do značné míry způsobeno chybějícími daty pro polovinu zemí regionu (data nebyla k dispozici pro Středoafričskou republiku, DR Kongo, Čad a Rovňkovou Guineu). Vzhledem k velikosti těchto zemí by však v absolutních číslech mohly být významné pouze remitence do DR Konga. Nicméně jejich výši nelze ani odhadnout, neboť statistiky pro tuto válkou a korupcí rozvrácenou zemi nejsou k dispozici od roku 1970.

⁹² regionální členění až na drobné výjimky vycházelo z klasifikace African Economic Outlook – AEO (2010), přičemž pouze Tanzanie byla autorem práce zařazena do východní Afriky (což je mnohem obvyklejší). **Západní Afrika:** Benin, Burkina Faso, Kapverdy, Côte d'Ivoire, Gambie, Ghana, Guinea, Guinea-Bissau, Libérie, Mali, Mauritanie, Niger, Nigérie, Senegal, Sierra Leone, Togo. **Východní Afrika:** Burundi, Komory, Džibutsko, Eritrea, Etiopie, Keňa, Mauricius, Rwanda, Seychely, Somálsko, Súdán, Tanzanie, Uganda. **Jižní Afrika:** Angola, Botswana, Lesotho, Madagaskar, Malawi, Mozambik, Namíbie, JAR, Svazijsko, Zambie, Zimbabwe. **Střední Afrika:** Kamerun, Středoafričská rep., Čad, DR Kongo, Konžská rep., Rovňková Guinea, Gabon, Svatý Tomáš a Princův ostrov.

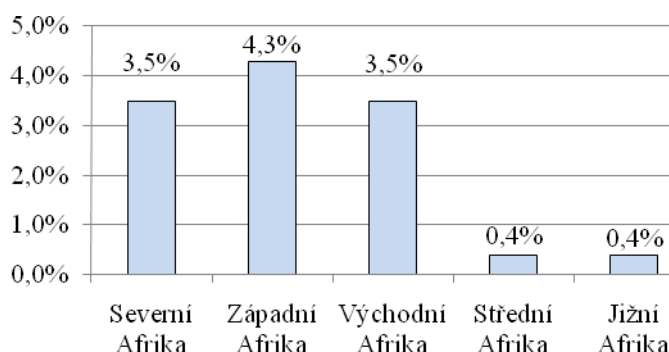
Graf 12 – Podíl jednotlivých regionů na remitencích do Afriky (2008, v %)

Zdroj: Vytvořeno autorem podle *WORLD BANK (2009): Remittances data, Nov. 2009.*

Absolutní výše remitencí v regionech však nebere zřetel na různou velikost regionů, ať už se jedná o velikost rozlohou, populací, nebo ekonomikou. Jejich srovnávání je tak velmi obtížné. Graf 13 proto vztahuje objem přijatých remitencí v jednotlivých afrických regionech k jejich vyprodukovanému HDP (jako součtu HDP jednotlivých zemí regionu – podle poznámky pod čarou č. 92). Z grafu je patrné, že remitence jsou na regionální úrovni relativně významné pro severní, západní a východní Afriku, zatímco v regionech střední a jižní Afriky je jejich význam malý (s výjimkou pro Lesotho a Svazijsko). Především ve vztahu k jižní Africe působí toto zjištění jako mírné překvapení, vzhledem k existenci největšího afrického odesílatele remitencí právě v tomto regionu (Jihoafrická republika, viz dále).

Graf 13 – Podíl remitencí na HDP v jednotlivých regionech Afriky (2008, %)

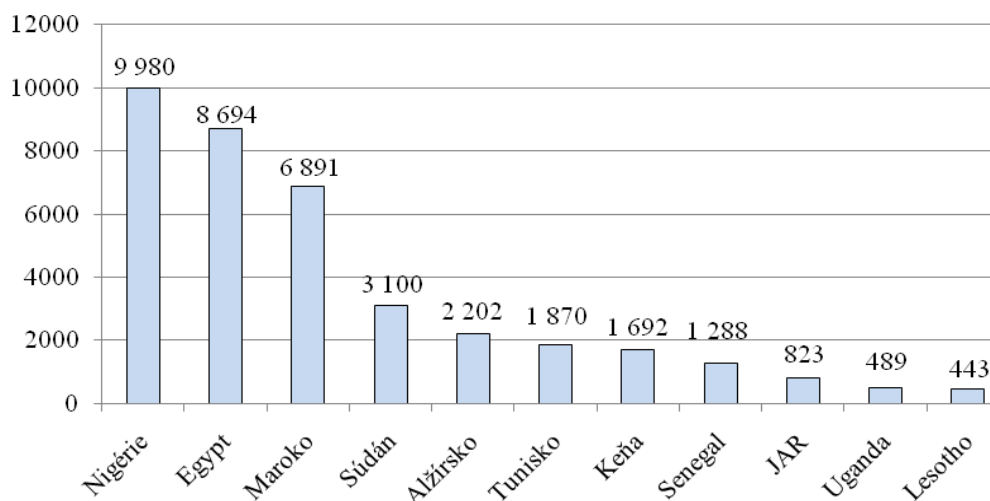

Zdroj: Vytvořeno autorem podle *WORLD BANK (2009): Remittances data, Nov. 2009.*

3.1.3. Remittance do subsaharské Afriky na úrovni jednotlivých států

Pokud jde o největší příjemce remitencí na úrovni afrických států, dlouhodobě lze identifikovat tři země, které v absolutním měřítku jednoznačně dominují – jedná se o Nigérii, Egypt a Maroko. Do roku 2001 byl největším příjemcem Egypt, na počátku třetího milénia byl vystřídán Marokem, které bylo nahrazeno na vedoucí pozici v roce 2007 Nigérií. Ta představuje dlouhodobě a jednoznačně nejvýznamnějšího příjemce remitencí v subsaharské Africe s podílem pohybujícím se ve druhé polovině aktuální dekády od 40 do 50 % (v roce 2008 její podíl činil 47,1 % remitencí do subsaharské Afriky). Mezi další významné příjemce remitencí v subsaharské části Afriky v absolutním vyjádření patří např. Súdán, Senegal, Uganda či Lesotho. Největší příjemce remitencí v Africe v roce 2008 včetně jejich výše v milionech USD představuje graf 14.

Graf 14 – Největší příjemci remitencí v Africe (2008, mil. USD)

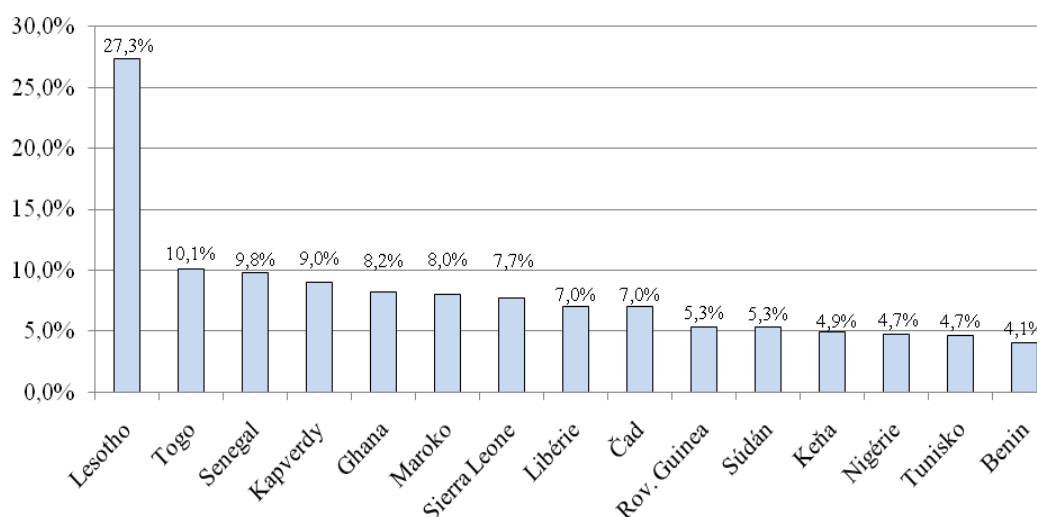

Zdroj: Vytvořeno autorem podle WORLD BANK (2009): *Remittances data*, Nov. 2009.

Význam remitenčních toků pro jednotlivé státy a také jejich vzájemné srovnávání umožňuje přepočítání remitencí ve vztahu k HDP. Graf 15 ukazuje největší africké příjemce podle tohoto ukazatele. Zatímco absolutní indikátor je dominován až na výjimky velkými, resp. relativně lidnatými ekonomikami, v přepočtu na HDP se na předních příčkách umísťují spíše menší země. Nejvyššího podílu remitencí na HDP v Africe dosahuje Lesotho (cca 27 %), které výrazně převyšuje ostatní africké státy. Podstatná část lesothské pracovní síly je zaměstnávána v dolech v Jihoafrické republice, proto mají remittance více než čtvrtinový podíl na HDP země. Významných podílů na

HDP, tj. mezi cca 5 až 10 %, dosahuje dalších třináct afrických zemí, mezi kterými se objevují také velké africké ekonomiky, což není obvyklé a poukazuje to na nezanedbatelný význam remitencí v Africe – jedná se zejména o Maroko (8 %), Ghanu (8,2 %), Súdán (5,3 %), Keňu (4,9 %) a Nigérii (4,7 %). Především v Nigérii (po Jihoafrické republice podle HDP druhá největší africká ekonomika), Súdánu (4. největší subsaharská ekonomika) a Keni (5. největší subsaharská ekonomika)⁹³ může tento výsledek působit mírně překvapivě a ukazuje, že remitence mohou významně ovlivňovat také velké ekonomiky (totéž platí pro severoafrické Maroko – 6. největší africká ekonomika, a Tunisko – 9. největší africká ekonomika).

Graf 15 – Největší příjemci remitencí v Africe relativně k HDP (2008, v %)

Zdroj: Vytvořeno autorem podle *WORLD BANK (2009): Remittances data, Nov. 2009.*

Největším odesílatelem afrických remitencí je nejméně výkonná ekonomika Afriky – Jihoafrická republika. V současnosti nejsou k dispozici žádné statistiky, které by přibližovaly destinace afrických remitencí⁹⁴, je však velmi pravděpodobné, že většinu mezinárodních jihoafrických remitencí tvoří částky posílané především lesothskými

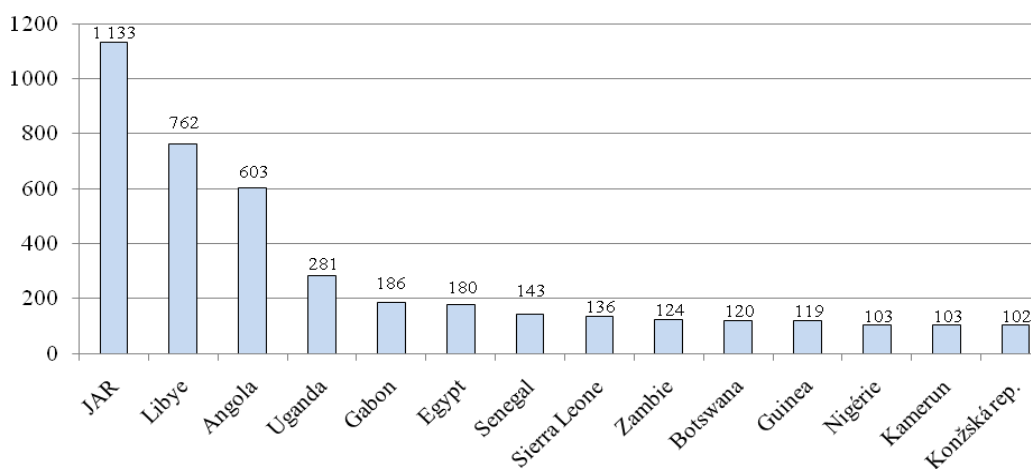
⁹³ WORLD BANK (2009): Remittances Data, November 2009.

⁹⁴ podobně také neexistují statistiky, které by vypovídaly o hlavních zdrojových zemích mezinárodních remitencí pro subsaharské země – lze se tak jen domnívat, že remitence pocházejí zejména ze sousedních států a z bývalých koloniálních mocností – toto však bylo dosud prokázáno pouze v několika izolovaných studiích – např. ve vztahu Malí, resp. Senegalu a Francie (SANDER, MAIMBO 2003: 18).

(a částečně také svazijskými či mozambickými) dělníky zaměstnanými v jihoafrických dolech.⁹⁵

Mezi další významné poskytovatele remitencí patří africké země, jejichž ekonomika je založená zejména na těžbě surovin – ropný sektor přitahuje migranty do Angoly, Gabonu, Nigérie či Konžské republiky (v severní Africe je to zejména Libye), práce v oblasti těžby diamantů láká migranty do Sierra Leone či Botswany, podobně působí také měďné doly v Zambii apod. Graf 16 ukazuje největší odesílatele remitencí v Africe – všech 14 zemí, ze kterých bylo v roce 2008 odesláno více než 100 mil. USD.

Graf 16 – Největší odesílatele remitencí v Africe (2008, mil. USD)

Zdroj: Vytvořeno autorem podle *WORLD BANK (2009): Remittances data, Nov. 2009.*

Pro srovnání, z USA bylo v roce 2008 odesláno přes 45 mld. USD, z mnoha evropských zemí 5 až 15 mld. USD (včetně České republiky – cca 5 mld).⁹⁶ Tato čísla ukazují na skutečnost, že mezinárodní, lépe řečeno interkontinentální remitence, jsou co do objemu nesrovnatelně vyšší než remitence intrakontinentální (tj. v rámci Afriky). Vzhledem k tomu, že cca 70 % afrických migrantů zůstává na černém kontinentu⁹⁷, je tento fakt jedním z vysvětlení relativně nízkého podílu subsaharské Afriky na celkovém přílivu remitencí do rozvojových regionů. Více o specifikách subsaharských remitencí a jejich dopadech na socioekonomický rozvoj pojednává následující kapitola.

⁹⁵ nepřímě to vyplývá ze statistik Světové banky: *WORLD BANK (2010): Migration and Development Brief, vol. 11.*

⁹⁶ *WORLD BANK (2009): Remittances Data, November 2009.*

⁹⁷ *WORLD BANK (2006)*

3.2. Rozvojové aspekty remitencí: africká specifika

Následující část je zaměřena na rozvojová specifika remitencí v subsaharské Africe. První dvě podkapitoly charakterizují v regionálním kontextu dva důležité předpoklady remitencí – migraci a finanční infrastrukturu – oba mají pro charakter subsaharských remitencí významné konsekvence. Následující podkapitola přibližuje ekonomické a sociální dopady remitencí v subsaharské Africe a poslední část je pak věnována regulačnímu rámci a potenciálním nástrojům k posilování pozitivních dopadů remitencí na ekonomiky zemí subsaharské Afriky.

3.2.1. Specifika subsaharské migrace a její vliv na charakter remitencí

Migrace tvoří základní předpoklad zasílání remitencí, ačkoliv spolu statisticky příliš nekorelují.⁹⁸ Podobně jako v ostatních rozvojových regionech, patří mezi hlavní motivace migrace v Africe snaha o snížení ekonomické nebo politické nejistoty. V afrických podmínkách je vzhledem k rozsáhlým konfliktům politická motivace migrace velmi významná a uprchlíci tvoří podstatnou část afrických migrantů.⁹⁹ Africká migrace je také specifická v tom, že většina migrantů zůstává na africkém kontinentu – odhaduje se, že až 70 %.¹⁰⁰ Migranti se velmi často přesunují pouze do blízkých urbánních center, popřípadě do sousedních států s vyšší ekonomickou úrovní či politickou stabilitou. To je typické zejména pro subsaharskou část Afriky.

Vzorce migrace se v subsaharské a severní Africe výrazně liší. Africká migrace obecně se řídí vztahy s bývalými koloniemi a kulturní i lingvistickou blízkostí. Současně je zásadně ovlivňována geografickou polohou cílových zemí.¹⁰¹ Tudíž migrace ze severoafrických zemí často míří přes Středozemní moře do podstatně bohatší Evropy, resp. do bohatých ropných států Blízkého východu. Na druhé straně pro migranty ze subsaharské Afriky je Evropa i Blízký východ mnohem vzdálenější – geograficky i ekonomicky. Náklady na přesun do Evropy jsou zejména ze střední a jižní, ale i západní Afriky velmi vysoké. Proto většina subsaharských migrantů zůstává na africkém kontinentu. Pro oba africké regiony pak platí, že migrace do Severní Ameriky je v podstatě nerelevantní.

⁹⁸ SANDER, MAIMBO (2003: 10)

⁹⁹ LUCAS (2006)

¹⁰⁰ WORLD BANK (2006)

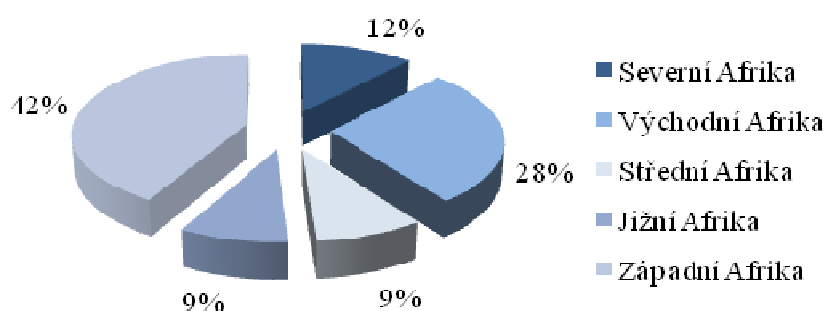
¹⁰¹ SANDER, MAIMBO (2003: 11)

Výše uvedená skutečnost do jisté míry definuje charakter remitencí směřujících do jednotlivých afrických regionů či zemí. Remitence z vyspělých zemí jsou objemově podstatně větší, proto při pohledu na africké statistiky nepřekvapí dominance severoafrických zemí. Navíc, remitence posílané na větší vzdálenosti a ve větším objemu mají nižší jednotkové náklady, a proto se vyplatí jejich zasílání formálními kanály, tj. většina těchto remitencí je statisticky vykázána.

Naproti tomu subsaharští migranti zůstávají většinou na africkém kontinentu, tj. migrují ve srovnání s Evropou nebo ropnými státy Blízkého východu do mnohem chudších oblastí. Jimi zasílané remitence jsou proto objemově výrazně nižší než transkontinentální remitence. Navíc se z mnoha důvodů (viz dále) vyplatí v rámci subsaharské Afriky používat neformálních remitenčních kanálů (již bylo zmíněno, že neformální remitence v subsaharské Africe mohou dosahovat výše až 65 % formálních toků). Tato skutečnost tak dále snižuje statisticky vykazované remitence v regionu.

Nejvíce afrických migrantů se nachází v regionech západní a východní Afriky, což ukazuje graf 17. To také částečně vysvětluje, proč se tyto dva subsaharské regiony podílejí nejvyšší měrou na afrických remitencích (viz kapitola 3.1.).

Graf 17 – Rozdělení migrantů v afrických regionech (v %, 2003)

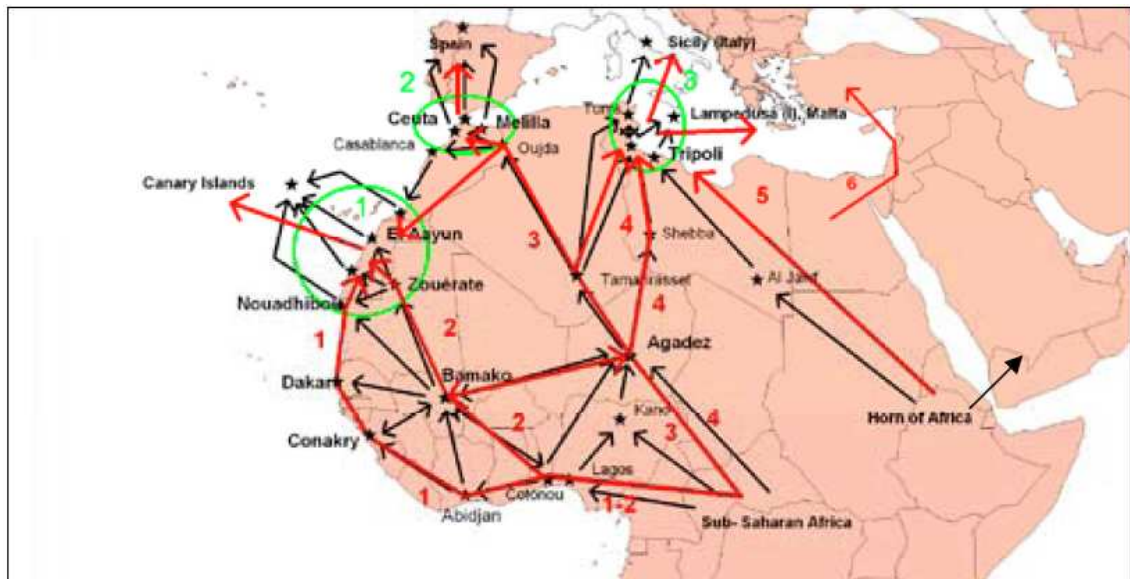
Zdroj: Zpracováno autorem podle údajů uvedených v SANDER, MAIMBO(2003).

V jednotlivých afrických regionech se vždy nachází jedno či dvě ekonomická centra, která migranty přitahují. V západní Africe to do počátku milénia bylo prosperující Pobřeží slonoviny, které však v letech 2000 až 2002 prošlo politickým a následně ekonomickým kolapsem a svou přitažlivost pro migranty tak ztratilo. V současné době je centrem západoafrické migrace především Senegal (často slouží

pouze jako přestupní stanice pro migraci dále do Evropy). V západní Africe obecně je migrace velmi rozsáhlá, odhaduje se, že každý třetí obyvatel subregionu žije mimo svou rodnou oblast.¹⁰² Pro východní Afriku jsou charakteristické rozsáhlé migrace uprchlíků, zasahují sem totiž dvě ze tří největších konfliktních oblastí Afriky – tzv. Africký roh a oblast Velkých jezer.¹⁰³ V regionu jižní Afriky dominuje těžební sektor Jihoafrické republiky, který přitahuje rozsáhlé množství migrantů z okolních zemí, zejména z Lesotha, a dále pak z Mozambiku, Svazijska či Zimbabwe. Jihoafrická republika je také největším africkým poskytovatelem remitencí.

Mezi aktuální trendy subsaharské migrace patří tendence k pozvolnému růstu emigrace z kontinentu. Hlavními destinacemi i pro subsaharské migranty zůstávají Evropa a Blízký východ, zanedbatelná je migrace do Severní Ameriky. Vzhledem k tomu, že do vzdálenějších destinací často míří kvalifikovanější pracovní síla, je vyšší objem remitencí směřujících do země původu migranta vykoupen vysokými náklady – zejména odlivem kvalifikovaných pracovníků do zahraničí (tzv. *brain drain*). Směry migrace na kontinentu i mimo něj ukazuje obrázek 3.

Obrázek 3 – Migrační koridory v Africe

Zdroj: ADEPOJU (2008). Očíslované zelené tvary ukazují oblasti, odkud nejčastěji míří afričtí migranti do Evropy nebo na území EU (Kanárské ostrovy).

¹⁰² DE HAAN (2000)

¹⁰³ MOSS (2007)

Emigrace z kontinentu však pozvolna přestává být doménou kvalifikované pracovní síly: zatímco nekvalifikovaní pracovníci začínají migrovat z kontinentu, kvalifikovaní pracovníci ve stále rostoucí míře nacházejí uplatnění v rámci subsaharské Afriky – to se týká zejména jejího jižního regionu (Jihoafrické republiky a Botswany).¹⁰⁴ Vzhledem k výraznému uklidnění politické a bezpečnostní situace v Africe za uplynulých deset let (zejména v západní Africe) se snižuje počet uprchlíků v důsledku válek a konfliktů. Tento fakt se bohužel netýká oblasti Velkých jezer, kde již dlouhá desetiletí zuří surovinově motivovaný konflikt ve východních provinciích DR Konga, který zásadně destabilizuje celý region. Dalším významným trendem africké migrace poslední dekády je její feminizace.

Migrace je základním předpokladem zasílání remitencí, resp. remitence jsou jedním z rozvojových důsledků migrace. Bylo již uvedeno, že rostoucí migrace nemusí nutně znamenat nárůst remitencí – je to způsobeno tím, že na objem i formu zasílaných remitencí má vliv celá řada jiných faktorů (viz tabulka 1 v kapitole 1.2.). Charakter migrace však do jisté míry determinuje výši remitencí do Afriky: s emigrací mimo kontinent jsou spojeny objemově vyšší remitence, než s migrací intraregionální. Platí to i v agregátním vyjádření, přestože emigrantů z Afriky je relativně méně než migrantů v rámci Afriky.

3.2.2. Finanční infrastruktura a (ne)formálnost remitencí

Remittance lze rozdělit podle použitých transferových kanálů do dvou základních kategorií: (i) formální remitence, tedy oficiální, které jsou statisticky zachytitelné; a (ii) neformální, čili neoficiální, tedy remitence, které nejsou statisticky zachytitelné. Zatímco v prvním případě používá remitující osoba oficiálních služeb standardních zprostředkovatelů¹⁰⁵ (banky, pošty, specializované společnosti na transfer peněz, tzv. MTOs¹⁰⁶), neformální remitence jsou často převáženy v kapsách či batozích samotných migrantů, jejich příbuzných či přátel a známých, řidičů dálkové dopravy aj.

¹⁰⁴ SANDER, MAIMBO (2003: 13)

¹⁰⁵ nemusí se jednat pouze o finanční zprostředkovatele – některé společnosti například nabízejí doručení remitencí ve formě zboží nebo remitování poukázek, za které může být nakoupeno zboží určitého druhu v zemi příjemce (tím lze do určité míry usměrňovat použití remitencí pro z hlediska odesílatele žádoucí účely).

¹⁰⁶ MTO – money transfer operators. Mezi nejznámější globální společnosti patří MoneyGram nebo Western Union.

Je zřejmé, že všechny oficiální statistiky se týkají pouze formálních remitencí. Je totiž velmi obtížné objem neformálních remitencí odhadnout – odhady se pohybují ve velmi širokých intervalech. Podíl neformálních remitencí v subsaharské Africe lze považovat za velmi vysoký (odhaduje se 40 až 65 % formálních remitencí)¹⁰⁷. Mezi hlavní důvody patří nedostatečně rozvinutá finanční infrastruktura a úzké portfolio i slabé geografické pokrytí poskytovaných finančních služeb. Jinými slovy, finanční instituce a jejich služby nejsou v mnoha chudých a zejména venkovských oblastech vůbec dostupné.¹⁰⁸ Příčinou vysokého podílu neformálních remitencí v subsaharské Africe jsou také relativně vysoké ceny oficiálních peněžních transferů, hlavně pokud jde o menší částky¹⁰⁹ – což je však vzhledem k rozsahu intrakontinentální migrace v regionu typické. Mezi další důvody vysokého významu neformálních remitencí v oblasti patří relativní dostupnost a výhodnost neformálních remitenčních kanálů, přísné kontroly dovozu zahraniční měny apod.¹¹⁰

Obecně platí, že neformálních remitenčních kanálů je využíváno všude tam, kde je finanční infrastruktura slabá nebo nedůvěryhodná, popř. vůbec neexistuje, což odpovídá africké realitě. Statistické výkaznictví v oblasti remitencí v Africe pak navíc dále komplikuje skutečnost, že vedle rozsáhlých neformálních remitencí spousta států ve svých platebních bilancích remitence vůbec nevykazuje. Z těchto dvou důvodů může být skutečný rozsah a následné rozvojové efekty remitencí v Africe ve skutečnosti mnohem větší, než tomu dosud napovídají oficiální data a výzkumy, jež jsou na těchto datech založeny.

Migranti volí remitenční kanály na základě mnoha faktorů, přičemž pokud formální kanály existují a migranti o nich vědí, je nejvýznamnějším faktorem cena peněžních transferů. Náklady za transfer se liší podle poskytovatelů, země původu i destinace remitence – odhaduje se, že se pohybují v intervalu od 0,2 do 20 %¹¹¹ objemu remitované částky.¹¹² Náklady rostou s poklesem remitované částky, zejména proto, že většina zprostředkovatelů účtuje za transfer paušální platbu. V posledních letech dochází k celkem významnému poklesu cen, zejména v důsledku sílící

¹⁰⁷ GUPTA, PATILLO, WAGH (2007: 4)

¹⁰⁸ LUCAS (2006)

¹⁰⁹ Většina finančních zprostředkovatelů (bank a MTOs) totiž účtuje za každý transfer paušální poplatek, což „zdražuje“ právě objemově malé transfery.

¹¹⁰ SANDER, MAIMBO (2003: 22)

¹¹¹ Odhaduje se, že náklady neformálních remitenčních nákladů činí 3 až 5 % objemu remitované částky.

¹¹² RATHA (2003)

konkurence – to se však týká zejména vysoko-objemových koridorů, mezi které spousta subsaharských oblastí rozhodně nepatří. Nicméně důsledkem poklesu cen je výrazný statistický nárůst globálních remitencí, poněvadž tím došlo k přesměrování remitencí od neformálních k formálním (a tedy i statisticky vykazovaným) remitenčním tokům.

Mezi další významné faktory při rozhodování o použití remitenčních kanálů patří dostupnost a kvalita finančních služeb v zemi odesílatele i příjemce, rychlost a snadnost transakce či důvěra v poskytovatele služeb. Mnoho migrantů z rozvojových zemí má malou zkušenost s bankami či finančními institucemi a proto se „obávají“ využívat jejich služby. Spousta migrantů také vůbec neví o existenci služeb finančních zprostředkovatelů. Proto např. Mali na svých ambasádách v zahraničí informuje své občany o možnosti využívání oficiálních remitenčních kanálů při transferech prostředků do země.¹¹³ Základní výhody a nevýhody jednotlivých remitenčních kanálů shrnuje tabulka 2.

Do budoucna se odhaduje mnohem vyšší míra využívání moderních finančních převodů – například prostřednictvím mobilních telefonů, sms, internetu. Základním předpokladem je pochopitelně dostupnost zařízení na obou stranách transakce. V subsaharské Africe je v tomto ohledu navíc nutné čelit také velmi konzervativnímu přístupu finančních autorit (viz kapitola 3.2.5.)

¹¹³ SANDER, MAIMBO (2003: 22)

Tabulka 2 – Výhody a nevýhody jednotlivých remitenčních kanálů

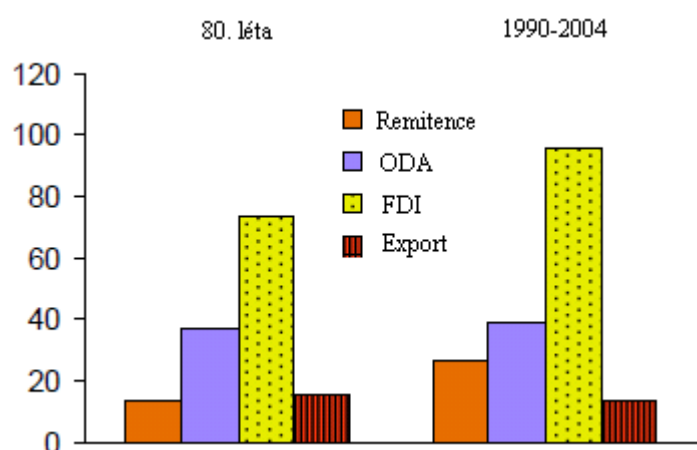
		Klady	Zápory	Náklady	Dostupnost	Služby
Formální finanční (transfery)	banky	nejlevnější v případě velkých transferů; spolehlivé, ale často pomalé; dobrá dostupnost v zemích odesílatele	vysoké náklady pro malé transakce; malá přístupnost v zemích příjemce; nutnost mít u banky účet (příjemce i odesílatel) a s tím související povinnosti (ID, min. zůstatek na účtu); zájem hlavně o velké zákazníky	vysoké	střední / nízká	střední
	pošty	nejlevnější z formálního sektoru; rozsáhlá síť poboček	pomalé; nízká kvalita služeb; nedostatek likvidních aktiv v mnoha rozvojových zemích	nízké	vysoká	střední / nízké
	MTO	rychlé; spolehlivé; dostupné ve větších centrech	vysoké náklady zejména na malé transakce; často nevýhodný kurzový přepočít; nižší dostupnost mimo velká centra	vysoké	vysoká	vysoké
Formální nefinanční (transport a transfer)	dálkové autobusy, kurýrní společnosti	domácí a intraregionální služby; spíše transport než transfer; nízké náklady; spolehlivost; výhodné pro malé transakce	limitovaný dosah; riziko ztráty v přepravě (žádné záznamy o přepravě); riziko ztráty v důsledku krádeže či loupeže	nízké	vysoká / střední	vysoké / střední
Neformální	hundi, hawala a podobné systémy	náklady obvykle nižší než formální kanály; spolehlivost; často výhodný měnový kurz; vztah založený na vzájemné důvěře; rychlé transfery vč. oblastí neobsluhovaných formálním sektorem; možnost doručení přímo k zákazníkovi	celkové náklady se mohou vyšplhat výš než u formálních zprostředkovatelů	střední / nízké	vysoká	vysoká
	příbuzní, kamarádi, migranti	důvěra; žádné poplatky a přímé náklady; osobní a přímé doručení; pokrytí i v oblastech bez jakýchkoliv finančních služeb	pomalé; riziko ztráty bez náhrad	nízké	vysoká	střední

Zdroj: Přeloženo a upraveno autorem podle SANDER, MAIMBO (2003: 25)

3.2.3. Ekonomické a sociální dopady remitencí v subsaharské Africe

Jedním z mnoha důvodů, proč remitence přitahují stále větší pozornost ekonomů, je jejich **relativní stabilita** ve srovnání s ostatními kapitálovými toky do rozvojových zemí. Stabilita remitencí je pro region subsaharské Afriky zásadní, byť nejvýznamnější kapitálový tok do regionu představují přímé zahraniční investice (FDI), následované oficiální rozvojovou pomocí (ODA). Remitence jsou co do objemu až za těmito dvěma toky (viz dále). Nicméně podobně jako přímé zahraniční investice, také ODA podléhá relativně vysoké volatilitě, zatímco remitence jsou ze zkoumaných kapitálových toků do subsaharské Afriky nejstabilnější. To prezentuje graf 18.

Graf 18 – Volatilita kapitálových toků do subsaharské Afriky

Zdroj: GUPTA, PATILLO, WAGH (2007: 7)

V současnosti dochází k poklesu remitencí plynoucích jak do (subsaharské) Afriky, tak celosvětově. Je to důsledek globální ekonomické krize, která zasáhla v rozvinutých zemích především zahraniční pracovníky ze zemí rozvojových, kteří jsou zaměstnáváni zejména v primárních sektorech a ve stavebnictví.¹¹⁴ Migrantům se tak snížil disponibilní důchod, což se následně promítlo do poklesu v remitovaných částkách. Přesto pokles remitencí není doposud tak výrazný, jak se v průběhu let 2008 a 2009 očekávalo, což platí také pro region subsaharské Afriky.¹¹⁵

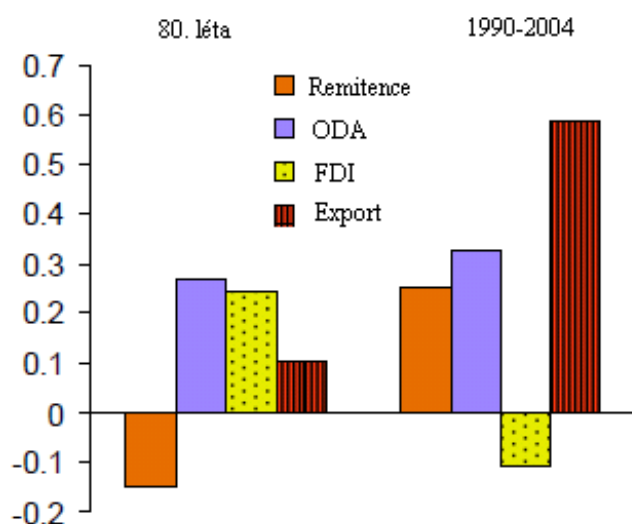
Remitence mohou mít **anticyklický potenciál** (viz kapitola 2.1.2.). Je to v podstatě důsledek jejich částečně altruistické povahy, kdy se užítky remitenta

¹¹⁴ Přednáška prof. Paula Colliéra na VŠE v Praze ze dne 26. listopadu 2009.

¹¹⁵ WORLD BANK (2010): Migration and Development Brief, vol. 11.

a recipienta vzájemně ovlivňují. V případě ekonomických či jiných obtíží v zemi původu, v jejichž důsledku dojde k poklesu příjmů (a tedy i užítku) recipientů remitencí, tendují remitenti právě z altruistických důvodů posílat vyšší částky. Na makro úrovni se takhle situace může projevit v podobě anticyklického charakteru remitencí: v době ekonomického poklesu v zemi původu zaznamenávají statistický růst (čímž se jejich význam ještě zvyšuje). Pro subsaharskou Afriku však bylo vypočítáno, že remitence měly anticyklický charakter pouze v 80. letech minulého století, zatímco se v období let 1990 až 2004 chovaly procyklicky, tedy kopírovaly ekonomický vývoj recipientských zemí, byť byly méně procyklické než ODA a příjmy z exportu.¹¹⁶ To ukazuje graf 19.

Graf 19 – (Anti)cyklické chování kapitálových toků do subsaharské Afriky

Zdroj: GUPTA, PATILLO, WAGH (2007: 7)

Dopady na měnový kurz a konkurenceschopnost exportu

Mezi nejvíce diskutované dopady remitencí patří jejich vliv na měnový kurz a exportní konkurenceschopnost, včetně problému tzv. holandské nemoci.¹¹⁷ Podobně jako v mnoha dalších případech, výzkumy vztahu remitencí a měnového kurzu nemají jednoznačné závěry. Vliv remitencí na měnový kurz se zvyšuje s jejich použitím na domácí zboží a služby, zejména pokud jde o (mezinárodně) neobchodovatelné statky.¹¹⁸ Nicméně, celkové remitence plynoucí do země jsou výrazně rozptýlenými a relativně

¹¹⁶ Zajímavostí je, že za uvedené období měly anticyklický charakter přímé zahraniční investice. GUPTA, PATILLO a WAGH tuto skutečnost vysvětlují vysokou volatilitou FDI v uvedeném období.

¹¹⁷ holandská nemoc je popsána v poznámce pod čarou v kapitole 2.1.2.

¹¹⁸ GUPTA, PATILLO, WAGH (2007: 8)

malými částkami, takže jejich efekt se zákonitě liší od velkých investičních projektů (FDI) či koncentrovaných rozvojových intervencí (ODA).

Podobně dosud není jasno v převažujícím směru kauzality – ovlivňuje více objem remitencí měnový kurz nebo je tomu naopak? V této souvislosti pak lze konstatovat, že remitence mohou svůj vliv na měnový kurz (potažmo holandskou nemoc) seberegulovat v tom smyslu, že pokud dojde k jejich velkému přílivu do země, bude zahraniční měna v zemi původu migranta ztrácet na hodnotě a objem remitencí časem poklesne.¹¹⁹ I přes tento autoregulační mechanismus však některé studie potvrzují jisté důsledky remitencí pro vznik holandské nemoci. Jedná se však zejména o státy, kde remitence tvoří velmi významný podíl na HDP, ve výši několika desítek procent.¹²⁰ Vzhledem k tomu, že subsaharské země nemají až na výjimky vysoké podíly remitencí na HDP (viz kapitola 3.1.), není tento problém pro většinu ekonomik zatím příliš signifikantní – snad jen s výjimkou Lesotha, Toga a Kapverd.

Dopady na příjmy domácností

Remitence lze v podstatě považovat za privátní sociální systém, který přesunuje kupní sílu od relativně bohatších členů domácnosti resp. komunity směrem ke členům chudším.¹²¹ Remitence jsou transferem, který je adresný a přímo o zaslanou částku (sníženou o náklady na realizaci remitence) zvýší příjem recipienta.

Odhaduje se, že průměrná hodnota jedné remitence může být v globálu až 200 USD¹²², přičemž většina migrantů posílá do země svého původu částky v hodnotě 100 až 1000 USD.¹²³ Tyto hodnoty odpovídají mezinárodním, resp. transkontinentálním remitencím. Vzhledem k tomu, že v subsaharské Africe jednoznačně převažuje migrace intraregionální, lze očekávat, že průměrná hodnota remitence v rámci subsaharského regionu bude výrazně nižší. Nicméně žádné komplexní výzkumy pro zkoumaný region dosud nebyly provedeny.¹²⁴

¹¹⁹ GUPTA, PATILLO, WAGH (2007: 9)

¹²⁰ zejména v Latinské Americe, viz LOSER, LOCKWOOD, MINSON, BALCAZAR (2006)

¹²¹ KAPUR (2003)

¹²² RATHA (2003), nicméně data jsou založena na zkoumání toků mezi USA a Latinskou Amerikou

¹²³ SANDER, MAIMBO (2003: 15)

¹²⁴ z jednotlivých studií ale vyplývá, že zasílané částky nejsou příliš nízké, alespoň pokud jde o remitence transkontinentální. Např. senegalští migranti zasílali z Francie ročně 6 500 až 8 500 FF v průběhu 90. let, podobně domácnosti v Mali obdrželi od migrantů ve Francii ročně 800 až 3 900 FF v 90. letech. Na přelomu tisíciletí posílali ghanští migranti domů remitence v hodnotě 1 000 až 14 000 USD ročně. Migranti z JAR posílali domů průměrnou remitenci 2 300 randů. Viz SANDER, MAIMBO (2003: 16).

Přesto je však zřejmé, že remitence mohou mít výrazný efekt na příjem subsaharských domácností. Statisticky vzato: v subsaharské Africe žije cca 53 % populace za méně než 1 dolar na den¹²⁵, tj. méně než 365 USD ročně. Pokud bychom uvažovali šestičlennou domácnost v zemi původu¹²⁶ a průměrný příjem této domácnosti 1800 USD za rok, pak případná roční remitence v hodnotě 300 USD¹²⁷ je ekvivalentem jedné šestiny ročního rozpočtu takové domácnosti (tj. cca 17 %). Tuto částku domácnost obdrží bez jakýchkoli dodatečných nákladů, „zadarmo“ a přímo do rozpočtu.

Vzato z jiného statistického pohledu – průměrná oficiální remitence na jednoho subsaharského Afričana je cca 26,5 USD ročně (za rok 2008).¹²⁸ Pro populaci žijící pod jeden dolar na den se opět může jednat o zásadní přílepení. Pokud budeme opět uvažovat jeho roční příjem na úrovni 300 USD, pak výše uvedená remitence tvoří cca 9 % jeho ročního příjmu. Vzhledem k tomu, že v subsaharské Africe jsou oficiální statistiky remitencí zřejmě velmi podhodnocené, budou vypočítané podíly v realitě pravděpodobně vyšší. Pokud bychom počítali, že neformální remitence tvoří 65 % oficiálních, jak již bylo zmíněno, pak podíl remitencí na ročním příjmu uvedeného subsaharského Afričana, který žije za 300 USD ročně, nebude činit 9 %, ale téměř 15 %. A opět platí, že tento příjem získá bez jakýchkoli dodatečných nákladů a přímo do svého osobního rozpočtu.

Použití remitencí: spotřeba vs. investice

Dopady remitencí na zvýšení příjmu recipientů jsou zřejmé. Rozvojové efekty remitencí, především jejich efekty na ekonomický růst a dlouhodobý rozvoj země, se však odvíjí především od toho, nač jsou tyto transfery používány. Dříve se často uvádělo, že remitence jsou „utopeny ve spotřebě“ a tudíž že jejich rozvojové efekty jsou minimální.¹²⁹ Často se také uvádí, že remitence jsou používány na „luxusní“ nebo „viditelnou“ spotřebu (výstavba velkých domů, drahých aut, apod.).

¹²⁵ Vlastní výpočet na základě údajů African Economic Outlook (AEO 2010)

¹²⁶ 4,7 je průměrný počet dítěte na ženu v subsaharské Africe (AOE 2010)

¹²⁷ založeno na údajích SANDER (2003: 16), průměrná remitence z JAR činila v přepočtu cca 300 USD.

¹²⁸ WORLD BANK (2009): Remittances data, Nov. 2009.

¹²⁹ Proto se také do počátku 90. let tématu remitencí z rozvojového i ekonomického pohledu nevěnovala příliš velká pozornost. Změnu přinesl až posun paradigmatu v rámci rozvojových studií – zatímco do 80. let včetně byl kladen důraz na ekonomický růst, který remitence ovlivňují nepřímo a nevýznamně, od poloviny 90. let se rozvojová studia a rozvojové intervence začínají soustředit na snižování chudoby, jež je remitencemi ovlivňováno zásadně (viz dále v textu, některé studie například uvádějí, že remitence mají na chudobu přímo „devastující efekt“).

Pokud jde o použití remitencí v subsaharské Africe, podstatně větší množství je určeno pro spotřební výdaje. Podle průzkumů se může jednat až o 70 až 90 % výdajů¹³⁰, které jsou používány na uspokojování každodenních potřeb a opakovaných výdajů. Z toho lze usuzovat, že migrace a následné remitence jsou velmi častou strategií chudých afrických domácností, jak uniknout prostřednictvím zvýšené spotřeby chudobě, a nikoliv strategií, která má vést k nastartování podnikání a business aktivit.

Přímé efekty investičního použití remitencí na dlouhodobý rozvoj a ekonomický růst země jsou zjevné ze základních makroekonomických identit. Realizují se prostřednictvím vlastních podnikatelských resp. sebezaměstnavatelských aktivit, popř. skrze úspory v rámci formálního finančního systému země (úspory se zde rovnají „investicím někoho jiného“). Proto se také ekonomové a vlády zamýšlí nad tím, jak použití remitencí usměrňovat směrem k investičnímu použití. Z výše uvedeného je ale patrné, že v subsaharské Africe se to moc nedaří.

Také spotřební výdaje recipientů remitencí mohou ovlivňovat ekonomický růst a dlouhodobý rozvoj země. Tento vztah je však nepřímý, zprostředkovaný multiplikačním efektem, přičemž velmi záleží na tom, na jaké statky jsou remitence vydávány.¹³¹ Pokud se jedná o domácí zboží a služby, může být multiplikační efekt výrazný, pokud recipienti remitencí nakupují luxusní importované statky, je multiplikační efekt velmi slabý.

V této souvislosti uvádí Gupta, Pattillo, Wagh (2007), že dokonce ani luxusní spotřeba příjmů z remitencí nemusí znamenat vyložené plýtvání. Pokud jsou remitence vynaloženy na domácí statky, multiplikační efekt může být velmi významný. V uvedeném díle je to ilustrováno na příkladě výstavby velkých domů na africkém venkově, kde byla používána domácí pracovní síla a domácí stavební materiály. Toto „plýtvání“ remitencí tak zásadně posílilo celou místní ekonomiku. Zmíněný multiplikační efekt by se pochopitelně nevytvořil, pokud by remitence byly použity na dovoz luxusního zahraničního zboží, což hrozí především v městských oblastech s relativně dobrou dostupností pro importované zboží. Ratha (2003) tvrdí, že dopady remitencí na lokální rozvoj jsou v subsaharské Africe jednoznačně vyšší ve

¹³⁰ SANDER, MAIMBO (2003: 17)

¹³¹ RATHA (2003)

venkovských oblastech, protože se zde podstatně zvyšuje pravděpodobnost, že remitence budou v rámci spotřeby vynaloženy na domácí zboží.

Spotřební použití remitencí ale zahrnuje také výdaje, které každá jednotlivá domácnost může vnímat jako investice – například do opravy či zajištění bydlení apod. Nejvýznamnějšími takovými spotřebními výdaji jsou ale bezesporu „investice“ domácností do lidského kapitálu, především do zdraví a vzdělání.¹³² Tyto výdaje rozhodně nelze považovat za „projezené“. Některé průzkumy již prokázaly pozitivní efekty remitencí na formování lidského kapitálu. Například v Zimbabwe rodiny s migranty vlastnily sice méně obdělávané půdy, ale dosahovaly v průměru vyššího vzdělání než rodiny bez migrantů.¹³³ Vliv remitencí na budování lidského kapitálu je další z nepřímých cest, kterými remitence mohou působit na dlouhodobý rozvoj chudých zemí.

Dopady na ekonomický a finanční rozvoj

Ve druhé kapitole práce bylo zmíněno, že vliv remitencí na ekonomický růst i dlouhodobý rozvoj není evidentní a často je statisticky nevýznamný. Obecně mohou remitence ovlivňovat ekonomický růst buď přímo, tj. prostřednictvím investic do business aktivit a úspor ve formálním finančním sektoru, nebo nepřímo – prostřednictvím (i) multiplikačního efektu, jenž je důsledkem vyšší spotřeby recipientů, (ii) „investic“ do rozvoje lidského kapitálu, (iii) uvolňování limitů při přístupu ke kapitálu. Vzhledem ke struktuře použití remitencí v subsaharské Africe (cca 10–30 % investice, 90–70 % spotřeba, viz výše) je zřejmé, že převažuje kanál nepřímý – efekty remitencí na ekonomický růst a dlouhodobý rozvoj země se tak nemusí vůbec dostavit, záleží na tom, které statky remitence ve spotřebě nakupují.

Na makroúrovni je velmi obtížné měřit dopad remitencí na dlouhodobý ekonomický vývoj. Byla provedena již celá řada studií, ale vliv remitencí na ekonomický růst a dlouhodobý rozvoj země se ukazuje jako nejednoznačný a statisticky nepříliš významný. Výsledky se navíc liší podle zkoumané kauzality: pokud je zkoumán vliv remitencí na ekonomiku prostřednictvím nabídky práce, studie ukazují, že remitence mají tendenci ekonomický růst snižovat. Pokud je na remitence nahlíženo jako na potenciální investice nebo jako na prostředek k posílení přístupu k investičním

¹³² DE HAAN (2000)

¹³³ DE HAAN (2000)

financím, pak remitence tendují ke statisticky nepřilíš významné stimulaci ekonomického růstu.¹³⁴

Nepřímé dopady remitencí na ekonomický růst mohou být i negativní. K tomu dochází, pokud je příliv remitencí doprovázen (i) poklesem úspor v důsledku morálního hazardu na straně recipienta (který nespoří a utrácí, neboť se domnívá, že jeho příjem je zajištěn remitencemi) a současně (ii) snížením ekonomické aktivity recipientů (ze stejného důvodu). Tento vývoj dokumentuje na příkladu Salvadoru studie autorů Caceres a Saca (2006).¹³⁵

Remitence mohou ovlivňovat ekonomický růst a dlouhodobý rozvoj ještě jedním nepřímým způsobem, a to svými dopady na posilování finančního sektoru recipientské země.¹³⁶ Především pro země subsaharské Afriky představuje nedostatečný přístup k finančním službám významnou překážku pro rozvoj finančního sektoru. Právě remitence však mohou vytvořit prostor pro dosud stranou stojící domácnosti a nabídnout jim přístup ke standardním bankovním službám. Nejjednodušší variantou jsou různé spořicí produkty. Tímto způsobem mohou banky a jiné finanční instituce aktivovat investiční využití remitencí na makro úrovni, čímž by se zvýraznil efekt remitencí na ekonomický růst dané země.

Navíc, vzhledem k nedostatku aktiv, které lze v subsaharské Africe použít jako kolaterál (zajištění), mohou být využity stabilní remitenční toky k sekuritizaci půjček pro zajištění malých businessů.¹³⁷ Totéž lze aplikovat i na úrovni států (státní úvěry), a pokud je příliv remitencí opravdu významný, často vede i ke zvýšení ratingu a úvěruschopnosti dané země (viz druhá kapitola). V poslední době se navíc začíná o problematiku remitencí velmi zajímat také sektor mikropůjček. Ty by významně usnadnily přístup recipientů remitencí k produktivnímu kapitálu, jenž by následně mohl být investován v malých business aktivitách.

Dopady remitencí na finanční rozvoj v subsaharské Africe zkoumali Gupta, Pattillo a Wagh (2007). Studie je výjimečná tím, že se zaměřuje výhradně na 44 zemí subsaharské Afriky, přičemž využívá zprůměrovaná data za šest pětiletých období v rozmezí let 1975 až 2004. Rozvinutost finančního sektoru je v jejich regresní analýze vyjádřena jako podíl bankovních vkladů k HDP a poměrem peněžní zásoby M2 k HDP;

¹³⁴ GUPTA, PATTILLO, WAGH (2007: 17)

¹³⁵ CACERES, SACA (2006)

¹³⁶ GUPTA, PATTILLO, WAGH (2007: 17–20)

¹³⁷ GUPTA, PATTILLO, WAGH (2007: 17–20)

remittance jsou vyjádřeny také v podílu na HDP. Regresní model obsahuje celou řadu dalších proměnných. Výsledky této studie jsou jednoznačné: remittance jsou významným pozitivním determinantem rozvoje finančního sektoru, zatímco velikost ekonomiky (vyjádřená jako log HDP) v zemích subsaharské Afriky nemá na rozvinutost finančního sektoru téměř žádný vliv. Podobně také HDP per capita ovlivňuje finanční rozvinutost zemí subsaharské Afriky až překvapivě málo, zatímco otevřenost ekonomiky (měřená poměrem exportu a importu k HDP a poměrem ODA a FDI k HDP) indikuje vyšší úroveň finanční rozvinutosti. Lze tedy uzavřít, že remittance mohou mít pozitivní efekt na dlouhodobý ekonomický vývoj subsaharských zemí především prostřednictvím svých kladných dopadů na rozvoj finančního sektoru.

Z hlediska přímého vlivu remitencí na ekonomický růst a dlouhodobý rozvoj přijímající země zaujímají speciální místo tzv. komunitní nebo kolektivní remittance. Jedná se o transfery, které jsou do země původu zasílány komunitou migrantů ze země emigrace. Jsou to v průměru značně vyšší částky (ve srovnání s remitencemi individuálních migrantů), které jsou shromážděny určitou organizovanou skupinou migrantů nebo prostřednictvím fundraiserů. Kolektivní remittance se hodně odlišují od individuálních¹³⁸ – kromě objemových odlišností (jednotková remittance je vyšší, jinak tyto remittance tvoří nepatrnou část agregátně remitovaných částek) se také významně odlišuje použití těchto transferů: jedná se vesměs o investiční využití, nejčastěji na výstavbu škol či místní infrastruktury v rámci komunity, popř. na renovaci náboženských objektů apod. Kolektivní remittance se svým investičním využitím podobají tokům neoficiální rozvojové pomoci (tj. finanční rozvojové pomoci ze soukromých zdrojů jako je např. fundraising nevládních organizací, nadace privátních společností či různých filantropů aj.).

Zatímco nejlépe jsou zmapovány kolektivní remittance mezi USA a Latinskou Amerikou, kolektivní remittance směřující do subsaharské Afriky dosud nebyly téměř zkoumány. Latinoameričané pracující v USA vytváří tzv. „hometown associations“, asociace migrantů, které realizují kolektivní remittance do zemí svého původu. Tím je zajištěno jejich investiční využití v rámci komunity. Afričtí migranti také formují podobné skupiny v zahraničí, jedná se o asociace založené na regionální, náboženské nebo kulturní příbuznosti, skupiny uprchlíků, etnické profesní skupiny nebo virtuální

¹³⁸ CARLING (2005)

internetové skupiny. Kolektivní remitence Afričanů jsou často napojeny na činnost nevládních organizací nebo municipalit jak v zemi původu, tak v hostitelských státech.¹³⁹

Vzhledem ke svému investičnímu potenciálu jsou z ekonomického i rozvojového hlediska kolektivní remitence velmi žádoucí, ovšem jejich podíl na celkových remitencích je nízký. Potvrzuje to již uvedenou skutečnost, že migrace a remitence jsou v subsaharské Africe vnímány především jako strategie pro únik z chudoby, nikoliv strategie mající generovat investiční prostředky pro podnikání a business.

Dopady na udržitelnost běžného účtu platební bilance v SSA

V rámci finančního sektoru mají remitence ještě jeden zásadní pozitivní vliv – napomáhají řešit problémy spojené s běžným účtem platební bilance. To je pro země subsaharské Afriky velmi důležité. Přestože tyto státy v poslední době dosáhly výrazného zlepšení, pokud jde o běžný účet platební bilance, situace v zemích nevyvážejících ropu (či jinou podobně zásadní surovinu, např. diamanty nebo zlato či měď) je i nadále špatná – země pravidelně dosahují deficitů běžného účtu platební bilance.¹⁴⁰ Pro tyto země jsou pro vyrovnávání deficitů zásadní externí finanční zdroje jako např. zahraniční investice (přímé i portfoliové), ODA, nebo také právě remitence. Vzhledem k volatilitě ostatních finančních toků, jak bylo ukázáno dříve, je relevance remitencí v tomto ohledu pro subsaharské země významná.

Rozsah závislosti změn běžného účtu platební bilance na odlivu kapitálu (*capital flight*) a remitencích zkoumal Salisu (2005) na vzorku 46 států subsaharské Afriky. Jedním z výsledků jeho analýzy pro kapitálový odliv je také pozitivní a statisticky významný vztah mezi odlivem kapitálu a remitencemi. Tento vztah lze interpretovat tak, že nárůst v remitencích může podporovat odliv kapitálu ze země.¹⁴¹ K tomu dochází, pokud recipienti remitencí investují v zahraničí nebo se oddávají „viditelné“ spotřebě luxusních importovaných věcí. Výsledky téže analýzy pro remitence ukazují pozitivní, byť statisticky nepřilíš významný vztah mezi remitencemi a běžným účtem

¹³⁹ SANDER, MAIMBO (2003: 18)

¹⁴⁰ SALISU (2005: 383)

¹⁴¹ SALISU (2005: 396)

platební bilance. To znamená, že remitence mohou být důležitým zdrojem zmírňujícím deficitu běžného účtu v zemích subsaharské Afriky.¹⁴²

Sociální efekty remitencí: dopady na snižování chudoby v Africe

Dopady remitencí na snižování chudoby byly přiblíženy v obecné rovině na příkladech několika empirických studií v kapitole 2.2. Bylo např. ukázáno, že zvýšení podílu remitencí na HDP v průměru o 2,5 procentního bodu je spojeno s poklesem podílu lidí žijících v chudobě o 0,5 procentního bodu¹⁴³, nebo že nárůst podílu remitencí na HDP o 10 % země vede ke snížení počtu lidí žijících pod hranicí chudoby o 1,6 %.¹⁴⁴ Platí podobné vztahy mezi remitencemi a snižováním chudoby platí také v subsaharské Africe?

Dosud nejvýznamnější výzkum vztahu mezi remitencemi a chudobou orientovaný specificky na region subsaharské Afriky byl proveden v roce 2008. Analýza Anyanwu a Erhijakpora (2008)¹⁴⁵ se zaměřila na zkoumání dopadů mezinárodních remitencí na chudobu ve 33 státech subsaharské Afriky. Podle výsledků této studie mají remitence silný a statisticky významný dopad na snižování chudoby: nárůst podílu remitencí na HDP o 10 % povede v průměru k poklesu podílu lidí žijících v chudobě o 2,9 %. Pokud tyto výsledky srovnáme s výstupy studie Mezinárodního měnového fondu (viz výše), zjišťujeme, že statisticky vzato mají remitence v subsaharské Africe větší dopad na snižování chudoby, než je tomu v globálním průměru. To by dále posilovalo rozvojový význam remitencí v subsaharské Africe.

Do vzniku studie Anyanwu a Erhijakpor (2008) byla pravděpodobně nejdůležitějším výzkumem vztahu remitencí a chudoby v subsaharské Africe studie Gupty et. al. (2007)¹⁴⁶. Ve výzkumu založeném na datech týkajících se 76 zemí a 233 pozorování byly subsaharské země zastoupeny cca jednou čtvrtinou, což byla do té doby největší relevance, která byla regionu subsaharské Afriky v podobných výzkumech dána. Studie zkoumala dopady přílivu remitencí na chudobu, jež byla měřená pomocí tří různých ukazatelů (*headcount poverty*; *poverty gap*; *squared poverty gap* – bylo vysvětleno dříve). Remitence byly opět vyjádřeny v podílu na HDP.

¹⁴² SALISU (2005: 398)

¹⁴³ GHOSH, B. (2006: 74)

¹⁴⁴ ADAMS, PAGE (2003)

¹⁴⁵ ANYANWU, ERHIJAKPOR (2008)

¹⁴⁶ GUPTA, PATILLO, WAGH (2007)

Výsledky výzkumu ukazují, že bez ohledu na způsob měření chudoby je 10 % nárůst objemu remitencí doprovázen 1 % poklesem počtu lidí žijících v chudobě. Výsledky obou studií věnovaných zcela či částečně subsaharské Africe se tedy celkem podstatně liší, je však třeba si uvědomit, že v obou studiích byla použita různorodá data (33 států subsaharské Afriky vs. 76 států, z nichž 23 % bylo ze subsaharské Afriky).

Pozitivní dopady remitencí na snižování chudoby jsou však v sociální oblasti vykoupeny náklady migrace, která je základním předpokladem vzniku remitenčních toků. Jedná se zejména o již zmiňovaný *braindrain*, rozpad rodinných vazeb, apod. To však ve své podstatě nejsou negativní důsledky remitencí, ale migrace, byť s remitencemi velmi úzce souvisí. Negativním sociálním důsledkem přílivu remitencí může být nežádoucí stratifikace společnosti tam, kde remitence působí na růst nerovností v příjmech společnosti. V tomto ohledu však, pokud je autorovi známo, nebyla pro region subsaharské Afriky dosud zpracována žádná komplexní studie.

Mezi negativní sociální důsledky remitencí však jednoznačně patří používání remitencí na financování kriminální činnosti a teroristických aktivit.¹⁴⁷ V této souvislosti už vůbec nelze v subsaharské Africe využít téměř žádných spolehlivých dat.

3.2.4. Regulace a nástroje k posilování pozitivních dopadů remitencí

Obecné regulatorní resp. usměrňující nástroje ve vztahu k remitencím byly stručně charakterizovány v kapitole 2.3. Lze je rozdělit do dvou kategorií – nástroje regulující objem remitencí a nástroje ovlivňující použití remitencí.

V rámci první skupiny jsou nejvýznamnější opatření monetární (např. restrikce pro obchodování se zahraniční měnou) a regulace finančního sektoru. Jejich striktní a nadměrné používání má za následek snížení dostupnosti finančních služeb a jejich vyšší cenu. Důsledkem je vyšší podíl neformálních remitencí a tedy nemožnost jeho statistického zachycování.

Mezi nástroje ovlivňující použití remitencí patří regulace držení zahraniční měny (např. nutnost otevřít si účet denominovaný v cizí měně), zdaňování remitencí, ale také obecné podnikatelské a investiční klima v zemi, apod. V této souvislosti je také nutné poznamenat, že podobně relevantní jako regulace v zemi příjemce jsou regulace na straně odesílatelské země¹⁴⁸ – a tato skutečnost je pro subsaharskou Afriku významná

¹⁴⁷ KAPUR (2003)

¹⁴⁸ SANDER, MAIMBO (2003: 26)

několikanásobně, vzhledem k faktu, že většina remitovaných částek (co do počtu transakcí, nikoliv objemově) pochází ze zemí subsaharské Afriky (70 % migrantů zůstává na africkém kontinentu).

Nicméně regulace a nástroje k ovlivňování remitencí používané v subsaharské Africe dosud nebyly komplexně analyzovány. Většina výzkumných studií problematiky remitencí ve vztahu k subsaharské Africe navrhuje dvě až tři opatření, jež mají vést ke zvýšení objemů formálních remitencí a jejich pozitivních dopadů na rozvoj subsaharských zemí.¹⁴⁹ Tato opatření lze shrnout velmi jednoduše do čtyř bodů: (i) snížit náklady peněžních transferů v rámci formálního sektoru; (ii) snížit regulaci, resp. alespoň částečně liberalizovat finanční sektor; (iii) podpořit rozvojově efektivní používání remitencí; (iv) zásadně zlepšit sběr dat v oblasti remitencí. Interpretace těchto opatření je v uvedené literatuře následující:

- Body (i) a (ii) by měly mít za následek zvýšení objemu přijímaných remitencí subsaharskými státy, protože jejich realizace povede k reálnému nárůstu přílivu remitencí a současně dosáhne rozsáhlého přesunu remitencí z neformálního do formálního sektoru (což bude mít pozitivní dopad i na bod poslední).
- Bod (iii) je zaměřen na podporu přímého investičního používání remitencí recipienty v jejich business aktivitách, popř. na využití remitencí jako úspor resp. investic v rámci oficiálního bankovního sektoru.
- Bod (iv) by měl napomoci k exaktnějšímu zkoumání a korektnímu odhadování rozvojových dopadů remitencí v subsaharské Africe a k formulaci a designu přesných nástrojů k posilování pozitivních efektů remitencí v subsaharských ekonomikách.

Náklady peněžních transferů do subsaharské Afriky

Bylo již zmíněno, že ceny zasílání mezinárodních peněžních transferů jsou vzhledem k existenci paušálních poplatků vysoké zejména pro malé částky, což je nejčastější případ remitencí do subsaharské Afriky. Vyšší ceny transferů v kombinaci s nedostupností a nedůvěryhodností finančních služeb jsou v regionu nejčastější

¹⁴⁹ např. SALISU (2005), GUPTA, PATTILLO, WAGH (2007), SANDER, MAIMBO (2003), LUCAS (2006), ANYANWU, ERHIJAKPOR (2008), aj.

příčinou používání neformálních remitenčních kanálů (viz kapitola 3.2.2.). Skutečnost, že cena malých transferů je relativně vysoká, dokumentuje tabulka 3, přičemž lze také tvrdit, že cena transferů je nižší ve vysoko objemových remitenčních koridorech (např. Velká Británie vs. Indie).¹⁵⁰

Tab. 3 – MTOs: Poplatky za remittance ve Velké Británii (v % z uvedené částky)

Operátor/Částka	Ghana		Keňa		Nigérie		Indie		Rychlost transferu
	£100	£500	£100	£500	£100	£500	£100	£500	
Chequepoint	3	3	6	4,2	5	5	-	-	do 24 hodin
First Remit	5	4,2	-	-	5	4,2	5	4,2	do 24 hodin
Money Gram	12	7,2	12	7,2	7	5	12	4	10 minut/okamžitě
Travelex Money Transfer	7,5	4,8	-	-	7,5	4,8	-	4,8	10 minut/okamžitě
Western Union	12	6,4	14	7,4	12	6,4	4	0,8	10 minut/okamžitě

Zdroj: GUPTA, PATILLO, WAGH (2007: 21).

Regulace a liberalizace finančního sektoru v subsaharské Africe

Finanční regulace byly zpřísněny po teroristických útocích z 11. září 2001 jako součást antiteroristických iniciativ téměř všude na světě. Vedlejším důsledkem těchto opatření, jejichž cílem byla především vyšší transparentnost finančních operací a jejich snazší kontrola (remittance jsou často používány k financování kriminální činnosti a terorismu – viz výše), byl vznik překážek pro využívání služeb bank jak na úrovni migrantů jednotlivců, tak na úrovni zprostředkovatelů mezinárodních finančních transferů, zejména MTOs.¹⁵¹

Příkladem takové „komplikace“ z hlediska migrantů (nejen nelegálních) může být pravidlo „know-your-customer“, které na všechny klienty různých finančních institucí klade požadavky přísné identifikace a ověřování, což může řadu migrantů od využívání služeb oficiálního finančního sektoru odrazovat. Instituce jsou zase povinny uchovávat o svých klientech záznamy, což zvyšuje jejich náklady, které se následně odráží v cenách produktů. Vyšší ceny kromě jednotlivců zatěžují zejména malé MTOs, které jsou prostřednictvím bank navázány na finanční systém země. Mnoho bank se také v poslední době stalo vysoce riziko averzní a jejich ochota otevírat účty pro MTOs

¹⁵⁰ GUPTA, PATILLO, WAGH (2007: 22).

¹⁵¹ SANDER, MAIMBO (2003: 27)

výrazně poklesla.¹⁵² Identifikace klientů je podle pravidla „know-your-customer“ nově vyžadována také po MTOs.

Za velmi významné překážky pro remitenční toky jsou považovány státní dozor nad zahraniční měnou a státem kontrolovaný finanční sektor v recipientských zemích. Velmi vzácné jsou příklady, kdy zahraniční měnu kontroluje země, odkud jsou remitence odesílány. Na obecné rovině je zřejmé, že liberalizovaný finanční trh přitahuje vyšší množství (formálních) remitencí. Liberalizované trhy totiž umožňují komerčním bankám a také směnárenským společnostem nabízet služby mezinárodních peněžních transferů, popř. mohou tyto společnosti působit jako zprostředkovatelé (resp. agenti) MTOs. V zemích s neliberálním finančním systémem je jediným kanálem, jenž umožňuje obchody v cizí měně a finanční transfery do a ze zahraničí, centrální banka nebo jiné státní banky k tomuto účelu určené.

Nicméně i na relativně liberalizovaných trzích se vyskytují další formy regulací – mezi nejvýznamnější patří licencování, resp. získání licence k provádění zahraničních finančních transakcí. Zejména MTOs jsou na získávání těchto licencí závislé. Zatímco banky získají licenci k provádění zahraničních transakcí většinou v rámci povolení k vykonávání své činnosti od centrální banky, MTOs se musejí potýkat s regulatorním prostředím jak v zemi odesílatele, tak v zemi příjemce transakce. Tato pravidla se země od země liší: v některých zemích je na MTOs vyžadováno založení pobočky, popř. společnosti podle místních zákonů; jinde může jako agent služeb MTOs fungovat banka, která má povolení vykonávat mezinárodní transakce od místní centrální banky; v liberalizovaných zemích mohou jako agenti MTOs působit například směnárny¹⁵³ (tak je tomu třeba v České republice).

V subsaharské Africe je většina bank licencovaných k provádění transakcí v zahraniční měně již v rámci své bankovní licence udělované centrální bankou. Procedury pro získání licence pro MTOs se různí – ve většině subsaharských zemí, v nichž MTOs působí, jsou jejich agenty banky, které již licence na tuto činnost mají. Většina subsaharských států také preferuje jako agenty MTOs banky před směnárny. Celkově lze konstatovat, že africké regulace a právní interpretace jsou vysoce konzervativní a rigidní například ve srovnání s Latinskou Amerikou, kde je možné mezinárodní transakce provádět prostřednictvím mnoha služeb (např. v lékárnách,

¹⁵² SANDER, MAIMBO (2003: 27)

¹⁵³ CARLING (2005)

maloobchodech apod).¹⁵⁴ Lze očekávat, že alespoň zpočátku bude v Africe podobně konzervativně přistupováno k možnostem peněžních převodů, které nabízí moderní doba a nové technologie (používání mobilních transferů apod.).

Vládní iniciativy na podporu remitencí v subsaharské Africe

Přestože většina afrických zemí zůstává ve svém přístupu k regulaci finančního sektoru a remitencí silně konzervativní, existuje i na africkém kontinentu několik států, jejichž vlády se snaží příliv remitencí usnadňovat a podporovat. Příkladem může být Mali, kde bylo založeno Ministerstvo pro Malijce v zahraničí, jehož cílem je transfer know-how prostřednictvím dočasného návratu malijských univerzitních profesorů, kteří se zapojují do místního výzkumu.¹⁵⁵ Ghaňané pracující v zahraničí zase mohli bezcelně dovážet zboží pro osobní potřebu – oblečení, domácí potřeby a elektronické spotřebiče. Spousta Ghaňanů tohoto zákona využívala tak, že po dovozu zboží v Ghaně prodala. To mělo za následek široký sortiment uvedeného zboží v této západoafrické zemi.¹⁵⁶ Dále např. súdánská vláda garantovala svým emigrantům výhodný měnový kurz, čímž tak podpořila příliv remitencí v zahraniční měně do země.¹⁵⁷

Počet podobných příkladů se neustále zvyšuje s tím, jak vlády jednotlivých subsaharských států postupně uznávají váhu, význam a rozvojový potenciál remitencí, zejména pokud jde o jejich efekty pro snižování chudoby. Na druhé straně se stále příliš nedaří usměrňovat remittance v subsaharské Africe do investičního použití. Efektivním způsobem zdá se být ovlivňování remitencí v odesílatelské zemi směrem ke kolektivním remitencím, které mají téměř vždy investiční charakter. Nicméně hlavní faktory, které ovlivňují směr použití remitencí v recipientských zemích, tj. úroveň podnikatelského a investičního prostředí, si ovšem v subsaharské Africe vyžadají zcela jiný druh reform, přičemž je evidentní, že jejich zlepšení bude ještě během na velmi dlouhou trať.

¹⁵⁴ SANDER, MAIMBO (2003: 28)

¹⁵⁵ DE HAAN (2000)

¹⁵⁶ ANARFI (2000)

¹⁵⁷ SANDER, MAIMBO (2003: 29)

3.3. Subsaharská Afrika: remitence nebo rozvojová pomoc?

V aktuálně končící dekádě je na rozvojový význam remitencí poukazováno stále častěji, což dokumentuje celá řada studií, jež se zabývají nejrůznějšími ekonomickými, sociálními a politickými otázkami ve spojení s remitencemi.¹⁵⁸ Hlavní důvody jsou dva – jednak nárůst globálních remitencí do takové míry, že jejich výše jednoznačně předčila objem globálních toků oficiální rozvojové pomoci (ODA), a jednak relativně významné pozitivní dopady remitencí zejména na snižování chudoby (viz výše). Protože současným rozvojovým studiím otázka redukce chudoby v zemích Třetího světa dominuje, staly se remitence v rámci oboru relativně populárním tématem. A to dokonce do takové míry, až se objevily diskuse, že by se remitence vzhledem k často citované neefektivitě rozvojové pomoci mohly stát novým rozvojovým paradigmatem.¹⁵⁹ To je však podle názoru autora práce velmi přehnané tvrzení, zejména proto, že remitence představují velmi roztržštěný finanční zdroj, který sice na úrovni domácností funguje jako významný prostředek ke snižování chudoby, ale na národní úrovni přispívá k ekonomickému růstu a dlouhodobému rozvoji velmi omezeně (přispívá-li vůbec). Také otázku, jsou-li remitence manou z nebes,¹⁶⁰ považuje autor za bezpředmětnou – remitence jsou vykoupěny emigrací často kvalifikované pracovní síly, rozpadem rodinných vazeb apod. a samy mohou také představovat pro ekonomiky jednotlivých zemí určitá rizika (viz kapitola 2).

S rostoucím významem remitencí začaly vznikat studie, které se zabývaly jejich srovnáváním s oficiální rozvojovou pomocí (v českém prostředí např. Stojanov 2008). Tyto komparace většinou porovnávají globální toky a některé z obecných problémů a efektů obou fenoménů. Pokud je autorovi práce známo, dosud nebyla provedena žádná komparace remitencí a ODA ve vztahu k subsaharské Africe. To je však ve své podstatě pochopitelné – subsaharská Afrika trpí velmi špatnou dostupností a spolehlivostí dat, pokud jde o remitence, navíc se jedná o rozvojový region, kam dlouhodobě proudí nejméně remitencí, přičemž jejich efekty jsou v místních podmínkách velmi málo prozkoumány. Tyto důvody proto činí jakoukoli komparaci velmi obtížnou. O stručný pohled na tento problém se pokusí následující dvě

¹⁵⁸ Bohužel velmi malá část z těchto studií je zaměřena explicitně na Afriku. Regionálně vzato je nejvíce pokryta zřejmě oblast Latinské Ameriky.

¹⁵⁹ KAPUR (2003)

¹⁶⁰ VARGAS-SILVA (2008)

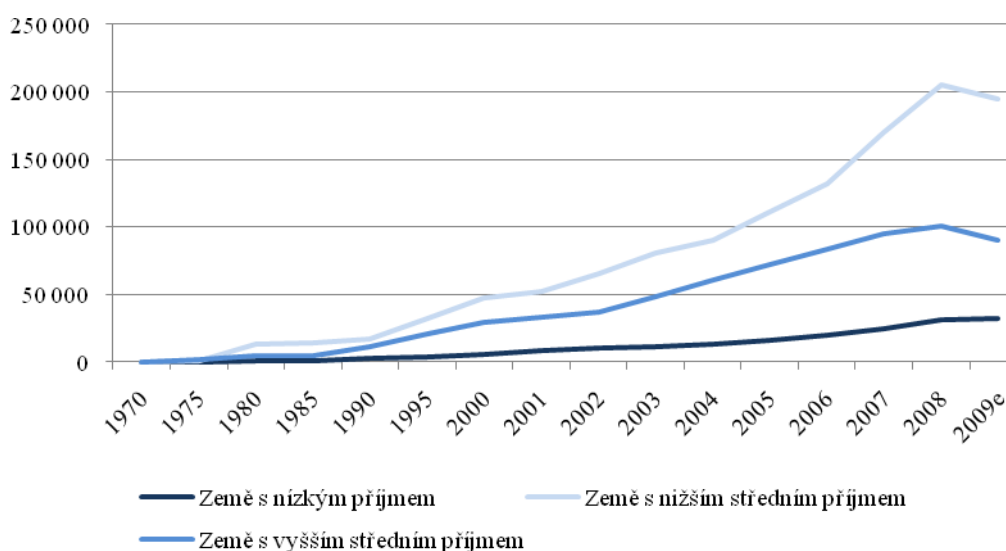
podkapitoly – první z nich srovná objemy ODA a remitencí proudící do subsaharské Afriky, zatímco druhá se bude věnovat stručné komparaci jejich efektivity a efektů.

3.3.1. Komparace objemů ODA a remitencí v subsaharské Africe

Studie zaměřující se na srovnání objemu toků remitencí a ODA vycházejí velmi často pouze z globálních čísel, které indikují výrazný růst remitencí doprovázený stagnací objemu celosvětové ODA v posledních letech (viz kapitola 1, graf 2). Výsledkem těchto trendů je skutečnost, že globální remitence dosahují více než trojnásobku oficiální rozvojové pomoci (cca 340 mld. USD vs. cca 105 mld. USD).¹⁶¹ Tento objem vede k přeceňování potenciálu remitencí pro boj s chudobou, protože jak ukazuje graf 20, remitence proudí spíše do bohatších rozvojových zemí: mezi největší příjemce ze států rozvojového světa patří Indie, Čína, Mexiko a Filipíny. Žádný z těchto států nepatří do skupiny zemí s nízkým příjmem, nebo dokonce do skupiny nejméně rozvinutých zemí (LDC).

Zmíněný fakt je pro subsaharskou Afriku naprosto klíčový, vzhledem k tomu, že většina zemí patří do skupiny s nízkým příjmem, resp. že 33 ze 48 subsaharských zemí patří do skupiny LDC. Je tedy zjevné, že při komparaci objemů remitencí a ODA se bude subsaharský region obecným výsledkům srovnání vymykat (viz dále).

Graf 20 – Remitence do rozvojových zemí podle příjmových skupin

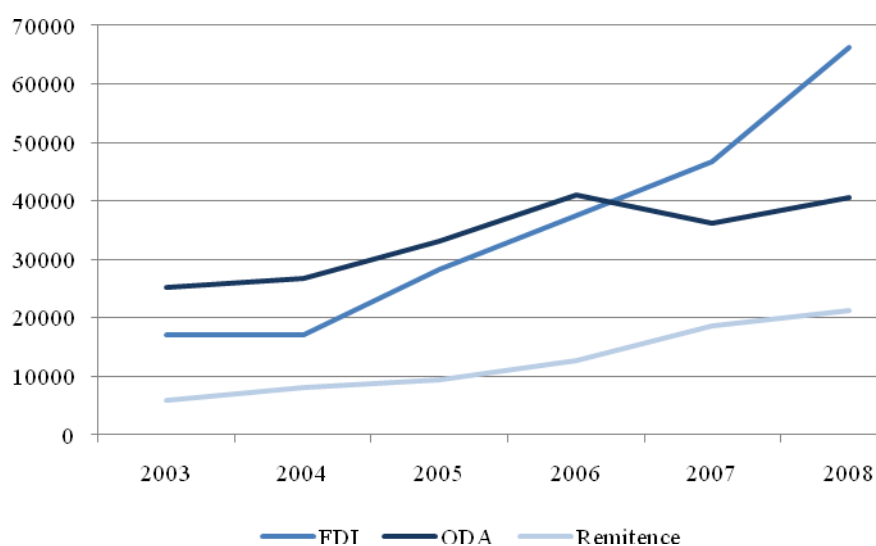

Zdroj: Zpracováno autorem podle WORLD BANK (2009): *Remittances data*, Nov. 2009

¹⁶¹ WORLD BANK (2009): *Remittances data*, July 2009 a OECD (2009). OECD Stat Extracts.

Do subsaharské Afriky dlouhodobě proudí nejmenší objem remitencí ze všech rozvojových regionů. Důvodů je celá řada a většina z nich již byla v textu zmíněna. Subsaharská Afrika je tak jediným rozvojovým regionem světa, kde toky oficiální rozvojové pomoci převažují nad remitencemi. Do roku 2006 byly toky ODA do regionu dokonce vyšší než přímé zahraniční investice. Vybrané kapitálové toky do subsaharské Afriky znázorňuje graf 21. Patrný je rostoucí trend remitencí i volatilita ODA (viz dále).

Graf 21 – Kapitálové toky do subsaharské Afriky v letech 2003–2008 (mil. USD)

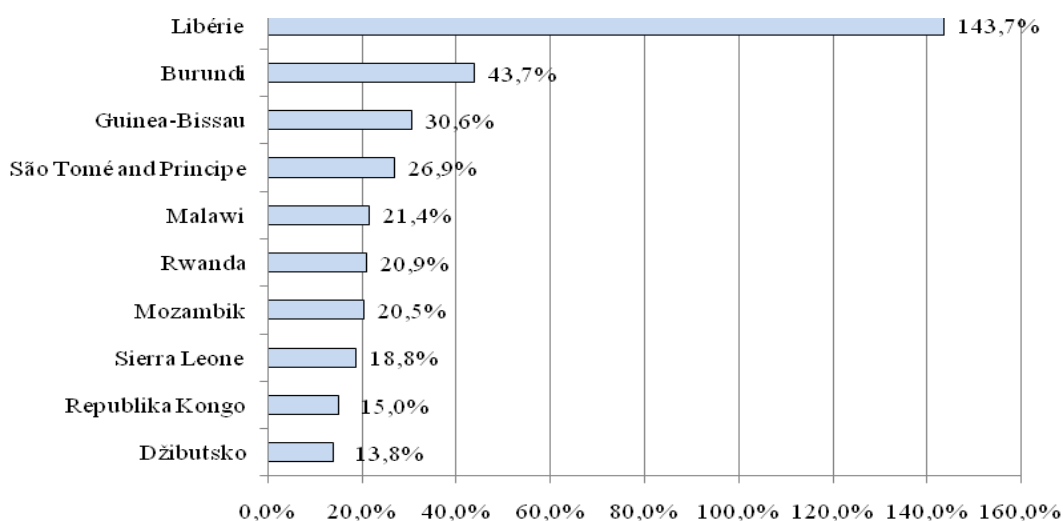
Zdroj: Zpracováno autorem podle WORLD BANK (2009): *Remittances data*, Nov. 2009 a podle AEO 2010 (*African Economic Outlook*).

V roce 2008 činila výše ODA směřující do zemí subsaharské Afriky (40,5 mld. USD) téměř dvojnásobek objemu remitencí (21 mld. USD).¹⁶² Rozdíly jsou ještě patrnější ve srovnání podílů obou veličin na HDP. Graf 22 ukazuje země s největšími podíly ODA na HDP v subsaharské Africe (srovnej s grafem 15 – podíl remitencí na HDP zemí subsaharské Afriky). Ze srovnání obou grafů jednoznačně vyplývá, že mnohem významnějším zdrojem externího kapitálu je pro subsaharské země oficiální rozvojová pomoc. To lze dokumentovat i porovnáním středních hodnot – průměrný podíl remitencí na HDP je v zemích subsaharské Afriky více než třikrát nižší (3,6 %)

¹⁶² WORLD BANK (2009): *Remittances data*, November 2009. AEO 2010 (*African Economic Outlook*).

než průměrný podíl ODA na HDP (12,5 %).¹⁶³ Pouze šest zemí subsaharské Afriky mělo v roce 2008 podíl remitencí na HDP vyšší než podíl ODA: Keňa, Lesotho, Mauricius, Nigérie, Senegal a Súdán. Naproti tomu v severní Africe převažuje naprosto jednoznačně podíl remitencí na HDP u čtyř z pěti severoafrických států (pouze Libye je výjimkou, přičemž podíly obou veličin na HDP jsou zanedbatelné, pohybují se v setinách procent).

Graf 22 – Podíl ODA na HDP států subsaharské Afriky

Zdroj: Zpracováno autorem podle dat AEO 2010 (*African Economic Outlook*).

Z grafu 21 je nicméně zjevné, že objem remitencí v subsaharské Africe roste v posledních letech velmi rychlým tempem, zatímco ODA víceméně stagnuje, takže rozdíl mezi ODA a remitencemi do zemí subsaharské Afriky se postupně snižuje. Je proto možné očekávat, že za několik let budou remitence v subsaharské Africe nad ODA převažovat. Navíc je také třeba mít neustále na paměti, že pravděpodobně velmi významná část subsaharských remitencí buď neprochází formálními remitenčními kanály (tj. je statisticky nezachytitelná), nebo vůbec není vykazovaná (viz dříve). Pokud bychom opět uvažovali odhad objemu neformálních remitencí ve výši 65 %, pak by se objem remitencí v subsaharské Africe významně blížil objemu ODA (cca 35 vs. 40 mld. USD).

¹⁶³ vlastní výpočty na základě dat WORLD BANK (2009): Remittances data, November 2009 a AEO 2010 (*African Economic Outlook*).

Lze shrnout, že zatímco na globální úrovni i v ostatních rozvojových regionech se objemově vzato remittance stávají (mnohem) větším a důležitějším zdrojem kapitálu než oficiální rozvojová pomoc, subsaharská Afrika tvoří výjimku – v tomto regionu je ODA stále objemově významnější. Nicméně vzhledem k trendovému vývoji obou veličin v poslední době lze usuzovat, že během několika let se také v subsaharské Africe stanou remittance ve srovnání s ODA větším a důležitějším externím zdrojem kapitálu.

3.3.2. Komparace efektivity a efektů s ohledem na subsaharskou Afriku

Srovnání efektivity a efektů remitencí a oficiální rozvojové pomoci není snadnou záležitostí. Vzhledem k rozdílnému charakteru obou toků a jejich důsledkům je obtížné zvolit vhodnou metodologii komparace. Efektivita remitencí byla kritizována především v 70. a 80. letech, kdy se předpokládalo, že potenciál remitencí je promarněn ve spotřebě a jejich přínos pro ekonomiky rozvojových zemí je zanedbatelný. Jak již bylo zmíněno, tenhle přístup se radikálně změnil a dnes jsou remittance považovány za velmi efektivní nástroj pro redukci chudoby, především proto, že přímo a bez dodatečných nákladů zvyšují příjem recipienta, který je tak přesně o přijatou částku bohatší.

Efektivita rozvojové pomoci a vůbec celý systém mezinárodní rozvojové pomoci je v poslední době předmětem tvrdé kritiky. Pět dekad poskytování pomoci rozvojovým zemím nevedlo k úspěchům v boji proti chudobě, ani nenastartovalo ekonomický růst většiny rozvojových zemí.¹⁶⁴ To se týká především subsaharské Afriky, která je v současnosti nejvíce závislá na ODA. Někteří autoři dokonce hovoří o škodlivosti ODA pro vývoj rozvojových zemí, zejména afrických.¹⁶⁵

Uvedený přístup je zřejmě příliš ostrý a provokativní, autor práce však zastává podobný názor v tom smyslu, že mezinárodní rozvojová pomoc je z ekonomického pohledu spíše stabilizační, nikoliv prorůstový prvek, proto její vliv na dlouhodobý rozvoj přijímající země není příliš významný. Rozvojová pomoc je rovněž velmi důležitým nástrojem zahraniční politiky donorské země a podle toho je s ním v mnoha státech zacházeno.¹⁶⁶ Navíc se odhaduje, že 60 %¹⁶⁷ ODA vůbec neopustí donorskou

¹⁶⁴ MOSS (2007)

¹⁶⁵ MOYO (2009)

¹⁶⁶ viz například formulace nových prioritních zemí české zahraniční rozvojové spolupráce, kde je evidentní snaha „být všude“, což ale ve své podstatě znamená, že ČR „nebude pořádně nikde“

¹⁶⁷ Informace uvedená na stránkách organizace ActionAid International (<http://www.actionaid.org/>).

zemi. V této souvislosti Stojanov (2008) uvádí příklady položek, které se započítávají do ODA, ale současně nemají přímý efekt na rozvoj recipientských zemí¹⁶⁸ – patří mezi ně například náklady rozvojových agentur, ministerstev a jiných organizací na vlastní činnost; režijní, administrativní a další náklady realizátorů projektů bilaterální a trilaterální spolupráce; oddlužení (jeho drtivá část); pomoc uprchlíkům a žadatelům o azyl v příjmových zemích; náklady na rozvojové vzdělávání, výzkum, expertízy a další „domácí“ projekty; a stipendia. Stojanov ukazuje na příkladu české ODA, že cca 50 % prostředků zahraniční pomoci není využito v primární prospěch rozvojových zemí.

Pokud jde o komparaci rozvojových efektů remitencí a oficiální rozvojové pomoci, je nutné si v první řadě uvědomit, že se jedná o naprosto odlišné druhy kapitálových toků a proto jakékoliv srovnávání je mírně problematické. Zatímco remitence tvoří roztržštěné a decentralizované privátní toky mezi jednotlivci, rodinami resp. malými komunitami, ODA je vždy centralizovaná, byť většinou do přijímající země vstupuje postupně. Rozvojová pomoc, ať už oficiální (ODA), nebo nevládní (soukromé nadace, filantropové, vlastní fundraising nevládních organizací), je také vždy objemově a účelově organizovaná a svým způsobem se tak podobá investičním tokům – od privátního investičního kapitálu (jehož cílem jsou investice s nejvyšším potenciálem zisku) se liší v tom, že by měly být „investovány“ do akcí s nejvyšším rozvojovým dopadem (tj. např. stavba škol, nemocnic, infrastruktury, investice do lidského kapitálu apod.).¹⁶⁹ Prostřednictvím těchto kanálů především by měla rozvojová pomoc v přijímacích státech přispívat k dlouhodobému rozvoji. To, že se tak neděje, je již věc jiná, která souvisí s problémem nízké efektivity pomoci, korupce v recipientských státech apod.

Na druhé straně remitence prvek organizovanosti ve většině případů zcela postrádají, výjimkou jsou pouze již zmiňované kolektivní remitence. Proto je velmi obtížné aktivovat investiční používání remitencí – ty tak mají silné dopady na okamžitou redukci chudoby na úrovni domácností, ale velmi slabé dopady na dlouhodobý ekonomický vývoj země.

Remitence a ODA lze srovnávat také z hlediska stability těchto toků. Bylo již ukázáno, že v subsaharské Africe byl v období od roku 1990 do 2003 jednoznačně

¹⁶⁸ STOJANOV (2008)

¹⁶⁹ CARLING (2005)

stabilnější příliv remitencí (viz graf 18). Totéž v podstatě dokládá graf 21 pro období let 2003 až 2008. Další výhodou remitencí ve srovnání s ODA je skutečnost, že remitence tendují k anticyklickému chování. To se sice pro uvedené období v subsaharské Africe nepotvrdilo (viz graf 19), ale vzhledem k významné altruistické složce v rámci motivací remitovat se anticyklicita projevuje: v horších ekonomických časech v zemi původu tendují emigranti k posílání vyšších částek – v subsaharské Africe tomu tak bylo v 80. letech.

Na rozdíl od remitencí má zase ODA výhodu v tom, že geografické vzdálenosti mezi donorským a recipientským státem nehrají roli – důležitější jsou spíše historické, kulturní, ekonomické a politické vazby. To je evidentní při pohledu na prioritní země téměř všech dárců.¹⁷⁰ Na druhé straně vzdálenost výrazně ovlivňuje migraci, která je základním předpokladem remitencí. Tato skutečnost je špatnou zprávou pro subsaharskou Afriku, protože z této části regionu jsou vzdálenosti do vyspělého světa velké a náklady na dopravu vysoké (bude-li pominuta Jihoafrická republika), zatímco zvýhodňuje severní Afriku (Evropa) a Latinskou Ameriku (USA).¹⁷¹

Další rozdíl mezi oběma fenomény spočívá v tom, že remitence jsou privátní finanční toky a jako takové nepředstavují přímou daňovou zátěž pro poplatníky v rozvinutých zemích, zatímco ODA takovou zátěž představuje. V této souvislosti nastoluje zajímavou otázku Kapur (2003), zda by se měly remitence nějakým způsobem započítat do rozvojového příspěvku dárcovských zemí rozvojovým státům. Autor argumentuje, že z hlediska migrace více liberalizované země nabízejí migrantům z rozvojových zemí příležitosti, které jsou využívány prostřednictvím migrace a pomocí remitencí dochází k rozvoji jednotlivých rodin či komunit.¹⁷² Na druhou stranu remitence jsou privátní transakce, nikoliv prostředky oficiální pomoci. Jedná se o tvrdě a v těžkých podmínkách vydělané peníze, které může migrant resp. jeho rodina v zemi původu užít podle vlastního uvážení. Navíc, pokud se některý filantrop či nezisková organizace rozhodne z vlastních zdrojů podpořit určitý projekt v rozvojové zemi, pak se jimi poskytnuté prostředky do ODA také nepočítají, jde o soukromý zdroj. Uvedená diskuse však nemá pro subsaharskou Afriku žádné dopady.

¹⁷⁰ např. Španělsko a Portugalsko poskytují ODA do Latinské Ameriky, ale remitence v tomto koridoru významné nejsou, neboť geografická vzdálenost limituje migraci.

¹⁷¹ KAPUR (2003)

¹⁷² KAPUR (2003)

Přestože někteří autoři debatu o efektech a efektivitě rozvojové pomoci a remitencí vyhrocují¹⁷³, nelze oba kapitálové toky vnímat konkurenčně, ale spíš komplementárně. To je zásadní především pro chudé země s nízkým přílivem zahraničního soukromého kapitálu, tedy zejména pro země subsaharské Afriky. Zatímco remitence pozitivně fungují při snižování chudoby na úrovni domácností, nejsou schopny generovat významnější investiční akce s vysokým rozvojovým dopadem (např. stavba škol, nemocnic, všech druhů infrastruktury a komunikací apod.). Naopak oficiální rozvojová pomoc nemá přímé dopady na redukci chudoby na úrovni domácností, ale může k ní přispět v delším období právě prostřednictvím zmíněných investičních akcí. V těchto oblastech je možné vidět hlavní role obou komparovaných zdrojů kapitálu v subsaharské Africe.

¹⁷³ např. STOJANOV (2008)

Závěr

V 70. a 80. letech převažoval mezi ekonomy negativní názor na rozvojové dopady remitencí, protože se předpokládalo, že jejich potenciál je promarněn ve spotřebě. V posledních letech se však pohled na příliv remitencí do rozvojových zemí dramaticky změnil.

Zřejmě hlavním důvodem je zásadní nárůst objemu remitencí na globální úrovni, který více než třikrát převyšuje toky oficiální rozvojové pomoci. Remitence tak tvoří druhý nejvýznamnější zdroj externího kapitálu v rozvojových zemích. Druhým důvodem je pak skutečnost, že remitence výrazně přispívají k redukci chudoby na úrovni domácností. Přestože celkové efekty remitencí na rozvoj nejsou zcela zmapovány, je na remitence často zjednodušeně nahlíženo jako na rozvojový všelék. Remitence však nepadají jako dar z nebes, jsou vykoupeny emigrací pracovní síly, rozpadem rodinných vazeb, tvrdou prací v zahraničí apod.

Diplomová práce si proto kladla za cíl nezaujatě zmapovat a korektně analyzovat rozvojové efekty remitencí v zemích třetího světa – nejdříve obecně, a poté v aplikaci na konkrétní rozvojový region – subsaharskou Afriku. Tento cíl byl splněn – rozvojové aspekty a dopady remitencí na obecné úrovni byly zmapovány v prvních dvou kapitolách, zatímco ve třetí kapitole došlo k aplikaci obecných poznatků na region subsaharské Afriky.

První kapitola se zabývala vymezením a klasifikací remitencí, definovala základní kategorie a objasnila hlavní determinanty a faktory, které mají vliv na objem a formu remitencí. Podstatná část kapitoly byla zaměřena na teoretickou analýzu motivací remitovat. V závěrečné části byl přiblížen aktuální vývoj remitenčních toků na globální úrovni.

Ve druhé kapitole byly analyzovány obecné ekonomické a sociální efekty remitencí v rozvojových zemích. Bylo zjištěno, že remitence jsou téměř vždy velmi efektivní na úrovni domácností, kde přímo a bez dodatečných nákladů recipientům zvyšují příjem. Prostřednictvím tohoto mechanismu pak remitence pozitivně a účinně působí na redukci chudoby. Na druhé straně vliv na makroekonomickou situaci recipientské země mají remitence pouze tehdy, je-li jejich výskyt v ekonomice velmi významný (vyjádřeno např. podílem remitencí na HDP). Ani v takové situaci však nemusí mít pozitivní efekt na ekonomický růst a dlouhodobý rozvoj recipientské země. Je to důsledek majoritně spotřebního používání remitencí, kdy výrazně větší část

z přijaté remitence směřuje do spotřeby (na úkor investic). Přestože se vlády a ekonomové snaží soustředit remitence na investiční použití, zatím se jim to nedaří.

Závěrečná kapitola práce analyzovala specifika remitencí a jejich efektů v subsaharské Africe. Bylo zjištěno, že v regionu nemají remitence objemově takový význam ve srovnání s ostatními rozvojovými regiony – do subsaharské Afriky proudí dlouhodobě nejméně oficiálních remitencí. To je způsobeno specifiky africké migrace a finančního systému. Nicméně rozvojové efekty remitencí jsou v regionu podobné jako jinde na světě: opět se projevuje vysoká tendence k redukci chudoby, zatímco vliv na dlouhodobý rozvoj je pouze nepřímý a zprostředkovaný: důležitým transmisním kanálem vztahu mezi remitencemi a dlouhodobým rozvojem je v subsaharské Africe kromě multiplikačního efektu spotřeby také rozvoj finančního sektoru. Remitence také mohou mít vliv na stabilitu běžného účtu platební bilance, ale vzhledem k relativně nízkým podílům remitencí na HDP jsou jiné makroekonomické vlivy spíše výjimkou.

Lze tak konstatovat, že remitence v africkém prostředí rozhodně nepředstavují všelék, spíše naopak, jejich vzájemná interakce a komplementarita s oficiální rozvojovou pomocí a soukromými kapitálovými toky je nanejvýš žádoucí. Velmi přínosné a efektivní by mohlo být propojení remitencí se sektorem mikropůjček. Takle vazba dosud nebyla příliš využívána ani zkoumána, nicméně vzhledem k roztržitosti a relativně malým objemům remitovaných částek se domnívám, že takové propojení by bylo logické a mohlo by aktivizovat investiční využívání remitencí. Tím by byl zajištěn jejich požadovaný přímý vliv na ekonomický růst a dlouhodobý rozvoj recipientských zemí.

Seznam literatury

1. ADAMS, R. H. – PAGE, J. (2005): Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries? *World Development*, 2005, Vol. 33, no. 10, pp. 1645-1669.
2. ADAMS, R. H. – PAGE, J. (2003): *International Migration, Remittances and Poverty in Developing Countries*. World Bank Policy Research Working Paper 3179. Washington, D.C.: The World Bank, December 2003.
3. ADEPOJU, A. (2008): *Migration in sub-Saharan Africa*. Current African Issues, No. 37. The Nordic Africa Institute, 2008. [online]. URL: <nai.diva-portal.org/smash/get/diva2:241148/FULLTEXT01>, [cit. 12-3-2010].
4. AEO (2010): *African Economic Outlook*, 2010. [online]. URL: <<http://www.africaneconomicoutlook.org/en/>>, [cit. 5-8-2010].
5. AGUNIAS D. R. (2006): *Trends, Impacts, and Policy Options. A Review of the Literature*. Washington, DC: Migration Policy Institute, 2006, [online]. URL: <http://www.migrationpolicy.org/pubs/mig_dev_lit_review_091406.pdf>, [cit. 6-9-2009].
6. ANARFI, J. K., AWUSABO-ASARE, K., and NSOWAH-NUAMAH, N.N.N. (2000): *Push and Pull Factors of International Migration: Country Report Ghana*. Eurostat, Luxembourg.
7. ANYANWU, J. C., ERHIJAKPOR, A.E.O. (2008): *Do International Remittances Affect Poverty In Africa?* *African Development Review*, Vol. 22, No. 1, 2010, 51–91
8. CACERES, L., R., SACA, N. N. (2006): „What Do Remittances Do? Analyzing the Private Remittance Transmission Mechanism in El Salvador“. IMF Working Paper 06/250 (Washington: International Monetary Fund). [online]. URL: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06250.pdf>>, [cit. 6-6-2010].
9. CARLING, J. (2005): *Migrant remittances and development cooperation*. Oslo: International Peace Research Institute, 2005. [online]. URL: <http://www.prio.no/files/file46220_carling_2005_migrant_remittances_and_development_cooperation.pdf>, [cit. 8-9-2009]
10. CATRINESCU, N. et al. (2006): *Remittances, Institutions, and Economic Growth*. *World Development* Vol. 37, No. 1, pp. 81–92, 2009.
11. COX D. (1987): *Motives for private transfers*, *Journal of Political Economy*, 95(3): 508-46.
12. DE LA BRIÈRE, B., E. SADOULET, A. DE JANVRY AND S. LAMBERT (2002): *The roles of destination, gender, and household composition in explaining remittances: An analysis for the Dominican Sierra*, *Journal of Development Economics*, 68, 2: 309-28.
13. DE LUNA MARTÍNEZ, J. (2005): *Workers' Remittances to Developing Countries: A Survey with Central Banks on Selected Public Policy Issues*, World Bank Policy Research Working Paper 3638. Washington, DC: The World Bank, 2005, [online]. URL: <http://www.wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2005/06/08/000012009_20050608121914/RENDERED/PDF/WPS36380REV.PDF>, [cit. 8-9-2009].
14. DE HAAN, A. (2000): *Migrants, livelihoods, and rights: the relevance of migration in development policies*. Social Development Department of DFID. Working Paper, January 2000, pp. 1-29.

15. DE VASCONCELOS, P. (2005): Improving the Development Impact of Remittances. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 2005, [online]. URL: <http://www.un.org/esa/population/meetings/ittmigdev2005/P10_DeVasconcelos.pdf>, [cit. 7-9-2009].
16. GAMMELTOFT, P. (2002): Remittances and other financial flows to developing countries. Copenhagen: Centre for Development Research, 2002. [online]. URL: <http://www.diis.dk/graphics/CDR_Publications/cdr_publications/working_papers/wp-02-11.pdf>, [cit. 9-9-2009]
17. GHOSH, B. (2006): Migrants' remittances and development. Myths, rhetoric and realities. Geneva: International Organization for Migration, 2006. [online]. URL: <http://www.antigone.gr/listpage/selected_publications/eu/071127.pdf>, [cit. 7-9-2009].
18. GIULIANO, P., RUIZ-ARRANZ, M. (2008) Remittances, financial development, and growth. *Journal of Development Economics* 90 (2009) pp. 144–152.
19. GLOBAL DEVELOPMENT FINANCE 2009. Washington, DC: The World Bank, 2009. [online]. URL: <<http://go.worldbank.org/JMGYIA32M0>>, [cit. 10-9-2009].
20. GLOBAL ECONOMIC PROSPECTS 2006: Economic Implications of Remittances and Migration. Washington, DC: The World Bank, 2006. [online]. URL: <<http://go.worldbank.org/0G6XW1UPP0>>, [cit. 5-9-2009].
21. GUPTA, S., PATILLO, C., WAGH, S. (2007), "Impact of Remittances on Poverty and Financial Development in Sub-Saharan Africa", Working Paper 07/38. International Monetary Fund, Washington, DC. 2007. [online]. URL: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp0738.pdf>>, [cit. 2-7-2010]
22. HODDINOTT, J. (1994): A model of migration and remittances applied to Western Kenya, *Oxford Economic Papers*, 46: 450-75
23. JONGWANICH, J. (2007): Workers' Remittances, Economic Growth and Poverty in Developing Asia and the Pacific Countries. Bangkok: UN Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (UNESCAP) Working Paper, 2007. [online]. URL: <http://www.unescap.org/pdd/publications/workingpaper/wp_07_01.pdf>, [cit. 7-9-2009].
24. KAPUR, D. (2003): Remittances: The New Development Mantra? Center for Global Development, Harvard University. 2003. Paper prepared for the G-24 Technical Group Meeting [online]. URL: <<http://www.g24.org/dkapugva.pdf>>, [cit. 31-3-2010].
25. LOSER, C. LOCKWOOD, C. MINSON, A. BALCAZAR, L. (2006): The Macro-Economic Impact of Remittances in Latin America – Dutch Disease or Latin Cure? Intergovernmental Group of Twenty-Four, 2006. [online]. URL: <<http://www.g24.org/lose0906.pdf>>, [cit. 5-9-2009]
26. LUCAS, R.E.B. (2006): Migration and Economic Development in Africa: A Review of Evidence. *Journal of African Economies*, Vol. 15. pp 337–395.
27. MORÉ, I. (2005): Remittances can Eliminate Poverty in Sub-Saharan Africa. Real Instituto Elcano de Estudios Internacionales y Estrategicos. (2005). [online]. URL: <www.realinstitutoelcano.org/analisis/854/More854.pdf>, [cit. 11-12-2009]

28. MOSS, T. J. (2007): African Development. Lynne Rienner Publisher, Inc., 2007. 275 p. ISBN 978-1-58826-472-5.
29. MOYO, D (2009): Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is a Better Way for Africa. Published by Farrar, Straus and Giroux, 2009. 208 p. ISBN 0374139563.
30. OECD (2009): OECD Stat Extracts on-line – ODA by Donor. Paris: OECD. [online]. URL: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=ODA_DONOR>, [cit. 8-9-2009].
31. RAPOPORT, H. DOCQUIER, F. (2005): The Economics of Migrants' Remittances. Bonn: The Institute for the Study of Labor, 2005. [online]. URL: <<ftp://repec.iza.org/RePEc/Discussionpaper/dp1531.pdf>>, [cit. 5-9-2009]
32. RATHA, D. (2003). Worker's Remittances: An important and stable source of external Finance. In: Global Development Finance 2003. Washington, DC: The World Bank, 2003. pp. 157-175. ISBN 0-8213-5429-9. [online]. URL: <<http://siteresources.worldbank.org/INTRGDF/Resources/GDF2003-Chapter7.pdf>>, [cit. 7-9-2009].
33. SALISU, M. (2005): The Role of Capital Flight and Remittances in Current Account Sustainability in Sub-Saharan Africa. African Development Review. Volume 17, Issue 3, pages 382–404, December 2005.
34. SANDER, C., MAIMBO, S.M. (2003). Migrant Remittances in Africa: Reducing Obstacles to Migration in sub-Saharan Africa Development Contributions. Africa Region, Working Paper Series No. 64. Washington DC: World Bank.
35. STOJANOV, R. NOVOSÁK, J. (2008): Mezinárodní migrace a rozvoj – (ne)čekané souvislosti. Rozvojovka.cz. [online]. URL: <http://www.rozvojovka.cz/mezinarodni-migrace-a-rozvoj-ne-cekane-souvislosti_200_30.htm>, [cit. 5-9-2009].
36. STOJANOV, R (2008): Remittance nebo rozvojová pomoc? Rozvojovka.cz. [online]. URL: <http://www.rozvojovka.cz/remittance-nebo-rozvojova-pomoc_200_36.htm>, [cit. 5-9-2009].
37. VARGAS-SILVA, C. (2008) Are remittances manna from heaven? A look at the business cycle properties of remittances. North American Journal of Economics and Finance 19 (2008), pp 290–303.
38. WORLD BANK (2009): Remittances data (as of November 2009). Washington, DC: The World Bank, 2009 [online]. URL: <<http://go.worldbank.org/QOWEWD6TA0>>, [cit. 10-9-2009].
39. WORLD BANK (2009): Migration and Development Brief 10 – Outlook for Remittance Flows 2009–2011. Washington, DC: The World Bank, 2009 [online]. URL: <<http://go.worldbank.org/QOWEWD6TA0>>, [cit. 10-9-2009].
40. WORLD BANK (2010): Migration and Development Brief 11 – A better-than-expected outcome for migration and remittance flows in 2009, but significant risks ahead. Washington, DC: The World Bank, 2010 [online]. URL: <<http://go.worldbank.org/QOWEWD6TA0>>, [cit. 10-7-2010].
41. WUCKER, M. (2004): Remittances: the perpetual migration machine. World Policy Journal, 2004, Vol. 21, No. 2, pp. 37–46. [online]. URL: <<http://www.worldpolicy.org/journal/articles/wpj04-2/Wucker.pdf>>, [cit. 9-9-2009].